

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

II.ABDÜLHAMİD DÖNEMİ SOSYAL HİZMET KURUMLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NAZİK BULDU

PROF. DR. TANER ASLAN

AKSARAY-2024

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ SOSYAL HİZMET KURUMLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NAZİK BULDU

DANIŞMAN: PROF. DR. TANER ASLAN

JÜRİ ÜYESİ: DOÇ. DR. TEKİN TUNCER

JÜRİ ÜYESİ: DOÇ. DR. ERCÜMENT SARIAY

AKSARAY-2024

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren(....) ay sonra tezdin fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Nazik

Soyadı : BULDU

Bölümü : Tarih

İmza :

Teslim tarihi:

TEZİN

Türkçe Adı: II. Abdülhamid Dönemi Sosyal Hizmet Kurumları

İngilizce Adı: Social Service Institutions During the Period of Abdulhamid II.

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Nazik BULDU

İmza:

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Nazik BULDU tarafından hazırlanan “II. Abdülhamid Dönemi Sosyal Hizmet Kurumları” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Taner ASLAN

İmza

(Tarih, Aksaray Üniversitesi)

.....

Üye: Doç. Dr.ERCÜMENT SARIAY

(Tarih, Aksaray Üniversitesi)

.....

Üye: Doç. Dr. TEKİN TUNCER

(Tarih, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

.....

Tez Savunma Tarihi: 24/09/2024

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Aybala ÇAYIR

İmza

TEŞEKKÜR

Bu çalışmamın ortaya çıkarılmasında en önemli paya sahip olan, bilgi ve tecrübelerini benden esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Taner ASLAN'a; tez savunma jürimde yer alarak eksiklerimi tamamlamamda yardımcı olan Doç. Dr. Tekin TUNCER ve Doç. Dr. Ercüment SARIAY hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Çalışma sürecimde tüm zorlukları benimle göğüsleyen ve hayatımın her evresinde bana destek olan değerli anneme, babama ve abim Dr. Berat BULDU'ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

“Toplum” kavramının ortaya çıkmasıyla beraber kimsesiz, yoksul, yetim, öksüz çocuklar, kısacası ihtiyaç sahiplerine yardım etme duygu ve arzusu sosyal hizmetin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti’nde kuruluştan itibaren gerek dini gerekse sosyal alanda pek çok sosyal hizmet faaliyet yürütülmüştür. Osmanlı Devleti’nde sosyal hizmet düzeni II. Mahmut sonrası Tanzimat Fermanı ile başlamıştır. Sosyal hizmetin gelişimi sanayi devrimi ile orantılı ilerlemiştir. Osmanlı Devleti’nde sanayileşme diğer Batılı ülkelere göre geç olduğu için sosyal hizmet de buna bağlı olarak geç gelişmiştir. Osmanlı Devleti’nde sosyal içerikli gelişmeler XIX. yüzyılın son çeyreğinde başlamıştır. Özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminde açılan kurumlar sosyal gelişmelere önemli katkı sağlamıştır. Sosyal hizmet, Osmanlı Devleti’nde ilk olarak hayırseverler ve vakıflar tarafından verilmeye başlanmış; daha sonra Sultan II. Abdülhamid’in tahta çıkmasıyla beraber bu hizmetler, Darülaceze, Darulhayr-i Ali ve Hamidiye Etfal gibi yeni kurulan kurumlar tarafından verilmeye başlanmıştır. Tez çalışmasında II. Abdülhamid döneminde sosyal hizmetlerdeki gelişmeler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: II.Abdülhamid, Darülaceze, Darülhayr-ı Ali, Hamidiye Etfal hastanesi, Sosyal hizmet

Bilim Kodu: 116114

Sayfa Adedi: 117

Yazar: Nazik BULDU

Danışman: Prof. Dr. Taner ASLAN

ABSTRACT

With the emergence of the concept of “society”, the feeling and desire to help homeless, poor, orphans, orphans, in short, those in need, led to the emergence of social work. Since the establishment of social service in the Ottoman Empire, activities have been carried out in many social areas, both religious and social. Social service system in the Ottoman Empire II. It started with the Tanzimat Edict after Mahmud. The development of social work progressed in proportion to the industrial revolution. Since industrialization in the Ottoman Empire was late compared to other Western countries, social services also developed later. Social developments in the Ottoman state started in the last quarter of the 19th century. Especially Sultan II. The institutions opened during the reign of Abdulhamid made a significant contribution to social developments. Social services were first provided by philanthropists and foundations in the Ottoman Empire, and then, with the accession of Sultan Abdulhamid II to the throne, these services began to be provided by newly established institutions such as Darülaceze, Darulhayr-i Ali and Hamidiye Etfal. In the thesis study, the developments in social services during the reign of Abdulhamid II were discussed.

Keywords: Abdulhamid II, darülaceze, darulhayr-ı Ali, hamidiye eftal hospital, social service

Science Code: 116114

Number of Pages: 117

Author: Nazik BULDU

Supervisor: Prof. Dr. Taner ASLAN

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Tezin Amacı.....	1
1.2. Tezin Konusu	2
1.3. Tezin Önemi.....	2
İKİNCİ BÖLÜM	4
SOSYAL HİZMET VE GELİŞİMİ.....	4
2.1. Sosyal Hizmetin Tanımı	4
2.2. Sosyal Hizmetin Meslek Olarak Ortaya Çıkışı	5
2.3. Sosyal Hizmetin Amacı	6
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	8
OSMANLI DEVLETİ'NDE KURULUŞTAN SULTAN II. ABDÜLHAMİD'E KADAR SOSYAL HİZMET	8
3.1. Osmanlı Klasik Dönemi Sosyal Hizmet ve Sosyal Hizmet Kurumları	8
3.1.1. Vakıflar.....	8
3.1.2 Vakıfların Sınıflandırılması.....	9
3.1.3. Lonca Teşkilatı	10
3.1.4. Kervansaraylar	12
3.1.5. Bimarhane.....	14
3.1.6. İmaret	15
3.1.7. Tabhane	16
3.1.8. Külliye.....	17
3.1.9. Kadınlara Yönelik Sosyal Hizmet Kurumları	18
3.1.9.1. Anadolu Bacıları Teşkilatı	19

3.1.9.2. Hatuniye Tekkesi.....	19
3.2. Tanzimat'tan II. Abdülhamid'e Kadar Sosyal Hizmet.....	21
3.2.1. Tanzimat Döneminde Sosyal Hizmet	21
3.2.1.1. Eytam Nezareti.....	21
3.2.1.2. Darüşşafaka.....	21
3.2.1.3. Sanayi Mektebi (Çocuk Islahhanesi).....	22
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	24
II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ SOSYAL HİZMETLER VE SOSYAL HİZMET	
KURUMLARI	24
4. 1. II. Abdülhamid Dönemi'nde Sosyal Hizmet	24
4.2. II. Abdülhamid Dönemi'nde Sosyal Hizmet Kurumları	26
4.2.1. Darülaceze	26
4.2.1.1. Darülaceze Kurumunun Örgüt Yapısı	31
4.2.1.1.1 Darülaceze Kurumu ile İlgili Hukuki Düzenleme	31
4.2.1.1.2. Darülaceze'nin Yönetimi.....	33
4.2.1.1.3. Darülaceze'nin Gelirleri ve Malvarlığı	34
4.2.1.2. Darülaceze'de Verilen Hizmetler	36
4.2.1.2.1. Geçmişte Verilen Hizmetler	36
4.2.1.3. Darülaceze'nin Sorunları	38
4.2.1.3.1. Darülaceze'nin Yönetimine İlişkin Sorunlar	38
4.2.1.3.2. Darülaceze'nin Gelirlerine İlişkin Sorunlar	39
4.2.2. Hamidiye Etfal Hastane-i Âlîsi.....	40
4.2.3. Darülhayr-i Âli.....	43
4.2.3.1. Darülhayr-i Âli Kurulmadan Önce Eğitim Sistemi	44
4.2.3.2. Darülhayr-i Âli'nin Kuruluşu.....	49
4.2.3.3. Darülhayr-i Âli'nin Kuruluş Amacı	53
4.2.3.4. Kuruluş Nizamnamesi	55
4.2.3.5. Darülhayr-i Âli'de Eğitim ve Öğretim	57
4.2.3.5.1. Eğitimin Metodu	59
4.2.3.5.2. Ders Müfredatı.....	62
4.2.3.5.3. Öğrencilerin Okula Kabulü	63
4.2.3.5.4. Okulun Disiplin İşleri.....	65
4.2.3.5.5. Öğrencilerin Okuldan Mezun Olma Süreci	66

4.2.3.6. Darülhayr-i Âli'nin İdari Yapısı.....	68
4.2.3.6.1. İdari Personel	68
4.2.3.6.2. Eğitim Personeli ve Görevleri.....	70
4.2.3.6.3. Diğer Personeller ve Görevleri	71
4.2.3.7. Darülhayr-i Âli'de Üretim ve Okulun Kapatılması.....	71
4.2.3.7.1. Atölye 'de Üretim	71
4.2.3.7.2. Hammadde Satın Alma	72
4.2.3.7.3. Atölyelerin Kazancı	72
4.2.3.8. Darülhayr-i Âli'nin Kapatılması	73
4.2.4. II. Abdülhamid Döneminde Atiyye-i Seniyyeler.....	75
4.2.4.1. Padişahın Hediye ve Siyaset	75
4.2.4.2. Atiyye-i Seniyyeler.....	76
4.2.4.3. II. Abdülhamid'in Hediye Sisteminin Malî Kaynakları	77
4.2.4.4. II. Abdülhamid ve Sadaka-i Seniyye	78
SONUÇ	79
KAYNAKÇA.....	81
EKLER.....	87
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU	105

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

İnsanlar toplum tarihi boyunca yoksulluk ve muhtaçlık sebebiyle yapılacak olan sosyal yardımlara ihtiyaç duymuşlardır. Yoksulluk sadece gelir noksanlığı değil aynı zamanda sağlıksız yaşam sürme, eğitim, adalet ve sağlık hizmetlerinden diğer insanlara göre daha az yararlanabilme gibi anlamlara da gelmektedir (Temuren, 2020, s. 1). Bu durumda olan kişilere devlet karşılıksız aynî ve nakdî yardımlar da bulunmuştur. Aynî ve nakdî olarak yapılan yardımlarda II. Abdülhamid döneminde geniş bir alan kapsamıştır.

Sosyal yardım kavramı farklı tanımlarıyla birlikte tarihin ilk dönemlerinden beri var olmuştur. Kavramın ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmese de sanayileşmenin bir sonucu olarak düşünülebilir. 19.yüzyıl sosyal devlet kavramının ortaya çıkışının başlangıcı olmuştur. Değişen sosyal şartlar devletin halkı üzerindeki etkisini de değiştirmiştir. Sanayileşmeyle beraber yenilikler artmış bu yeniliklerle beraber zengin kesim artmış fakat bu zenginlik tüm halkı kapsamamıştır. 19. yüzyılın sonunda Abdülhamid tarafından birçok sosyal yardım kurumları açılmış, bunların başında ise ilk olarak Darülaceze gelmektedir.

Bu çalışmamda II. Abdülhamid döneminde sosyal yardımlara ne kadar önem verildiği, yardıma ihtiyacı olanlara ne gibi sosyal yardım politikalarının uygulandığı, hangi yardım kurumlarının açıldığı ve kimlerin o kurumlardan yararlanacağı ele alınmıştır.

1.1. Tezin Amacı

II. Abdülhamid'in sosyal hizmetleri kurumsallaştırmada yaptığı yenilikler, Osmanlı Devleti'nin sosyal yardım uygulamaları arasında büyük bir paya sahiptir. Abdülhamid'in hangi kurumların açılmasında etkili olduğu, hangilerini bizzat kendisinin açtığı hakkında bilgilerin verilmesi; açılan kurumlar hakkında yanlış bilinenleri ortadan kaldırması; sadece bunlarla sınırlı kalmayıp yetim, öksüz ve kimsesiz çocuklara verilen eğitimlerle onların nasıl meslek sahibi oldukları hakkında bilgilerin verilmesi sağlanmıştır. Tezimin asıl amacı; Abdülhamid'in sosyal kurumları nasıl açtığına, açarken nelerin hedeflendiğine, açılan

okullarda kimlerin eğitim göreceğine, hangi dersleri alacağına, mezun olma şartlarının neler olduğuna vb., tüm bu sistemin nasıl işlediğine bakılacak; sadece tarih üzerine çalışanların değil de II. Abdülhamid hakkında bilgi sahibi olmak isteyen herkesin okuyabileceği açıklıkla ele alınacaktır.

1.2. Tezin Konusu

Tezin amacı öncülüğünde belirlenen çalışmanın konusunu; II. Abdülhamid Dönemi sosyal hizmet kurumları oluşturmaktadır. Çalışmamın kapsamını oluşturan konular sosyal hizmet kurumları üzerinden açıklanacak, açılan kurumların niteliği ve niceliği incelenerek vatandaşların bu kurumlardan nasıl yararlandığı, hangi şartları taşıyanların kurumlardan yardım alacağı, kurumlar tarafından açılan okullarda kimlerin eğitim göreceği, bunun yanında kadınlara verilen hakların neler olduğu, Selçuklular tarafından temelleri atılan kurumların, örgütlerin bu dönemde hangi isim alarak devam ettiği vb. konuları derinlemesine irdelenecektir.

Çalışmam üç ana bölümden oluşmaktadır. Bölümlere başlamadan sosyal hizmetin tanımından, gelişiminden, sosyal hizmet mesleğinin ortaya çıkışından ve sosyal hizmetin amacından bahsedilmiştir. Birinci bölümde Osmanlı Devleti'nde Kuruluşta II. Abdülhamid'e Kadar Sosyal Hizmet başlığı altında vakıfların kurulması; sınıflandırılması; lonca teşkilatı ve öncesinde var olan Ahi teşkilatının değişimlere uğrayarak devamı olduğu; yine aynı başlık altında kervansarayların ortaya çıkışı, mimarisi ve ilk kimler tarafından önem kazandığı, bunlarla beraber bimarhane, imarethane, tabhane ve külliyelerin işlevleri, yeri ve önemi; aynı zamanda bu dönemde kadınlara yönelik açılan sosyal hizmet kurumları ve Tanzimat Dönemi'nden II. Abdülhamid'e kadar sosyal hizmetlerin neler olduğu hakkında bilgiler bu bölümde verilmiştir. İkinci bölümde ise II. Abdülhamid Dönemi'nde sosyal hizmet ve kurumları anlatılmıştır.

1.3. Tezin Önemi

Çalışmamı önemli kılan unsur, son yıllarda en fazla tartışılan konular arasında II. Abdülhamid ve dönemi yer almaktadır. Yapılan tartışmaların sonucunda II. Abdülhamid'e söylenen özellikle "Kızıl Sultan" gibi söylemler ortadan kalkmış, artık daha olumlu kavramlar yerini almaya başlamıştır. Abdülhamid'in önem verdiği en önemli konular

arasında sosyal yardım geliyordu. Sosyal yardım kurumları daha öncesinde sadaka olarak veriliyordu, Abdülhamid ile kurumsallaşmaya başlayan sosyal yardım uygulamaları Osmanlı Devleti'nin önemli bir yere gelmesini sağlamıştır.

Çalışmamda, Abdülhamid'in açtığı sosyal yardım kurumlarından ama ondan önce sosyal hizmetin tanımından ve nasıl ortaya çıktığından bahsedilecektir. Buna ek olarak Tanzimat öncesindeki sosyal hizmet kurumlarının işleyişinden hangi kurumların var olduğundan bahsedilecek ve Abdülhamid sonrasındaki sosyal kurumlar değerlendirilerek yanlış ve eksik bilinenler çalışmamla beraber ortadan kaldırılacaktır. Çalışmamı önemli kılan diğer bir husus ise II. Abdülhamid Dönemi sosyal hizmet kurumlarına yönelik çalışmaların çoğunlukta olmayışıdır. Bu alanda yapılan çalışmalar genel olarak tek bir kurum üzerine veya il-ilçe özelinde yapılan sosyal yardım kurumları üzerinedir.

Tez çalışmam literatür taraması yöntemiyle gerçekleştirilecek olup, konu ile alakalı kitaplar ve makaleler dışında YÖK tez veri tabanından araştırılan tezler de ana kaynaklarımı oluşturacaktır. Bunların yanında Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinden elde ettiğim belgeler de ana kaynaklar arasında yer alacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL HİZMET VE GELİŞİMİ

2.1. Sosyal Hizmetin Tanımı

Hem sanat hem de bilim olarak tanımlanan sosyal hizmet insanların yaşam kalitesini geliştirmek için insani hizmet mesleklerinden birisidir. Sosyal hizmet, insan ve çevresi anlamına gelmektedir, insanda sosyal bir varlıktır; o yüzden başkalarına ihtiyaç duyar. Sosyal Hizmet Uzmanları Ulusal Birliği (NASW) tanımına göre; sosyal hizmet, birey grup ya da toplulukların sosyal işlevselliklerini arttırmak ya da korumak ve hedeflerine uygun toplumsal koşullar oluşturmak amacıyla yardım eden mesleki bir aktivitedir. Sosyal hizmet uygulaması, sosyal hizmet değerleri, disiplin ve tekniklerinin aşağıdaki bir ya da birkaç amaca mesleki uygulamasını içerir.

- Somut hizmet anlamında insanlara yardım etme,
- Birey, aile ve gruplar için danışmanlık ve psikoterapi,
- Sosyal ve sağlık hizmetlerini sunmada ve bu hizmetleri iyileştirmede grup ya da topluluklara yardım etme,
- İlgili yasama sürecine katılma (Çoşkun, 2021, s. 5)

Sosyal Hizmet Uzmanları Uluslararası Federasyonu (IFSW) tanımına göre; sosyal hizmet, sosyal değişim ve gelişmeyi sosyal uyumu insanların güçlenmesi ve özgürleşmesini teşvik eden uygulama temelli bir meslek ve akademik disiplindir. Sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygı sosyal hizmetin esaslarıdır. Temelini sosyal hizmet, sosyal bilimler, beşerî bilimler ve yerel bilgi kuramlarının oluşturduğu sosyal hizmet, insanlar ve kuruluşları hayatın sorunlarına odaklanma ve refahın arttırılmasına yönlendirmektedir. Sosyal hizmet, birey, aile grup topluluk ve toplumların sosyal işlevselliğini arttırmak amacıyla yardım etme sürecidir. (Ayan, 2019. 7)

Tüm bu tanımlarda ortak olan, insanlara yardım etmek için sosyal işlevselliğin arttırılmasıdır.

2.2. Sosyal Hizmetin Meslek Olarak Ortaya Çıkışı

Sosyal hizmetin tarihsel arka planına baktığımızda eski çağlarda gönüllülük ve dini kurumların bu alanda önemli rol oynadığını görmekteyiz. İlk olarak sadaka verme şeklinde başlayan sosyal hizmet faaliyetleri, zamanla Batılı ülkelerin etkisiyle daha sistematik bir yapıya kavuşmuştur. Özellikle Avrupa’da, başlangıçta Kiliseye yapılan yardımlar, barınmaya muhtaç bireylerin başta sağlık olmak üzere birçok alandaki ihtiyaçlarını karşılamıştır. Böylece sosyal hizmet, gönüllülük esastan çıkıp kurumsal bir yapı kazanmaya başlamıştır (Şeker, 2012, s. 23).

Sosyal hizmet kavramının ortaya çıkış sürecini insanlık tarihinin başlangıcına kadar götürebiliriz. İnsanlığın ortaya çıkışından günümüze kadar yardımseverlik duygusu canlılığını korumuştur (Ayan, 2019, s. 8). XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Avrupa’da gerçekleşen keşifler ve özellikle İngiltere’nin iktisadi yapısını dönüştüren Sanayi Devrimi’nin sonuçları, sosyal hizmet mesleğinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sanayi Devrimi ile gelen ağır yaşam koşulları, sınıflar arasındaki adaletsiz gelir dağılımı, çocuk ve yaşlıların korunmaya muhtaç duruma düşmesi ve sayılarının giderek artması sosyal hizmetin önemini artırmıştır (Austin, 1997’den aktaran Demir, 2018, s. 64). Ekonominin büyümesi ile kırsal alanlardan kentlere göçlerin artması, kentlerin nüfusunun hızla büyümesine ve bu bölgelerde sosyal hizmete olan ihtiyacın artmasına yol açmıştır. Sosyal hizmet mesleğine ilk girişim, İngiltere’de yardım kurumlarında çalışanlara verilen eğitimlerle 1873 yılında başlamıştır. Diğer önemli gelişmeler, 1898’de ABD’de açılan yaz okulu ve 1899’da Hollanda’da kurulan sosyal hizmet okullarıdır (Yıldırım ve Yıldırım, 2008, s. 26). ABD’de 1919 yılına kadar toplam 17 sosyal hizmet okulu açılmış ve bu okullar, Amerikan Sosyal Hizmet Okulları Birliği adı altında toplanmıştır (Ayan, 2019, s. 9). Bu okullarda sosyal hizmet alanında ilk profesyonel bireyler yetiştirilmiştir. Açılan yaz okulları zamanla yerlerini enstitülere bırakmıştır. 1940 yılında Columbia Üniversitesi Sosyal Hizmetler Bölümüne bağlı olarak New York School of Philanthropy açılmıştır (Ayan, 2019, s. 9). Benzer şekilde İngiltere, Almanya, Hollanda ve İsviçre’de de sosyal hizmet bölümleri açılmıştır. Zamanla sosyal hizmet Güney Amerika, Asya ve Afrika ülkelerine de yayılmış ve evrensel bir meslek haline gelmiştir (Kut, 1991). Sosyal hizmetlerin bir meslek olarak kabul edilmesi, Abraham Flexner’in 1915 yılında yaptığı bir konferans konuşmasıyla başlamıştır. Bu konferansta, sosyal hizmetin mesleki sınırlılıkları, sosyal bilimlerdeki yeri ve tanımı ele alınmıştır. 1915 yılında gerçekleştirilen bu konferans, sosyal hizmetlerin sağlam bir zemine oturtulmasında önemli bir adım olmuştur (Duyan ve ark., 2003). Bu konferanstan iki yıl sonra Mary Richmond, sosyal hizmet alanında

ilk eserini “Sosyal Teşhis” adıyla yayımlamıştır (Ayan, 2019, s. 9).

XX. yüzyılın başlarında Avrupa’da hızla gelişen sanayileşme, artan göçler ve gelirdeki eşitsiz dağılım gibi toplumsal sorunlar, I. ve II. Dünya Savaşları ile daha da belirgin hale gelmiştir. Bu savaşlar, toplumsal sorunların insani boyutlara ulaşmasına neden olmuş ve bu durum sosyal hizmetin kapsamının genişlemesine yol açmıştır. Savaşların etkisiyle ruhsal sorunlar yaşayan bireylerin tedavisi de sosyal hizmet kapsamında ele alınmıştır (Acar ve Duyan, 2003, s. 5). Mesleki anlamda sürekli olarak gelişen sosyal hizmet, günümüzde oldukça yaygın bir meslek haline gelmiştir (Ayan, 2019, s. 11). Türkiye’de olduğu gibi bazı Avrupa ülkelerinde de sosyal hizmet sistemine büyük önem verilmektedir. Sosyal hizmet, birçok Avrupa ülkesinde yerel yönetimler tarafından yönetilmektedir (Ayan, 2019, s. 11). Almanya, İngiltere ve İsviçre gibi ülkelerde de sosyal hizmet kurumları açılmış ve bu kurumlar, sağlık başta olmak üzere çeşitli alanlarda yardıma muhtaç bireylere destek sağlamıştır.

Sonuç olarak; sosyal hizmetin tarihsel gelişimi, toplumların sosyal sorunlarına çözüm bulma çabalarını yansıtır. Sosyal hizmet, gönüllülüğten kurumsal bir yapıya dönüşmüş ve zamanla profesyonel bir meslek haline gelmiştir. Bu süreçte sosyal hizmetin temel amacı, bireylerin ve toplulukların sosyal işlevselliğini artırarak yaşam kalitelerini yükseltmektir. Sosyal adalet, insan hakları ve toplumsal sorumluluk gibi temel değerler, sosyal hizmetin rehber ilkeleri olarak günümüzde de önemini korumaktadır.

2.3. Sosyal Hizmetin Amacı

Uluslararası Sosyal Hizmet Çalışanları Federasyonu’na göre sosyal hizmetin dört temel amacı bulunmaktadır (Landon ve Feit, 1999’dan aktaran Duyan, 2014, s. 10). Bu amaçlar şunlardır: 1. Bireylerin karşılaştığı sorunlarla başa çıkabilme becerilerini artırmak, 2. Bireyin sosyal hizmetlere erişimini sağlamak, 3. Sosyal hizmet sisteminin etkin ve verimli çalışmasını sağlamak, 4. Sosyal politikaların geliştirilmesine katkı sağlamak (Ayan, 2019, s. 11-12).

Sosyal hizmetin amaçları konusunda farklı görüşler de öne sürülmüştür. Örneğin; Boehm, sosyal hizmetin amacını bireylerin bireysel veya grup etkinliklerini artırmak olarak tanımlamıştır. Bisno ise, sosyal hizmetin amacını bireylerin yaşam standartlarını yükseltmek, kendilerine uygun iş ve meslekleri seçmelerine yardımcı olmak ve toplumsal koşulları iyileştirmek olarak ifade etmiştir (Altındağ, 2011, s. 10). Bu görüşlerin ortak

noktası, insanların yaşam kalitesini iyileştirmek ve onların toplum içinde onurlu bir hayat sürmelerini sağlamaktır.

Sosyal hizmet, bireylerin yaşadığı sorunları tespit etmek, bu sorunları ortadan kaldırmak ve sorunların bireyler üzerindeki etkilerini en aza indirmek amacı taşır (Ayan, 2019, s. 12). Aynı zamanda sosyal hizmet kişisel ve toplumsal tatmin sağlamayı, ilişkilerin verimliliğini artırmayı ve bireyin çevresiyle olan ilişkilerini güçlendirmeyi hedefler (Şeker, 2012).

Sosyal hizmet; halkın refahını sağlamak amacıyla sistematik ve düzenli bir şekilde insanların temel hak ve özgürlüklerini esas alarak toplumu olumlu yönde değiştirmeyi, halkın problemlerini çözmeyi, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlar (Genç ve Barış, 2015, s. 97). Bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri ve gelişimlerini sağlayabilmeleri için diğer insanların rehberliğine ihtiyaç duydukları kabul edilir (Ayan, 2019, s. 13).

Sosyal hizmet, insanların birbirlerine olan bağılıklarını artırmayı da hedefler. Sosyal hizmet, mesleğin disiplin ve ilkelerine uygun hareket etmeyi ve mesleğin etik normlarını güvence altına almayı amaçlar (Negiz vd., 2013, s. 110). Bu değerler doğrultusunda her bireyin eşit olduğu ve herkesin sosyal hizmete kolayca erişebilmesi gerektiği vurgulanır (Akkuş ve Aktütün, 2014, s. 84). Sosyal hizmet, bireylerin ve toplulukların sosyal işlevselliğini artırarak yaşam kalitelerini yükseltmeyi hedefleyen, sosyal adalet, insan hakları ve toplumsal sorumluluk gibi temel değerleri rehber edinen bir meslektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE KURULUŞTAN SULTAN II. ABDÜLHAMİD'E KADAR SOSYAL HİZMET

3.1. Osmanlı Klasik Dönemi Sosyal Hizmet ve Sosyal Hizmet Kurumları

3.1.1. Vakıflar

Vakıf, Arapça kökenli bir kelimedir ve anlamı “bir şeyi daimî olarak durdurmak” demektir. İslam’a göre vakıf, bir malın veya mülkün devrinin ve satışının yasaklanması ve bu mülkün Allah’a ait olduğunun kabul edilmesi esasına dayanır. Vakıf, insanlara yardımı dokunacak hayır işleri için bağış yapmaktır. Vakıflar, Müslümanların kurduğu ve diğer toplumlarda da görülen bir medeniyet unsurudur (Baş, 2013, s. 381).

Vakıf müessesesi, Hz. İbrahim’in hac yollarını yaptırması ve Zemzem kuyusunu tamir ettirmesi ile ortaya çıkmıştır. Başlangıçta dini bir nitelik taşıyan vakıf kurumu, zamanla sosyal alanlarda da hizmet vermeye başlamıştır. Vakıf müessesesi; Roma hukukunda bulunmazken Musevilik, Bizans ve Sasani hukuklarında yer almıştır. Abbasiler Dönemi’nde vakıfların kontrolünü sağlamak için “Vakıflar Nezaretî” kurulmuştur. Selçuklular Dönemi’nde de vakıflar gelişmeye devam etmiştir. Bu dönemin en güzel örneği, Nizamiye Medreseleri için kurulan vakıflardır. Harzemşahlar, Atabeyler, Memlükler ve Eyyubiler de vakıf müessesesine önem vermişlerdir.

Osmanlı Devleti’ndeki vakıflar, Anadolu Selçuklu Devleti’ndeki vakıflarla benzer nitelikler taşır ve sosyal yardımlaşma alanında öncü kuruluşlardır. Osmanlıda ordudaki yardımlaşma ve belediyelerin verdiği hizmetler de vakıfların sorumluluğundaydı. “Halka hizmet, Hakka hizmet” anlayışıyla öksüz, yetim, kimsesiz öğrenciler giydirilmiş; fakirlere aylık maaş bağlanmış, yetim genç kızların çeyizleri vakıflar tarafından hazırlanmıştır (Ersoy ve Dikici, 2018, s. 579).

Osmanlı Devleti’nde ilk vakıf, Orhan Bey tarafından kurulmuştur. 1324 yılında hanğahın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Orhan Bey, “Mekece Nehiyesi”ni vakfetmiştir. Vakıflar sayesinde birçok camii, medrese, han, hamam, hastane, kütüphane ve tekke inşa edilmiştir.

İlk medrese, 1331 yılında Orhan Bey tarafından İznik'te açılmıştır. İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet, yükseköğretim veren “Sahn-ı Seman” medresesini inşa etmiş ve giderlerin karşılanması için vakıf tesis etmiştir. Valide sultanlar, hanım sultanlar ve diğer devlet adamları da vakıflar kurmuşlardır. XIX. yüzyılda İstanbul'da 500'den fazla medrese, vakıflar sayesinde inşa edilmiştir. Padişah tarafından kurulan vakıfların yönetimi sadrazam, vezir, kadıasker, şeyhülislam gibi devlet adamlarına verilmiştir. Osmanlı Devleti'nde ilk Evkaf Nazırı, Vezir Sinan Paşa'dır. Fatih, Yavuz ve Kanuni dönemlerinde vakıflardan sadrazamlar sorumlu iken, II. Beyazıt ve I. Ahmet dönemlerinde bu sorumluluk şeyhülislama verilmiştir. 14 Ekim 1826'da kurulan “Evkaf-ı Hümayun İdaresi” ile vakıfların yönetimi, vakıf gelirlerinin toplanması ve idari görevlerin yerine getirilmesi amacıyla daha geniş bir kurumsal yapıya kavuşturulmuştur (Kapıcı, 2012, s. 7-10).

3.1.2 Vakıfların Sınıflandırılması

Vakıfların hizmet alanlarını şu şekilde sınıflandırabiliriz: eğitim hizmeti verenler, sivil ve askeri hizmet verenler, dini hizmet verenler. Bu vakıfların sağladığı hizmetler; yoksulların ihtiyaçlarını karşılamak, yetimlere destek sağlamak, kimsesiz çocuklar ve dul kadınlar için bakımevleri açmak, yaşlılara yardım etmek, askeri donatmak ve borçlulara yardım etmek gibi faaliyetleri içerir (Ersoy ve Dikici, 2018, s. 579-580).

Eğitim hizmeti veren vakıflar; okullar, medreseler, kütüphaneler ve öğrenci yurtları gibi eğitim kurumlarını finanse eder. Bu vakıflar, özellikle yetim ve kimsesiz çocukların eğitimine destek sağlamış, burslar ve yardımlar sunarak onların eğitim hayatlarını sürdürmelerine yardımcı olmuştur (Ersoy ve Dikici, 2018, s. 579-580).

Sivil hizmet veren vakıflar; yoksulların ihtiyaçlarını karşılamak, yetimlere destek sağlamak, kimsesiz çocuklar ve dul kadınlar için bakımevleri açmak gibi faaliyetlerde bulunmuştur. Ayrıca yaşlılara yardım etmek ve borçlulara destek olmak gibi toplumsal yardımlaşma faaliyetlerini de üstlenmiştir. Örneğin, Osmanlı Devleti'nde dul kadınlara ve kimsesiz çocuklara yönelik özel vakıflar kurulmuş ve bu kişilerin yaşam standartlarını yükseltmek için çeşitli yardımlar sağlanmıştır (Baş, 2013, s. 394-396).

Askeri hizmet veren vakıflar, orduyu donatmak ve askeri personelin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuştur. Bu vakıflar, özellikle seferberlik dönemlerinde askerlerin yiyecek, giyecek ve teçhizat gibi ihtiyaçlarını temin etmek için faaliyet göstermiştir. Ayrıca, savaşta yaralanan veya şehit düşen askerlerin ailelerine yardım etmek de bu vakıfların görevleri

arasındadır (Ersoy ve Dikici, 2018, s. 579-580). Dini hizmet veren vakıflar; camiler, mescitler, tekkeler ve zaviyeler gibi dini kurumları finanse eder. Bu vakıflar, ibadet yerlerinin bakım ve onarımını üstlenmiş; din adamlarının maaşlarını ödemiş ve dini eğitim faaliyetlerini desteklemiştir. Ayrıca, hac yollarının yapımı ve bakımı gibi dini amaçlı seyahatleri kolaylaştıran hizmetler de bu vakıflar tarafından sağlanmıştır (Baş, 2013, s. 394-396).

Vakıfların hizmet alanı değerlendirildiğinde yalnızca insana yönelik yardımlarla sınırlı kalmadığı, aynı zamanda hayvanların yaşamlarını sürdürmeleri ve çevre bakım-onarımı gibi faaliyetleri de içerdiği görülür. Osmanlı Devleti'ndeki vakıflar, hizmetlerini Müslim ve Gayrimüslim ayrımı yapmadan sunmuş ve toplumun tüm kesimlerine eşit hizmet sunmuştur. Osmanlı Devleti, halkın hayatta gerekli olan ihtiyaçlarını karşılamak için vakıflar aracılığıyla geniş kapsamlı hizmetler sunmuştur (Ersoy ve Dikici, 2018, s. 579-580; Baş, 2013, s. 394-396).

Osmanlı Devleti'nde vakıflar, sadece insana yönelik yardımlarla sınırlı kalmamış; aynı zamanda hayvanların yaşamlarını sürdürmeleri ve çevre bakım-onarımı gibi faaliyetlerde de bulunmuştur. Osmanlıda hayvan haklarına duyarlılık gösterilmiş, yaralı veya hasta hayvanlar için besleme ve su sağlama gibi hizmetler sunulmuştur. Şehirlerin temizliği ve çevre düzenlemeleri gibi faaliyetler de vakıflar tarafından finanse edilmiştir. Bu sayede, Osmanlı toplumunda hem insan hem de çevre sağlığına yönelik kapsamlı bir destek sistemi oluşturulmuştur (Baş, 2013, s. 394-396).

3.1.3. Lonca Teşkilatı

Lonca kelimesi, İtalyanca lociye ve Fransızca loge kelimelerinden türetilmiştir (Taşkiran, 2022, s. 37). Loge; özel oda anlamına gelmektedir. Osmanlı Dönemi'nde lonca çeşitli mesleklerin bir araya gelerek oluşturduğu esnaflar arasında dayanışmayı sağlayan, denetimi devlet tarafından yapılan birliklerdir (Taşkiran, 2022, s. 37). Lonca, aynı meslekteki kişilerin bir Şeyh'in veya Pir'in öncülüğünde toplandıkları yer olarak da tanımlanabilir (Gürata, 1975, s. 96). Esnaflara hammadde depolamasını ve dağıtımını da yapan lonca birlikleriydi.

İstanbul'un fethi ile iktisadi yapı değişmiş, aynı zamanda sınırların genişlemesi ve gayrimüslimlerin de ticarete yer almaya başlamasıyla ahi teşkilatı yetersiz kalmış ve lonca teşkilatı olarak yeniden yapılandırılmıştır (Akbaş, vd., 2018, s. 173). Sınırların genişlemesi, ekonomik ve ticari ilişkilerin daha da karmaşık hal almasını sağlamış bu da yeni bir

yapılandırmayı zorunlu kılmıştır (Taşkıran, 2022, s. 38). Tasavvufi olarak öne çıkan ahilik, yerini lonca teşkilatına bırakacaktır. Başlangıçta sivil toplum örgütü olan lonca teşkilatı artık devletin kontrolünde resmi bir örgüt olarak yerini almıştır (Yüksek ve Karademir, 2018, s. 28). Lonca teşkilatı sadece ticaretin değil sosyal hayatında bir parçası olmuş ve bu özelliği de lonca teşkilatını Batı'daki loncalardan ayırmıştır. Teşkilat; ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda faaliyetlerde bulunmuş, günümüzde sendikaların, eğitim kurumlarının ve ticaret odalarının sunduğu hizmeti döneminde başarı ile yürütmüştür (İGİAD, 2013, s. 38-39).

Osmanlı Devleti kendine ait bir piyasa oluşturmuş, Batı'daki gibi sermayenin belirli kesimlerde toplanmasını önlemek için çeşitli politikalar uygulamıştır. Bunun tek ve en önemli amacı, düzenli bir piyasa denetimi yapmak ve üretimi istikrarlı hale getirmektir (Taşkıran, 2022, s. 38). Üretilen mal hem kaliteli hem de uygun fiyatlı olmalıydı. Lonca teşkilatı üretimde ve satışta oluşabilecek sorunları azaltarak ekonomik düzeni kontrol altında tutmuştur. Devletin fazla sermayeye izin vermemesi, Osmanlı Devleti'nde Sanayi Devrimi'nin oluşmamasında büyük etkindir (Bosnalı, 2004, s. 39-40). Üretimin fazlası fiyatların düşmesine, eksik üretim ise fiyatların aniden artmasına neden oluyordu işte bu sorunu önlemek için Osmanlı Devleti üretimi nüfusa göre yapıyordu (Gölçek ve Köktaş, 2017, s. 85).

Temel ihtiyaçları karşılayan maddelerin sağlanması ekonominin canlı tutulmasını sağlamıştır (Taşkıran, 2022, s. 39). Loncalar; başta sanayinin, donanmanın ve askerlerin ihtiyaçlarını düzenli olarak karşılamıştır. Loncalardan elde edilen vergilerde devletin önemli gelir kaynakları arasında yer alıyordu (Taşkıran, 2022, s. 39). Loncalar esnafları ve sanatkarları sürekli olarak denetim altında tutmuştur. Ustaların yetiştirilmesi, iş ahlakı, üretimin devamlı ve aynı zamanda kaliteli olması vb., hizmetleri düzenli olarak yerine getirilmiştir (Arslan, 2012, s. 24).

Ahi teşkilatı, Selçuklu Devleti'nde yaşanan iç karışıklıklar sonucu bozulan siyasi yapı sebebiyle ekonominin yanında siyasi ve askeri bir kimlik kazanmıştır (Taşkıran, 2022, s. 39). Osmanlı Devleti'nin kurulmasıyla Anadolu'da siyasi birliğin yeniden sağlandığı dönemlerde Ahi teşkilatı varlığını sürdürmüş, XV. yüzyıldan itibaren Lonca adı altında sosyal ve ekonomik işlevlerini sürdürmüştür (Mahiroğlu, 2011, s. 152).

Lonca teşkilatı, Selçuklu Dönemi'ndeki Ahi teşkilatının devamı niteliğindedir ve Osmanlı Devleti'nde ilk esnaf örgütlenmesi Ahilik şeklinde ortaya çıkmıştır. Ahilik, esnaf ve zanaatkârların mesleki gelişimlerini, terfilerini ve özlük haklarını düzenleyen bir teşkilattır.

Ahilik sistemi; çırak, kalfa ve ustaların iş hayatında ilerlemelerini, ahlaki değerleri ve sosyal dayanışmayı esas alır (Kırpık, 2004, s. 41).

Lonca teşkilatı ise Osmanlı Devleti'nde esnaf ve zanaatkârların oluşturduğu daha geniş bir örgütlenmedir. Loncalar, esnaf arasında dayanışmayı sağlamak, mesleki standartları korumak ve üretim kalitesini artırmak amacıyla kurulmuştur. Lonca teşkilatının görevleri arasında eleman yetiştirmek, ustalık belgesi vermek, iş ahlakını geliştirmek, üretimi artırmak ve esnafı korumak yer alır (Sarpaşan, 2008, s. 70). Bu yönleriyle günümüzdeki mesleki ve dayanışma dernekleri ile benzerlikler taşır (Ersoy, vd., 2018, s. 580).

Lonca teşkilatının yönetim yapısı ve örgütlenmesi oldukça detaylıdır. Yönetim yapısı, Kethüda (lonca başkanı), Lonca ustası, Yiğitbaşı (genç ustaların lideri), İşçi başı, İhtiyar ustalar (tecrübeli ustalar) ve İdare heyeti gibi unsurlardan oluşur (Akbaş, vd., 2018, s. 177). Her meslek grubu, faaliyetlerini gerçekleştirdikleri yer olan handa örgütlenmiştir ve her loncanın kendine ait bir bayrağı bulunmaktadır. Ayrıca, lonca teşkilatının Esnaf Sandığı, Esnaf Vakfı ve Esnaf Kesesi adını verdikleri yardım sandıkları vardır. Bu sandıklar, esnafın karşılaştığı mali zorluklarda onlara destek olmak amacıyla kullanılmıştır (Akbaş, vd., 2018, s. 173-179).

Loncalar, yardımlaşma ve dayanışmanın yanı sıra mesleklerin devamlılığını sağlamak için usta-çırak ilişkisine büyük önem verirlerdi. Bu yapılar, Osmanlı Devleti'nde hem sosyal hem de ekonomik hayatın önemli unsurları olarak faaliyet göstermiştir. Loncalar, esnaf ve zanaatkârlar arasında iş ahlakını koruma, mesleki bilgi ve becerilerin nesilden nesile aktarılmasını sağlama ve toplumsal dayanışmayı güçlendirme görevlerini üstlenmişlerdir.

Loncalar, aynı zamanda hayvanların yaşamlarını sürdürmeleri ve çevre bakım-onarımı gibi faaliyetleri de desteklemiştir. Osmanlı Devleti'ndeki vakıflar, hayvanların korunmasına yönelik olarak çeşitli yardımlar sağlamış, şehirlerin temizliği ve çevre düzenlemeleri gibi faaliyetleri finanse etmiştir. Bu sayede, Osmanlı toplumunda hem insan hem de çevre sağlığına yönelik kapsamlı bir destek sistemi oluşturulmuştur (Baş, 2013, s. 394-396).

3.1.4. Kervansaraylar

Farsça "Kabansaray" olarak kullanılan kervansaraylar daha önce İslam dünyasında kullanılan Rıbatın devamı niteliğindedir (Kılıç, 2021, s. 36). Selçuklu Dönemi'nde kitabe kronik ve vakfiyelere kervansaray denilmekteydi, orada "han" kelimesi ribat ile eşdeğer

olduğu için Ribatta denilmiştir (Kılıç, 2021, s. 36). İslam’a yeni girmiş, Müslümanlığı gelişigüzel olarak kabul eden ve henüz Müslümanlığı kabul etmeyen bölgelerde iç huzuru sağlamak, stratejik ve iktisadi önemi olan yolları korumak ve gelen akınları, önemli olan yolları müdafa etme amacıyla bu sistem meydana getirilmiştir. Savunma sistemi olarak kullanılan Ribatlar, sınır boylarında ve stratejik yerlerde askerlerin ve hayvanlarının konakladığı yer olarak tasarlanmış (Kılıç, 2021, s. 36). Kuzey Afrika’dan Türkistan’a kadar her yerde duvarlarla çevrili, tek giriş kapısının bulunduğu, ambar, ahır, askerlerin kaldığı yerler ve gözcü kulelerinin bulunduğu ribatlar inşa edilmiştir (Eryavuz, 2002, s. 299). İslam dünyasında ribat kelimesi, askeri amaçla kullanılmış, işte bu yüzden kervansaraylardan daha geniş bir coğrafyaya yayılmıştır (Kılıç, 2021, s. 36).

Önemli yolları üzerinde bulunan ribatlar; askerlere kışla, farklı yerlerden gelen hükümdarlara misafirhane, yeri geldiğinde hapishane ve sığınak olarak hizmet vermiştir (Çantay, 2002, s. 109). Diğer yollardaki ribatlar da ise din adamlarına ve dervişlere hizmet edenler konaklarmış bu da ribatların değişik işlevlerinin olduğunu göstermiştir (Çantay, 2002, s. 109). İlk başta askeri amaçla kullanılan bu yapılar ilerleyen zamanlarda barınak olarak kullanılmaya başlanmasıyla kervansarayların ilk örneklerini oluşturmuştur (Bilecen, 1982, s. 147). “Ribat” kelimesi Müslüman Türk devletlerine Arapçadan geçmiş, zamanla değişimlere uğrayarak Türklere ait olan kervansaraylara dönmüştür (Kılıç, 2021, s. 37).

Türk İslam dünyasında kervansaraylar hem şehir içerisinde hem de yol kenarlarında tüccarların ve hac kervanlarının kaldığı, aynı zamanda şehir dışından da misafirlerin gelip konakladığı yer olarak bilinir. Kervansaraylar verilen diğer bir ad ise Han’dır (Kılıç, 2021, s. 37). Günümüzde han şehir içerisinde konaklama ve ticaret amacı ile inşa edilen yapılar için kullanılmıştır. Hanlar isimlerini kuruldukları coğrafyadan almışlardır. Özellikle Anadolu’da şehir merkezindeki ve taşradaki en şöhretli kervansaraylar, han olarak bilinmektedir (Sönmez, s. 274).

Türk mimarisinin en eski kervansaraylar, Karahanlılardan ve Gaznelilerden kalmış ve onlara Ribat adı verilmiştir. Bu dönemde yapılan kervansarayların mimarisi ileriki dönemlerde Büyük Selçukluların ve Anadolu Selçukluların yaptırdığı kervansaraylarda görünmüştür. Kervansarayların değer görüp en yaygın şekilde örneklerinin bulunduğu dönem Selçuklulardır. İran’da ribat sözcüğü XI. yüzyılda kervansaray olarak kullanılmaya başlanmıştır (Kılıç, s. 2021, s. 37). Selçuklu veziri Nizamülmülk “Siyasetname” adlı

eserinde hükümdarların ilk görevleri arasında önemli yollara ribatlar yaptırmak olduğunu bildirmiştir (Berkol, s. 347 – Cezar, s. 171). Orta Asya’da kurulmuş olan kervansaraylar ve Ribatlar Anadolu’ya aktarılmış, kervansarayların gelişimi burada tamamlanmıştır.

Kervansaraylar, genellikle geniş ve sağlam yapılar olarak inşa edilmiştir ve içlerinde çeşitli hizmet alanları bulunur. Bu alanlar arasında yatakhane, aşhane (mutfak), mescit, hamam ve eczane yer almaktadır (Akalin, 2002, TDV İslam Ansiklopedisi, XXV, s. 299-302). Ayrıca, yolcuların hayvanları için ahırlar da mevcuttur. Bu tesisler, yolcuların tüm temel ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanmıştır.

Kervansaraylar, sosyal adalet ve dayanışmanın önemli bir göstergesi olarak, hiçbir ayırım yapmadan tüm yolculara hizmet verirdi. Zengin-fakir, Müslüman-Gayrimüslim ayrımı yapılmaksızın herkes genellikle ücretsiz olarak bu hizmetlerden faydalanabilirdi (Ersoy ve Dikici, 2018, s. 581). Bu durum, kervansarayların aynı zamanda sosyal refahı ve eşitliği teşvik eden yapılar olduğunu gösterir.

Kervansarayların inşasında kullanılan mimari ve teknik bilgi, onların uzun yıllar boyunca sağlam kalmasını sağlamıştır. Genellikle sağlam taş duvarlar ve geniş avlularla çevrili olan kervansaraylar, aynı zamanda saldırılara karşı da korunaklı olacak şekilde inşa edilmiştir. Bu özellikleri ile kervansaraylar hem konaklama hem de güvenlik sağlamıştır.

Osmanlı Dönemi’nde, kervansaraylar aynı zamanda ticaretin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Tacirler, bu duraklarda hem dinlenir hem ticaretlerini yapar hem de mal değiş tokuşunda bulunurdu. Kervansaraylar, bu yönüyle de ekonomik hayatın önemli bir parçası olmuştur.

Kervansaraylar ayrıca kültürel etkileşim ve bilgi alışverişinin merkezi olmuştur. Yolcular ve tacirler burada bir araya gelerek farklı kültürleri ve bilgileri paylaşıp, böylece kültürel ve entelektüel zenginliklerin yayılmasına katkıda bulunurdu.

3.1.5. Bimarhane

Diğer adı Darüşşifa olan Bimarhaneler, hastane işlevi gören kurumlardır. Osmanlı hastaneleri, İslam dünyasında daha önce gelişmiş olan şifahane ve bimarhane geleneklerini devam ettirerek kurulmuştur. Mimar Sinan tarafından Osmanlı İmparatorluğu’nun en parlak dönemlerinde İstanbul’da inşa edilen bazı önemli hastaneler şunlardır: Haseki Hastanesi, Süleymaniye Külliyesi’ndeki hastane ve Atik Valide Hastanesi. Bu hastaneler, Osmanlıların

en ünlü hastaneleri arasında yer alır.

Türkiye'nin sağlık gelişiminden bahsetmek için önce Osmanlılara, hatta o dönemde hüküm süren diğer devletlerin sağlık hizmetlerine bakmak gerekmektedir. İslam medeniyetine dayanan tedavi yöntemleri, Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Dönemi'nde kullanılmış ve Osmanlı Devleti'ne kadar ulaşmıştır. Bu amaçla açılan hastanelerde muayene ve tedaviler yapılmış, tıp fakültesi öğrencilerine hastaların başında dersler verilmiş, tedavide kullanılmak üzere çeşitli ilaçlar hazırlanmış ve ücretsiz olarak ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır. Selçuklu Dönemi'nde inşa edilen birçok hastane, Osmanlılar tarafından da kullanılmıştır.

XV. ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı hastane mimarisinde, tehlikeli hastaların (bulaşıcı hastalık taşıyanlar) ayrı tutulması ve müzikle tedavi odalarının bulunması gibi özellikler mimarinin mükemmelliğini göstermektedir. Osmanlıların bu ileri düzey mimarisine Batı, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda, hatta bazı kaynaklara göre XX. yüzyılda ancak ulaşabilmiştir. Osmanlıda hastalar müzikle tedavi edilerek sevgi ve şefkatle bakım görmüştür. Bu tür tedavi yöntemleri günümüzde bile nadirdir (Ersoy ve Dikici, 2018, s. 581).

Osmanlı Devleti'nde sağlık hizmetlerinin ıslahatı, III. Selim dönemine kadar Selçuklu uygulamalarının devamı niteliğindedir. XIX. yüzyılda tüm dünyada yaygınlaşan salgın hastalıklar, Osmanlı Devleti'nin sağlık hizmetlerine daha fazla önem vermesine neden olmuştur. Bu dönemde sağlık ıslahatları yapılmış, salgınların önlenmesi için karantinalar uygulanmış, sağlık politikaları devreye sokulmuş, tıp kitapları Türkçeye çevrilerek hekimlerin bilgi birikimi artırılmıştır. Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane ve Meclis-i Umur-ı Tıbbiye aracılığıyla hekimlere sınavlar yapılmış, ilaçlar kontrol edilmiş ve yeni ilaçlar için araştırmalar yapılmıştır (Aslan ve Erdem, 2017, s. 21). Bu dönemde bir yandan ıslahat çalışmaları yürütülürken bir yandan da salgın hastalıklarla mücadele edilmiş ve aynı zamanda dört yüzden fazla hastane inşa edilmiştir.

3.1.6. İmaret

Osmanlı Devleti'nde fakirlere, öğrencilere, yoksullara ve misafirlere yönelik yardım ve dayanışma kurumu olan imaret, ihtiyaç sahiplerine ücretsiz yemek sağlamaktadır (Sarıkaya, 2011, s. 8). İmaretler aynı zamanda birçok kişiye iş imkânı sunmuştur (Sarıkaya, 2011, s. 9). Günümüzde maddi durumu olmayan bireylere ücretsiz yemek sağlayan kurumlar, imarethanelere örnek olarak gösterilebilir. Osmanlı Devleti'nde ilk imarethane olarak bilinen, Orhan Bey tarafından 1336 yılında İznik'te kurulan imarethanedir. Orhan Bey'den

sonra oğlu I. Murat da birçok yerde imarethane açarak bu sistemin devamlılığını sağlamıştır. Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmet ve II. Murat dönemlerinde Bursa başta olmak üzere birçok şehirde imarethaneler açılmıştır (Coşkun, 2021, s. 37). XV. yüzyılda Edirne, Gelibolu, Serez, Manisa, Turhal ve Filibe gibi yerlerde de imaretler kurulmuştur. İstanbul'daki en önemli imarethanelerden biri, Fatih Sultan Mehmet tarafından Sahn-ı Seman Medresesi'nin yanına kurulan imarethanedir. Fatih Sultan Mehmet, imaretin sürekliliğini sağlamak için İstanbul'un çeşitli yerlerinden araziler vakfetmiştir. Bu imarethanelerde birçok bilim insanı, öğrenci ve ihtiyaç sahibi halk yemek ihtiyaçlarını karşılamıştır.

“1530'larda Osmanlı Devleti sınırları boyunca 83 adet imaret olduğu bildirilmiştir, ancak bu sayı yakın dönemde fethedilen Arap topraklarını kapsamamaktadır. Buna ek olarak, I. Süleyman, II. Selim, III. Murat, III. Mehmet ve onların anneleri, kızları, eşleri ve vezirleri de imaretler kurmuştur. Bu bilgilere göre, 1600'den önce en az 100 imaretin varlığı söylenebilir. Osmanlı sultanları, Anadolu ve Balkanların yanı sıra fethettikleri Arap topraklarında da imaretler tesis etmişlerdir. İlk olarak Kanuni Sultan Süleyman, Hürrem Sultan adına Haremeyn'de bir imaret kurmuştur. Ayrıca, II. Selim Mekke ve Medine'de, III. Murat ise Medine'de birer imaret kurmuştur.

Osmanlı Dönemi'nde XVII. ve XVIII. yüzyıllardan itibaren imaretlerle birlikte Darüzzıyafe ve Dârüssiyade gibi kurumlar da kurulmuştur. Darüzzıyafe, fakirlere, öğrencilere, misafirlere ve muhtaç insanlara yemek dağıtma amacına sahipken, Darüssiyade daha çok büyük şehirlerde devlet erkânının ve önemli misafirlerin ağırlandığı ve yemek verilen yerlerdir. Osmanlı döneminin sonuna kadar imaretlerin faaliyetlerine devam ettiği görülmektedir. İstanbul Eyüp'te Mirîşah Valide Sultan adına 1794'te faaliyete geçirilen imaret, günümüzde hala kuruluş amacına yönelik olarak faaliyet göstermektedir” (Cebirbay ve Işık, 2016, s. 3-5).

3.1.7. Tabhane

Tabhaneler, dinlenme yeri olarak tanımlanmaktadır. Özellikle yoksulların yararlandığı, ancak aynı zamanda yabancıların ve yoksul olmayanların da kullandığı mekânlardır (Sarıkaya, 2011, s. 10). Tabhaneler, Kazancigil (1994)'in deyişiyle, “Uzaklardan gelen yolcular için eşsiz bir mola” yeridir.

Tabhane, Farsça kökenli bir kelimedir. “Tab” güç ve kuvvet, “hane” ise ev ve yer anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, tabhane, kuvvet bulma, kendine gelme ve dinlenme yeri anlamına gelir. Tabhane, “Tavhane” olarak da bilinmektedir. “Tav” da güç ve kuvvet anlamına gelmektedir.

Erkan'a göre, tabhaneler sosyal destek kurumu olarak değerlendirilir ve kişinin kendisini güvende hissetmesinde önemli bir yeri vardır (Erkan, 2005, s. 53-55). XVI. ve XVII. yüzyıllarda camilere bitişik olarak yapılan tabhaneler, daha sonraki dönemlerde külliyelerin bir parçası olarak inşa edilmeye başlanmıştır. En fazla tabhane yaptıran ve hayırseverlikleri

ile bilinen padişahlar arasında Kanuni Sultan Süleyman ve Yavuz Sultan Selim bulunmaktadır. En fazla tabhane inşa eden mimarlardan biri ise Mimar Sinan'dır.

Tabhanelerin sosyal ve kültürel hayat üzerindeki etkisi büyük olmuştur. Bu yapılar, yolculara ve misafirlere güvenli ve rahat bir konaklama imkânı sağlarken, aynı zamanda toplumdaki yardımlaşma ve dayanışma ruhunu pekiştirmiştir. Tabhaneler, Osmanlı Dönemi'nde toplumsal huzuru ve güveni sağlamak için önemli bir rol oynamıştır. Yolcuların ve ihtiyaç sahiplerinin barınma ve dinlenme ihtiyaçlarını karşılayan bu mekânlar, aynı zamanda çeşitli sosyal etkinliklerin ve dini faaliyetlerin de merkezi olmuştur.

Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen tabhaneler, mimari açıdan da dikkat çekicidir. Mimar Sinan'ın yaptığı tabhaneler, dönemin mimari estetiğini ve işlevselliğini yansıtan önemli örneklerdir. Tabhanelerin planlanması ve inşası, yolcuların ve ihtiyaç sahiplerinin konforunu en üst düzeye çıkarmayı hedeflemiştir. Tabhaneler, genellikle cami komplekslerinin veya külliyelerin bir parçası olarak inşa edilmiş olup bu sayede dini ve sosyal hizmetlerin bir arada sunulmasını sağlamıştır.

Tabhaneler, Osmanlı toplumunda sosyal destek ve yardımlaşma kurumları olarak önemli bir yer tutmuştur. Hem yerli hem de yabancı misafirlerin ihtiyaçlarını karşılayan bu yapılar, aynı zamanda sosyal güvenlik ve huzurun sağlanmasına da büyük katkı sağlamıştır. Tabhanelerin tarihsel ve sosyal önemi, Osmanlı Dönemi'nde toplumun refahını ve sosyal bütünlüğünü artırmada oynadıkları rol ile daha da belirginleşmektedir.

3.1.8. Külliye

Muhtelif amaçlarla bir arada bulunan binalar topluluğuna külliye denilmektedir. Daha çok camii etrafında oluşan külliyeler, medrese ve türbe çevresinde de bir araya getirilmiştir. Osmanlı Dönemi'nde sayıları giderek artan külliyeler, topluma faydalı olacak şekilde inşa edilmiş ve birçok ihtiyacı karşılamıştır. Külliyeler; camii, medrese, türbe, tabhane, imaret, darüşşifa, han, çarşı gibi yapıların çoğunu içerisinde barındırmaktadır.

XVI. yüzyıl, külliyelerin yapımı için parlak bir dönem olmuştur. Bu yüzyılın ilk çeyreğinde İstanbul'da inşa edilen Beyazıt (1501-1508) ve Yavuz Selim (1522'den sonra) Külliyesi, Mimar Sinan öncesinde inşa edilen önemli yapılardır. Külliyeler, sosyal ve toplumsal amaçlarla inşa edilen kamusal yapılardır. Coğrafyaya göre yapılarda ve mimaride farklılıklar meydana gelmektedir. Külliyelerin inşa edildiği dönemde bilimden sosyal ve kültürel

hayata, toplum sağlığının korunmasına kadar pek çok alanda etkileri olmuştur (Ramazanoğlu, 2008, s. 333). Külliyeler, Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve siyasi gücünü temsil ettiği kadar manevi varlığını da temsil etmektedir.

XVI. yüzyılda külliyelerin artan nemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal refah ve kamu hizmetlerine verdiği önemi yansıtmaktadır. Külliyeler, sadece ibadet yerleri değil, aynı zamanda eğitim, sağlık, ticaret ve sosyal hizmetlerin merkezi olarak da işlev görmüştür. Bu yapılar; geniş avluları, çeşitli fonksiyonel bölümleri ve estetik mimarisiyle dikkat çekmektedir.

Beyazıt Külliyesi, Sultan II. Bayezid tarafından İstanbul'da inşa ettirilmiş ve dönemin en büyük klliyelerinden biri olmuştur. Külliye; camii, medrese, darüşşifa ve imaret gibi bölümleriyle dikkat çeker. Yavuz Selim Külliyesi ise Sultan I. Selim tarafından değil, onun adına oğlu Kanuni Sultan Süleyman tarafından inşa ettirilmiştir ve İstanbul'un önemli klliyelerinden biri olarak öne çıkmıştır.

Mimar Sinan Dönemi, Osmanlı mimarisinde külliye yapımının zirveye ulaştığı dönemdir. Sinan, İstanbul'da Süleymaniye ve Edirne'de Selimiye gibi büyük külliyeleri inşa ederek külliye mimarisine yeni boyutlar kazandırmıştır. Bu külliyeler; geniş avluları, büyük camileri, medreseleri, kütüphaneleri, imaretleri ve çeşitli sosyal hizmet binalarıyla Osmanlı toplumunun ihtiyaçlarını karşılamış ve aynı zamanda imparatorluğu'nun gücünü ve prestijini yansıtmıştır. Külliyelerin mimari tasarımı, dönemin sanatsal ve teknik birikimini yansıtırken aynı zamanda sosyal hizmetlerin entegrasyonunu da sağlamıştır. Külliyeler, Osmanlı şehirlerinin merkezinde yer alarak toplumsal hayatın düzenlenmesinde ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesinde önemli rol oynamıştır.

Külliyeler, Osmanlı Devleti'nin hem maddi hem de manevi gücünü temsil eden, sosyal, kültürel ve ekonomik hayatın merkezinde yer alan yapılardır. Bu yapılar, Osmanlı toplumunun refahını artırmak, sosyal hizmetleri entegre etmek ve toplumsal dayanışmayı güçlendirmek amacıyla inşa edilmiştir.

3.1.9. Kadınlara Yönelik Sosyal Hizmet Kurumları

Kadınlar, tarih boyunca birçok sebepten dolayı toplumdan geri kalmışlardır. Bu durumun başlıca nedenlerinden biri, ataerkil toplum yapısıdır. Kadın hareketleri, zamanla etki alanlarını genişletmiş ve özellikle Osmanlı Dönemi'nin sonlarına doğru Tanzimat ve II.

Meşrutiyet dönemlerinde belirginleşmiştir. Osmanlı Dönemi'nde kadınların toplumsal hayata katılımını destekleyen bazı yapılar ve girişimler olmuştur. Örneğin, kadınların sosyal ve ekonomik hayatta daha aktif rol almasını destekleyen çeşitli dernekler ve kuruluşlar, XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Bu dönemde kadınların haklarını savunan ve onlara çeşitli hizmetler sunan kuruluşlar, kadınların toplumsal konumlarını iyileştirmede önemli rol oynamıştır.

3.1.9.1. Anadolu Bacıları Teşkilatı

Anadolu Bacıları Teşkilatı, diğer adıyla Bacıyan-ı Rum, Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı tarafından kurulduğu iddia edilen ve dünya çapında ilk kadın meslek örgütlerinden biri olarak bilinen bir yapıdır. Bu teşkilatta bulunan kadınlar; keçecilik, nakış işleri, kilim ve halı dokuma gibi el sanatlarıyla uğraşırken gerektiğinde düşmanlara karşı savaşlarda da eşlerinin yanında mücadele etmişlerdir. Ürettikleri ürünlerle ekonomiye büyük katkıda bulunmuşlardır.

Bacıyan-ı Rum, kimsesiz kız çocukları ve genç kızları koruması altına alarak hem eğitimlerinde hem de evlenip yuva kurmalarında onlara yardımcı olmuştur. Bacıyan-ı Rum kadınları, kültürel ve ahlaki alanlarda merhametliliğin, konukseverliğin ve yardımseverliğin gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Ahilik örgütünün erkek üyeleri “Eline, beline, diline sahip ol” ilkesini benimsiyorken, Anadolu Bacıları da “Eşine, işine, aşına sahip ol” ilkesini yaşamış ve yaşatmışlardır (Dönüş, 2018).

3.1.9.2. Hatuniye Tekkesi

Eyüp Sultan'daki Gümüşsuyu Caddesi'nde bulunan ve XVIII. yüzyıla ait olan “Hatuniye Tekkesi,” tarihi ve mimari önemiyle bilinmektedir. Ancak, bu tekkede Millî Mücadele'ye katılım olduğuna dair kesin kanıtlar bulunmamaktadır. Tekkeden günümüze Osmanlı Dönemi'ne ait kırık, dökük mezar taşları ve yarım minare kalmıştır. Mimar Dr. Fatma Sedes'in tarihi verilerine göre, Osmanlı Dönemi'nde XVIII. yüzyılın başlarında Eyüp'te bir Kadın Sığınma Evi'nin kurulduğu ve XIX. yüzyılın sonuna kadar hizmet verdiği belirtilmektedir. “Karılar Dergâhı” olarak da bilinen Hatuniye Tekkesi'nde kadınlar çeşitli el sanatlarını öğrenerek geçimlerini sağlamışlardır (Ersoy- Dikici, 2018, s. 583). Ancak burada 16-80 yaşları arasında 100 kadının hizmet gördüğüne dair bilgi, doğrulanmamıştır (Ersoy- Dikici, 2018, s. 583). Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren gerek dini gerekse

toplumsal pek çok sosyal yardım faaliyeti yürütmüştür (Dikici ve Ersoy, 2018, s. 583).

Osmanlı Devleti'nin modern anlamda sosyal hizmet düzenlemeleri, II. Mahmut sonrası Tanzimat Fermanı ile başlamıştır. Sanayi Devrimi'nin etkisiyle sosyal politikaların gelişimi hızlanmış ancak Osmanlı Devleti'nin sanayileşme süreci Batı ülkelerine kıyasla daha yavaş ilerlediği için sosyal hizmetler de daha geç gelişmiştir. XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlıda sosyal içerikli düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Özellikle II. Abdülhamid Dönemi'nde başlayan uygulamalar, sosyal gelişmeye önemli katkı sağlamıştır (Özbek, 2006, s. 30-31; Talas, 1997, s. 33-38). Öksüz ve yetim çocukların bakımı ve eğitimi, Osmanlı Devleti'nde 1800'lü yılların son çeyreğinde kamu tarafından yapılmaya başlanmış olsa da daha önceki dönemlerde vakıflar ve hayır kurumları tarafından da desteklenmiştir. Bu dönemdeki sosyal hizmetler, günümüzde verilen hizmetlerden farklı olup, bugünkü anlayışa ulaşması için sosyal hizmetlerin kamu mevzuatı ile güvence altına alınması ve hizmetlerin çocukların statüsüne uygun olması gerekmektedir.

Osmanlının ilk dönemlerinden itibaren uygulanan Fatih İmareti Vakfiyesi, Sıbyân Mektepleri gibi birçok uygulama sosyal hizmetin alanına girmektedir. Örneğin, 1863 yılında Darüşşafaka, öksüz ve yetim çocukların eğitimlerini tamamlayabilmesi için devlet tarafından kurulmuştur. Bunun yanında, II. Abdülhamid Dönemi'nde kimsesiz çocuklara, fakirlere ve sokakta kalanlara yönelik olarak 1896 yılında Darülaceze ve öksüz, yetim çocukların barınma ihtiyaçlarını ve eğitimlerini tamamlayarak meslek sahibi olmalarını sağlamak amacıyla Darülhayr-i Ali kurulmuştur. Bu çalışmalar, Osmanlı Dönemi'nde ortaya çıkan sosyal hizmetler olarak kabul edilmektedir. Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları'nda aldığı yenilgilerin ardından yaşanan sosyal sorunlarda öksüz ve yetim kalan çocuklar için II. Abdülhamid tarafından Darül Eytam kurulmuştur. 1917 yılında çocukların korunma ihtiyacını karşılamak için kurulan Himaye-i Etfal, yapılan hizmetlerin olumlu etkisiyle 1921'de Himaye-i Etfal Cemiyeti olarak Ankara'da karşımıza çıkmaktadır (Selçik ve Güzel, 2016, s. 466). Himaye-i Etfal Cemiyeti, Cumhuriyet Dönemi'nde Çocuk Esirgeme Kurumu adını almış ve Türkiye'de kamu kurumuna dönüşmüştür (Reçber, 2019, s. 727). Osmanlı Dönemi'nde temelleri atılmış olan sosyal hizmet kuruluşları, Cumhuriyet Dönemi'nde Çocuk Esirgeme Kurumu çatısı altında toplanmıştır.

3.2. Tanzimat'tan II. Abdülhamid'e Kadar Sosyal Hizmet

3.2.1. Tanzimat Döneminde Sosyal Hizmet

3.2.1.1. Eytam Nezareti

Eytam Nezareti kurulmadan önce yetim ve kimsesiz çocuklarla ilgili işlemler, büyük şehirlerde (Bağdat, Kahire, İstanbul, Şam gibi) Bab Mahkemeleri tarafından, bu şehirlerin dışında kalan yerlerde ise Müfettiş Hükkamlıkları tarafından yürütülmekteydi (İnanç, 2002, s. 28). Yetimlerin mallarının korunması için 1851 yılında Şeyhülislam'ın öncülüğünde "Emval-i Eytam Nezareti" kurulmuştur (Özcan, 2006, s. 110). Bu kurumun amacı, yetimlerin mallarının yönetimini düzenlemek ve öksüzlerin malları üzerinden haksız kazanç elde edilmesini önlemektir (Yurdakul, 2008, s. 180).

Yetim mallarının yönetimi için kurulan Eytam Nezareti'nin başlıca görevleri şunlardır:

- Terekelerden yetimin hissesine düşen mal ve eşyaların fiyat tespitini ve kontrolünü yapmak,
- Yetim hissesine düşen eşyaların satılıp satılmadığına dair belge vermek,
- Yetimin malından borç verilecek miktarın karşılığı olarak rehin alınacak malın kıymet takdirini yapmak ve bu kıymeti belirten bir ilmühaberi vasiye vermek (Çanlı, 2003, s. 61-62).

İslam dininde yetim malları üzerinden haksız kazanç elde edilmesini yasaklayan ayetler bulunmaktadır. Örneğin, Nisa Suresi'nin 2. ayeti şöyle der: "Yetimlere mallarını verin, temiz olanı murdar olanla değişmeyin ve onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahtır."

3.2.1.2. Darüşşafaka

Gayrimüslimler, Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra kiliselerin öncülüğünde eğitim kurumları açmışlar ve çocuklarını meslek sahibi olacak şekilde yetiştirmişlerdir. Gayrimüslimlerin bu çalışması, Müslüman aydınları da harekete geçirmiş, kimsesiz çocukların eğitim alması ve meslek sahibi olarak topluma kazandırılmaları düşüncesi ortaya çıkmıştır. Dini eğitimlerin yanında okuma-yazma eğitimi de verilmesi için bir mektebin açılması düşünülmüştür. Bunun için "Cemiyet-i Tedrisiyye-i İslamiyye" isimli cemiyet kurulmuştur. 1865 yılında faaliyete geçirilmiştir. Beyazıt'ta bir mektep açılmış, halkın bu

mektebe büyük ilgi göstermesi üzerine Aksaray'daki Ebubekir Paşa Mektebi de cemiyete katılmıştır. Talebelerin bütün ihtiyaçları mektep tarafından gideriliyor ve dersler ücretsiz olarak üyeler tarafından veriliyordu. Bu mekteplerde eğitim süresi 3 yıl olarak planlanmış ve 1865 yılından 1874 yılına kadar devam etmiştir.

Yukarıda bahsettiğim iki mektebe de talebin fazla olmasıyla daha büyük bir okul açma gereği duymuşlardır. 28 Haziran 1873'te inşaatı tamamlanan okul "Darüşşafakatül İslamiye" adıyla eğitime başlamıştır. Mektepte eğitim alacak çocuklar yoksul durumunda olmalı, ailesi olan ama maddi durumu olmayan çocukların bunları kanıtlamaları için mahalle muhtarından belge tasdik etmeleri gerekmektedir. Yapılan yazılı ve sözlü sınavdan başarılı olan öğrenciler mektebe yerleşiyordu. Kız ve erkek çocukların eğitim alması için açılan okullarda kız öğrenciler ancak 1971 yılında eğitim almaya başlamışlardır (Toprak, 1998, s. 18).

"Cumhuriyetin ilanından sonra ortaöğretim programına geçilen okulun adı Darüşşafaka Lisesi olmuştur. Cemiyetin adı ise 1935 yılında Türk Okutma Kurumu olarak değiştirilmişti. 1953'te ise Darüşşafaka Cemiyeti ismi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Okulun öğretmenleri arasında Namık Kemal, Yahya Kemal Beyatlı, Ahmet Mithat Efendi, Selim Sırrı Tarcan gibi meşhur isimler yer almaktaydı. Buna ek olarak pek çok subay öğretmen gönüllü olmuştur. Cemiyet üyeleri ve öğretmenler tarafından ders kitapları hazırlanmış, yabancı dillerdeki kitaplar tercüme edilmiş ve öğrencilere ücretsiz olarak dağıtılmıştır" (Ersoy ve Dikici, 2018, s. 585-586).

Günümüzde de faaliyetine devam eden bu kurum Osmanlı Devleti'nin mirasıdır. Bu kurum bilinçli bireyler yetiştirmek için çalışmaktadır.

3.2.1.3. Sanayi Mektebi (Çocuk Islahhanesi)

Sanayi Mektebi, Sultan Abdülmecid Dönemi'nde mesleki eğitimlerin yanı sıra fabrikalarla olan ilişkisiyle farklı boyutlara ulaşmıştır (Coşkun, 2021, s. 43). Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayileşmenin yaygınlaşması amacıyla mesleki eğitime büyük önem verilmiştir. Bu bağlamda, 1847 yılında Yedikule'deki mensucat fabrikası için pamuk yetiştirme amacıyla Yeşilköy'de uygulamalı eğitim veren bir Ziraat Mektebi açılmıştır (Sakaoğlu, 2003, s. 78). Bu okul, öğrencilere hem tarım hem de sanayi alanında bilgi ve beceri kazandırmayı hedeflemiştir.

1848 yılında Zeytinburnu'nda bir sanayi mektebi açılmış, ancak bu girişim çeşitli nedenlerden dolayı başarılı olamamış ve faaliyete geçememiştir (Ergin, 1977, s. 627-628). Bu başarısızlık, Osmanlı'da sanayi eğitiminin önemini azaltmamış, aksine daha sağlam

temeller üzerinde yeniden organize edilmesi gerektiğini göstermiştir.

Mithat Paşa, yetim ve yardıma muhtaç çocuklar için “ıslahhane” adı verilen okullar açarak bu konuda önemli adımlar atmıştır. İlk olarak 1860’ta Niş’te, daha sonra Sofya ve Rusçuk’ta açtığı okulların en büyüğünü ve en kapsamlısını İstanbul’da açmıştır (Sakaoğlu, 2003, s. 78-79). Bu okullar, yoksul ve yetim çocuklara barınma ve eğitim imkânı sağlamış, onların topluma faydalı bireyler olarak yetişmelerine katkıda bulunmuştur. Islahhanelerin hapisane özelliği taşıdığı iddiası ise tartışmalıdır ve bu konuda daha fazla akademik araştırma gerekmektedir (Şişman, 2008, s. 32).

1868’den 1870’e kadar Edirne, Bosna, İşkodra, İzmir, Erzurum, Trabzon ve Konya’da ıslahhaneler açılmıştır (Turan, 1996, s. 61). Bu ıslahhaneler, Sanayi Mektebi olarak da adlandırılmış ve II. Abdülhamid Dönemi’nde başına “Hamidiye” ifadesi eklenmiştir (Yıldırım, 2012, s. 137). Bu değişiklik, okulların imparatorluk genelinde daha yaygın ve etkili bir şekilde faaliyet göstermesini sağlamıştır.

II. Meşrutiyet döneminde ıslahhanelerin işlevselliğini artırmak amacıyla çeşitli düzenlemeler yapılmış ve 1909 Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi’nin yayınlanmasıyla İstanbul Sanayi Mektebi’nde önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Eğitim süresi 4 yıla çıkarılmış, yetimlerden para alınmamış ve tüm ihtiyaçları okul tarafından karşılanmıştır. Bu okullarda eğitimi tamamlayan öğrenciler, kendi işlerini kurma hakkına sahip olmuşlardır (Coşkun, 2021, s. 43). Aynı zamanda, zengin ailelerin çocukları da bu okullarda eğitim görebilmekte ve yıllık beş yüz kuruş ücret ödemekteydiler (Semiz ve Kuş, 2004, s. 279). Mithat Paşa’nın sürgün edilmesiyle ıslahhanelerde verilen eğitimler zayıflamış ve kalitesi düşmüştür. Ancak, Ebuzziya Tevfik Bey’in 1891 yılında Sanayi Mektebi’nin başına geçmesiyle eğitim yeniden canlanmıştır. 1907 yılında din dersleri müfredata eklenmiş ve bunun yanı sıra demiryolu mühendisliği (şimendifercilik) eğitimi de verilmeye başlanmıştır (Koçer, 1970, s. 159). Islahaneden mezun olan öğrencilerin bir kısmı, eğitimlerini ilerletmek üzere Avrupa’ya gönderilmiştir (Yazıcı, 2007, s. 41). Osmanlı’da nitelikli eleman yetiştirme konusunda sanayi mekteplerinin ve ıslahhanelerin önemi ve katkısı büyük olmuştur (Ersoy ve Dikici, 2018, s. 584).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ SOSYAL HİZMETLER VE SOSYAL HİZMET KURUMLARI

4. 1. II. Abdülhamid Dönemi'nde Sosyal Hizmet

Son yıllarda en fazla tartışılan konular arasında Sultan II. Abdülhamid ve onun dönemi yer almaktadır. Tartışmaların sonucunda Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve Cumhuriyet Dönemi'ndeki Sultan hakkında “Kızıl Sultan ve İstibdat Devri” söylemlerinin yerini daha olumlu kavramların aldığı ve Abdülhamid'e hak ettiği itibarın iade edildiği görülmektedir (Birol, 2017, s. 34). Bu değişim, tarihçilerin ve araştırmacıların Abdülhamid Dönemi'ni daha objektif bir şekilde ele almaları sonucu ortaya çıkmıştır.

II. Abdülhamid'in sosyal hizmetlerin kurumsallaştırılmasında yaptığı yenilikler, Osmanlı Devleti'nin sosyal yardım uygulamaları arasında önemli bir yere sahiptir. Abdülhamid Dönemi'nde, modernleşme süreci merkezi devleti güçlendirmiş ve sosyal yardımın devletin sorumluluğunda olması gerektiği fikri ortaya çıkmıştır (Demirci Akyol, 2013, s. 37). II. Abdülhamid, sosyal hizmetleri devletin bir görevi olarak kabul ederek bu alanda ilk adımları atmıştır. Örneğin, Darülaceze ve Hamidiye Etfal Hastane-i Ali gibi kurumlar bu dönemde kurulmuştur.

XIX. yüzyılın sonlarından itibaren sosyal yardım ve sosyal refah anlayışı tüm dünyada değişmeye başlamış, Osmanlı Devleti de bu değişime ayak uydurmuştur. Bu dönemde Osmanlı, Batı'daki sosyal refah devletlerinin uygulamalarını benimsemeye çalışmıştır. Milliyetçilik fikri de tüm dünyayı etkisi altına almış ve ulus devletlerin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Osmanlı Devleti, farklı milletleri bir arada tutmak için sosyal refah dâhil her alanda modern metot ve uygulamaların adaptasyonunu gerekli görmüştür (Demirci Akyol, 2013, s. 37).

Osmanlılık kavramı, farklı milletleri ve dini grupları bir arada tutan daha karmaşık bir yapıydı. II. Abdülhamid, halkına sosyal hizmet vermek amacıyla sosyal kurumlar oluşturmuş ve Osmanlı Devleti'ni modern bir devlet haline getirmiştir. Bu dönemde kurulan

sosyal kurumlar, devletin sorumluluğu altında olup vakıflar ve hayırseverler tarafından da desteklenmiştir (Demirci Akyol, 2013, s. 38).

XIX. yüzyılın sonunda Osmanlıda yaşayan yoksul ve fakir-fukara, özellikle de İstanbul'da bulunanlar, Abdülhamid'in "Refah ve Saadet-i Umumiye'yi Temin" politikasına büyük önem vermesi sonucu birçok sosyal refah kurumunun kurulmasından faydalanmıştır. Bunların başında 1896 yılında açılan Darülaceze gelmektedir. İkinci olarak 1899 yılında açılan Hamidiye Etfal Hastane-i Ali'si, çocuk hastanesi olarak yoksul kadın ve çocuklara hizmet vermeye başlamıştır (Özbek, 2002, s. 195). 1902 yılında hizmete başlayan Darülhayr-i Ali, 300 bin yetime barınma ve eğitim hakkı sağlamıştır. Ayrıca, birçok merkezde "gurebâ¹ hastaneleri" açılmıştır (Özbek, 2002, s. 196). Yoksul ve kimsesiz çocuklar için birçok vilayette sanayi mektepleri yani ıslahhaneler kurulmuştur (Kodaman, 1980, s. 287-296). Bu kurumların dışında İstanbul'da sivil ve askeri hastaneler de açılmıştır. Bütün bu çabalar, XIX. yüzyılın sonundan itibaren Osmanlı Devleti'nin halkın refahı için sosyal kurum ve sağlık hizmetleri sunduğunu göstermektedir.

"Refah ve Saadet-i Umumiye'yi Temin" politikası, devletin faaliyetleri arasında yer almıştır. Aynı dönemde Osmanlı modern devlet kimliği kazandıkça nüfusun önemi artmış; halkın güvenliği, refahı ve sağlığı devletin öncelikli konuları arasında yer almıştır.

XIX. yüzyılın sonunda açılan Darülaceze ve Hamidiye Etfal Hastane-i Ali'si gibi önemli kurumların Abdülhamid'in hayratı olarak kabul edilmesi, sıradan bir olay olarak görülmemelidir. Bu kurumlar, Osmanlı Devleti'nde refah ve sosyal hayatın oluşumunu Abdülhamid'in iktidarıyla beraber incelemek için önemlidir. Abdülhamid Dönemi inşa edilen refah kurumlarının başarısı olarak kabul edilmiştir. Abdülhamid'in yaptırdığı bu kurumlar, ihtişamlarıyla XVIII. yüzyılda diğer ülkelerdeki benzerleriyle örneğin II. Katerina'nın yaptırdığı Kimsesiz Çocuk Yurdu'yla karşılaştırılabilir (Özbek, 2002, s. 198). Katerina'nın Petersburg'da açtığı yetimhane ile rekabet edecek ihtişama ve gösterişe sahipti (Cunningham, 1998, s. 10)

Abdülhamid'in inşa ettiği kurumlar, bu bölümde incelediğimiz Atiyye-i Seniyye

¹ Gurebâ kelimesi garib kelimesinin çoğuludur ve kimsesiz anlamına gelmektedir. XIX. yüzyıl toplumunda "gureba hastanesi" kavramının devlet hastanesi anlamına gelmektedir. XX. yüzyılın başlarından itibaren bazı merkezlerde gureba hastaneleri kurulmuştur bunlar; İzmir, Erzincan, Hereke, Manastır, Yanya, Medine-i Münevvere, Beyrut, Konya, Mekke-i Mükerrreme ve Bağdat. Açılan bu hastanelerin çoğu II. Abdülhamid Dönemi'nde yapılmıştır.

tamamlayıcı bir işleve sahip olmuştur. II. Abdülhamid'in hediye sistemi daha çok Osmanlı halkına hitap ederken bu bölümde incelediğimiz refah kurumları, Osmanlı ve Avrupa'yı aynı anda etkilemek için kurulmuştur. Tıp ve sağlık kurumları, modernleşmenin, ilerlemenin ve bilimin sembolü durumuna gelmiş; Abdülhamid'in refah kurumları ve hastaneleri bunun en önemli kanıtı olmuştur. II. Abdülhamid'in inşa ettiği modern refah kurumları, Osmanlı Devleti'nin geleneksel ve geri kalmış bir imparatorluk olduğu düşüncesini yıkmayı başarmış ve modern bir devlet olduklarını Avrupa'ya göstermiştir. Abdülhamid, bu kurumlarla halkın mutluluğunu ve refahını artırmayı hedeflemiş ve aynı zamanda halka teknolojinin gelişmiş halini sunmuştur.

4.2. II. Abdülhamid Dönemi'nde Sosyal Hizmet Kurumları

4.2.1. Darülaceze

Arapça “acz” kökünden gelen ve güçsüz, zayıf ve şaşırılmış anlamlarına gelen Darülaceze, kendisini besleyemeyen fakir ve sakatların barındığı bir hayır kurumudur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra İstanbul'a dört yüz bin (Güngör, 2009, s. 159) civarında göçmenin gelmesiyle birlikte ciddi sosyal sorunlar ortaya çıkmıştır. Evsiz kalan hasta, sakat, kimsesiz çocuklar ve dilencilerle dolan şehrin düzeni bozulmuştur. Bu düzenin yeniden sağlanması için 7 Eylül 1886 tarihinde Şuray-ı Devlet Tanzimat Dairesi'nde yayınlanan mazbata ile din ve ırk ayrımı yapılmadan ihtiyaç sahipleri için Darülaceze kurulması kararı alınmış ve dilencilik yasaklanmıştır. II. Abdülhamid, 1890 yılında Darülaceze'nin kurulması için emrini Başkâtibi Süreyya Paşa aracılığıyla Sadrazam Kâmil Paşa'ya iletmiştir. 13 Nisan 1890 tarihinde padişahın emriyle Darülaceze'nin kurulması resmi olarak duyurulmuştur (Kapcı, 2012, s. 14-16).

“Şuraya-ı Devlet Tanzimat Dairesi'nce 17 Nisan 1890 tarihinde kurulması düşünülen Darülaceze için bir nizamname hazırlamak amacıyla toplantı düzenlenmiş, hazırlanan Tese'ülüm Men'ine Dair Nizamname tasarısı ve mazbata Meclis-i Mahsus-i Vükela'ya gönderilmiştir. 25 Nisan 1890 tarihli toplantısında nizamname tasarısını görüşen Meclis-i Mahsus-i Vükela, Tanzimat Dairesi'nin görüşünü benimsemiştir. Darülaceze Nizamname-i Dâhilîsi ve Tese'ülüm Men'ine Dair Nizamname tasarıları 8 Nisan 1895 tarihinde Sadrazamlığa takdim edilmiş, oradan da Meclis-i Mahsus-i Vükela'ya havale edilmiştir. Bilahare, II. Abdülhamid'e sunulan nizamnameler de padişah bazı değişiklikler yapılmasını istemiştir. Bu değişikliklerle son halini alan nizamnameler 29 Ocak 1896 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ahmet Cevdet Paşa'nın sadrazamlığı zamanında (4 Eylül 1891-8 Haziran 1895) temelleri atılan Darülaceze inşaatı, Halil Rıfat Paşa'nın sadrazamlığı döneminde tamamlanmış ve 2 Şubat 1896 tarihinde resmi açılışı gerçekleştirilmiştir” (Kapcı, 2012, s. 14-16).

Bu bölümde anlatılan Darülaceze'yi III. Bölümde daha detaylı bir şekilde inceleyeceğiz.

Muhtaç ve kimsesizlere yönelik yapılan sosyal hizmetler, önemli sosyal uygulamalardan biridir. 1896 yılında II. Abdülhamid tarafından kurulan Darülaceze'nin bu kurumlar arasında önemli bir yeri vardır (Özkan, 2006, s. 213). Osmanlı Devleti zamanında kurulan ve günümüze kadar devam eden Darülaceze'nin amacı, dilencilerin ve kimsesiz çocukların korunmasıdır (Koçu, 1974, s. 28-34). Darülaceze, aynı dönemde Paris, Berlin ve Londra'da yaygın olan dilencilığe karşı kurulan kurumlardan örnek alınarak yapılmıştır (Önel, 2008, s. 5). Fransa'da artan dilencilğin önüne geçilmesi için Depot de Mendicite adında evler açılmış ve bu evlerin açıldığı yerlerde dilencilik yasaklanmıştır. Darülaceze için bir nizamname oluşturulmuş ve bu nizamnamenin birinci maddesinde Darülaceze, Dâhiliye Nezaretine bağlı olarak kurulmuştur ifadesi yer alıyordu. Darülaceze, zükur (erkek), inas (kadın), ırzhane (çocuk yuvası) ve kimsesiz çocuklar olacak şekilde dört bölümden oluşmaktadır. Darülaceze'ye iş yapamaz, aciz, malı olmayan ve güçsüz kimseler kabul edilecektir (Karataşer, 2020, s. 797).

Osmanlı Devleti 1877-1878 (93 Harbi) savaşlarında Anadolu'ya sıkışıp kalmıştı. Savaşın yaşandığı Rumeli'den birçok kişi İstanbul'a göç etmiştir. Yaşanan bu savaştan dolayı dört yüz bine yakın göçmen İstanbul'a gelmiştir (Güngör, 2009, s. 159). Rumeli'den gelen bu göçlerin çoğunu yetim, dul, sakat ve hasta olanlar oluşturuyordu. Bu göçlerden dolayı kentte yaşam bozulmuş; sokaklar yetim, sakat, hasta insanlarla dolmuştu (Yıldırım, 1997, s. 22). İstanbul'a uyum sağlayamayan bu insanlar bazı sorunlar çıkarıyor, halk da bunlardan rahatsız oluyordu. 7 Eylül 1886 tarihinde Şurayı Devlet Tanzimat Dairesi bir mazbata oluşturmuş, bu mazbatada savaş sonrasında İstanbul'da dilencilik artmış, çalışacak durumda olanların ve hasta sakat olmayanların da dilenmesi, halkı rahatsız etmişti. Bu dilenciler aynı zamanda bazı suçlara da karışıyorlardı. Bunun üzerine bazı kararlar alınmıştır (Yıldırım, 1997, s. 22). Bu karar ile İstanbul'a başka şehirlerden gelen dilenciler kendi memleketlerine, Osmanlı halkından olup da hasta olmayanlar da geldikleri yerlere gönderilmiştir. Alınan kararlardan biri de İstanbul'da yaşayan, hasta, sakat ve kimsesiz çocuklar için bir müessese açılmasıdır. Kurulacak müessesede erkek-kadın ve çocuklar için ayrı yerlerin olması ve çalışmaları için atölyelerin bulunması, aynı zamanda din dâhil bazı bilgilerin öğretilmesine karar verilmiştir. Millet-din-mezhep fark etmeksizin şartları uyan halkın kabul edilmesi ve halkın dini görevlerinin yerine getirmeleri için ibadethanelerin açılması da öngörülmüştür.

Padişahın fermanıyla birlikte sadrazam Halil Rıfat Paşa (1895-1901) tarafından İstanbul'da huzursuzluğa sebep olan dilenciler, kimsesiz çocuklar ve cami havlusunda kalan evsizlerin bir araya toplanacağı müessesenin kurulması için çalışmalara başlanmıştır. Buradaki amaç,

kimsesiz çocukların ve güçsüzlerin ıslah edilerek iş sahibi olmalarını sağlamak ve onların yaşamlarını huzurlu geçirmelerini sağlamaktı. Darülaceze'nin inşa edilmesi için sadrazam Halil Paşa, uygun bir yer bulunması ve maliyetinin belirlenmesi için bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyonun yaptığı çalışmalar sonucunda Okmeydanı'nın bu kurum için uygun olduğu ve yapımı için 72 bin altının gerekli olduğu tespit edilmiştir (Önel, 2008, s. 5). 1890 yılında padişah tarafından ilan edilen fermana rağmen inşaat 1892 yılında başlamış, başladığı andan itibaren Abdülhamid kamuoyuna sürekli bu konulardan bahsetmiş ve yardım kampanyası düzenlenmiştir (Özbek, 2002, s. 202). Düzenlenen yardım kampanyası, padişahın hayırseverliğini ve cömertliğini bir kez daha göstermiştir. Darülaceze, padişahın en önemli hayratı olarak bilinmektedir (Özbek, 2002, s. 202). 1895 yılında büyük oranda tamamlanmış ve 31 Ocak 1896 tarihinde Abdülhamid'in doğum gününde açılmıştır. Darülaceze, Müslüman acezeler için dört daire, Gayrimüslim acezeler için dört daire, imarethane, yetimhane, yatakhane, iki adet hamam, okul, hastane, camii, kiliseler, çamaşırhane gibi 18 yapıdan oluşmaktaydı (Güngör, 2009, s. 160). Daha sonra bunlara ek olarak süt çocukları için ırzhane ve marangozhane de eklenmiştir.

II. Abdülhamid için Darülaceze'nin yeri çok farklıydı ve çok önem veriyordu. Bunu yardım kampanyasını en ince ayrıntısına kadar yakından takip etmesinden de anlıyoruz (BOA, İ. DH, 94756, 16.CA, 1308) II. Abdülhamid, bu süreçte İrade-i Seniyye İane Komisyonu'nda çalışanlardan da şikâyetçi olmuştur. Komisyon, Darülaceze'nin halka hizmet vermek amacıyla kurulduğunu, halkın da kampanyaya yardım etmesi gerektiğini söylemiş; bunun üzerine padişah Osmanlı halkından iki kuruş katkı payı alınmasını önermiştir. Zengin olanlardan daha fazla bağış yapmaları bekleniyordu. Abdülhamid kampanyaya katılanların sayısını artırmak için bir sergi düzenlemeyi önermiş, bu sergi ile büyük miktarda bağış toplanacağını düşünen Abdülhamid, toplanan miktarın inşa masraflarının tamamını karşılayacağını ummuştur (Özbek, 2002, s. 203). Abdülhamid, Meclis-i Vükela'da kanunun incelemesini ve rapor halinde kendisine verilmesini istemiştir.

Kampanyada en büyük bağışı yapan Sultan II. Abdülhamid'dir. Padişah, cömertliği ve hayırseverliğiyle halkın her zaman koruyucusu olmuştur. Yapılan sergide Abdülhamid'in bağışladığı eşyalar en ön sırada sergilenmiştir. Sergi bir tören havasında icra edilmiş, salonda bu havayı güçlendirmek için hazırlıklar yapılmış, salonun her köşesinde "Padişahım çok yaşa" ibareleri ve giriş kapısında Abdülhamid'in tuğrasının asılı olduğu levha bulunuyordu (Yıldırım, 1996, s. 28-34). Kampanya sadece İstanbul'la sınırlı kalmamış, Osmanlı Devleti'nin her köşesinde düzenlenmiştir. Gazeteler de görevlerini yerine getirerek önemli

bir işleve sahip olmuşlardır. Gazeteler, halkın kampanyaya katılımını artırmak için büyük bir çalışma yapmıştır. İstanbul'da kampanyayı artırmak için birçok girişimde bulunulmuştur. Örnek olarak; Teşrifat-ı Umumiye Nazırı Münir Paşa, Beyoğlu'nda Fransız tiyatrosunda bir balo düzenlemiştir (Özbek, 2002, s. 204). Bağış kampanyasına İstanbul'da bulunan birçok yabancı diplomat ve eşleri de katılmıştır. Münir Paşa, kampanyayı yürütmek için bir cemiyet kurmayı da düşünmüştür. Abdülhamid'in hayırseverliği sadece Osmanlı halkında duyulmamış, dünya Müslümanlarının tamamında duyulması için çalışmalar yapılmıştır. Halkın refahını yakından takip eden bir padişah imajı, Abdülhamid'in dünyadaki diğer Müslümanlar üzerindeki etkisini artırmada önemli katkıda bulunmuştur. İslam ülkelerinin birçoğunda küçük bile olsa iane kampanyası düzenlenmiştir. Örneğin, Şehbender Kâmil Efendi, az Müslümanın olduğu Galos'ta kampanya düzenlemiştir. Rostov ve Sivastopol'deki şehbenderler de Darülaceze'nin inşası için yardım kampanyası düzenlemişlerdir (Yıldırım, 1996, s. 34). Buradaki en önemli nokta, refah kurumlarının padişahın mesajlarını diğer ülkelere duyurmada önemli bir iletişim aracı olmasıdır.

Memurların da maaşlarıyla bir miktar kampanyaya katılmaları beklenmiştir. Bunun için elli bin kuruşa denk gelecek şekilde yardım biletleri basılmış ve İstanbul'daki devlet dairelerine gönderilmiştir. Komisyonun memurlardan bu yöntemle yardım toplamaya başlaması, kampanyaya katılan gönüllülerin azaldığını göstermektedir. Kampanyaya büyük şehirlerin nasıl bir tepki verdiğini tam olarak bilmiyoruz. Kampanya ile ilgili haberleri ve kimlerin katıldığını gazetelerden öğreniyoruz. Örneğin, Osmanlı elitinin yüksek mevkilerinde yer alan memurların ve eşlerinin kampanyaya katıldıklarını biliyoruz (Yıldırım, 1996, s. 28-37). Taşradaki ve vilayetlerdeki memurların ve eşlerinin de kampanyaya katıldıklarını gazetelerden öğreniyoruz. Fakat orta dereceli memurların ve yardım bileti almaya gücü yetmeyenlerin durumu farklıydı. Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, bu duruma tepki göstermiş ve padişahın bu kesime gönderdiği ve zorla alınmaya mecbur bırakıldığı biletlerin parasını kendi ödemesini önermiştir (Yıldırım, 1996, s. 33).

Darülaceze'yi bir yoksullar evi olarak düşünmek yanlıştır. Kurum, tüm dünyayı etkilemek için planlanmıştır. Bu kurumun mimarisiyle değil, vereceği modern hizmetlerle kendini kanıtlaması amaçlanmıştır. Darülaceze, Abdülhamid'in halkın refahı konusundaki ilgisini temsil etmek için kurulmuştur (Özbek, 2002, s. 207). Darülaceze; koğuşların, hastanelerin, okulların, ibadethanelerin ve atölyelerin bulunduğu, yoksulların ihtiyaçlarının karşılandığı bir kurumdur. Açılmasının ardından her yıl yeni bir bölüm eklenmiş ve küçük ama modern bir sosyal tesis haline gelmiştir. Kurumda, erkek ve kadınlar için ayrı kalacak yerler,

hastaneler, çocuklar için ırzhane, yetimhane, imarethane, mekteb-i ibtida-i, cami ve kiliseler yer alıyordu (Yıldırım, 1997, s. 162-200). Darülaceze'nin Osmanlı Devleti'nde bulunan yoksulların tamamına yardım ulaştırması mümkün değildi. Kurumun kapasitesi bin kişiyle sınırlıydı. İstanbul'un bir milyonu aşkın nüfusunun olduğu ve kentteki yoksulların önemli bir sorun yarattığı düşünüldüğünde, kurumun kapasitesi oldukça düşük kalıyordu. 1896 yılında açılan Darülaceze, 240 kişiyle başlamış ve 1899 yılında bu rakam 600'e çıkmıştır. Abdülhamid tahttan indirildikten sonra da rakamlar değişmemiş, 1911 yılında 819 kişi kuruma alınmış (Özbek, 2002, s. 208). Aynı yılda 363 kişi tahliye edilmiştir. Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra yaşanan göçler, kentteki yoksulların sayısını artırmış ve Darülaceze, İstanbul'daki yoksulların sadece küçük bir kısmına yardım edebilmiştir. Kuruma ait söz konusu rakamlar, o dönemde Paris'te bulunan yoksullar evinin 8-9 bin kişilik kapasitesine göre az miktarda olduğu görülmektedir (Schwartz, 1988, s. 43)

Abdülhamid yönetiminin, modern ve pozitivist bir yapıyla kuşatılmış paternalist (babacı devlet yönetimi) iktidarın somut ifadesini Darülaceze Irzahanesi'nde bulmuştur (Özbek, 2002, s. 209). Bebeklerin sağlığı, Avrupa'ya göre planlanarak donatılmış ve Osmanlı Devleti'nin modernliğini temsil etmiştir. Bu kurum, padişahın yoksul halka verdiği önemin de göstergesi olmuştur. Abdülhamid yönetiminde çocuğun ve çocuk sağlığının ayrı bir yeri olduğunu görmekteyiz. 1903 yılında hizmet vermeye başlayan Irzahane, öncelikle terk edilmiş, kimsesiz dört yaşın altındaki çocukları (Etfal-i Metruke) almayı planlamıştır. Gazeteler, devletin kurumdan neler beklediklerini anlatmaktadır. Gazeteler, ülkedeki çocuk ölümlerinden ve terk edilen çocuklardan bahsetmekteydi. Bu haberler, Osmanlı Devleti'nin dış ülkelerdeki itibarını sarsacağı endişesini de taşımaktaydı. Irzahane tüm bu sorunlara bir çözüm olarak düşünülmüştür. Buradan anlaşılıyor ki, Osmanlı hem bebek ölümlerinin yüksek olmasından endişe ediyor hem de devletin dışarıdaki itibarının sarsılmasını istemiyordu.

Irzahane'ye alınan araç ve gereçlerin çoğu Avrupa'dan geliyordu. Kurumun en önemli özelliklerinden biri hijyen konusundaki titizliğiydi. Gazeteler, bebeklerin beslenmeleri üzerinde durmuş ve haberlerde yazdığına göre, ilk önce inekler satın alınmış, inek sütünü içemeyen bebekler için eşekler alınmış ve sütü bebeklere içirilmiştir. Irzahane'de sütleri şişelemek için tesisat kurulmuştur. Süt içemeyecek kadar küçük olan bebekler için ise "sütnine" (sütanne) tedarik edilmiştir. Kurumda görevli Avusturyalı dadılar da bulunuyordu.

Kurumda her şey düzen ve intizam içindeydi. Örneğin, hemşirelerin kollarında "darülaceze ırzahanesi" yazılı kolluklar bulunuyordu. Her bebek için kayıt numarası verilmiş, bu

numaralar bebeklerin giysilerine işlenmiştir. Bebeklerin her gün kiloları ölçülmekte ve kaydedilmekteydi. Her bebeğin yatağının başucunda bir levha bulunuyordu; bu levhalarda bebeğin adı, yaşı, dini ve alındığı mahallenin adı yazıyordu. Her odada doktorların günlük ziyaretlerinden sonra raporlarını yazdıkları kayıt defterleri bulunuyordu. Tüm bu özellikler kurumun modernliğini ortaya koymaktaydı. Eytamhane, Irzahane ile aynı dönemde hizmete başlamış ve birbirlerini tamamlamışlardır. Irzahane’de küçük çocuklara hizmet verilirken, Eytamhane’de büyük çocuklara hizmet veriliyordu. Eytamhaneler de modern bir yapıya sahiptiler. Irzahane ve Eytamhane, Abdülhamid’in terakki (ilerleme) ve tealiye (yükselme) bağlılığını ve yoksul halkın koruyucusu olma misyonunu yansıtmıştır (Özbek, 2002, s. 212).

Abdülhamid, yoksullara sadece barınma ve ihtiyaçlarını karşılama hizmeti sunmakla kalmamış, terakki ve medeniyet kavramlarını da öğretmiştir. Çocukların sağlığı ve halkın refahı, Osmanlı Devleti’nin modern bir devlet olmasında önemli unsurlar olmuştur. Darülaceze’nin idari bağlılığı sürekli değişmiştir. Kurum, II. Abdülhamid döneminde Dâhiliye Nezareti’ne bağlıydı. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Dâhiliye Nezareti’nin daha önemli birimleri kapsadığı belirtilerek Darülaceze, Şehremanetine bağlanmıştır (Yıldırım, 1996, s. 82-92). Şehremanetine bağlıyken görevini yerine getirmeyen Darülaceze, 1916 yılında yayımlanan Darülaceze Nizamnamesi ile yeniden Dâhiliye Nezareti’ne bağlanmıştır. Cumhuriyet döneminde nizamname yürürlükte olmasına rağmen, idari yapısı yeniden değiştirilmiş ve Darülaceze, TBMM döneminde hükümete, Cumhuriyet’in ilanından sonra ise Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti’ne bağlanmıştır (Güngör, 2009, s. 161).

İstanbul’da artan dilenciliğin önlenmesi için Darülaceze’nin yönetimi, 1924 tarihli, 970 sayılı İcra Vekilleri kararı ile İstanbul Belediyesi’ne devredilmiştir. Danıştay, 1998 yılında, Darülaceze Nizamnamesi’nin halen yürürlükte olmasına rağmen Belediye’ye bağlanmasının doğru olmadığını bildirmiş ve kurum yeniden İçişleri Bakanlığı’na bağlanmıştır (Önel, 2008, s. 6). 2007 yılında yayımlanan Başbakanlık Genelgesi ile Darülaceze, Başkanlığına bağlanmıştır (Güngör, 2009, s. 161).

4.2.1.1. Darülaceze Kurumunun Örgüt Yapısı

4.2.1.1.1 Darülaceze Kurumu ile İlgili Hukuki Düzenleme

Osmanlı Devleti’nden miras kalan Darülaceze Kurumunun yönetimiyle ilgili düzenlemeler Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Darülaceze kurumu, 1890 ve 1916 tarihli nizamnamelere göre faaliyetlerine devam etmiştir. Kurumun inşası sırasında ve sonrasında

yönetimiyle ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Meclis-i Mahsus-ı Vükela tarafından Tese'ülün Men'ine Dair nizamname kabul edilmiştir (Güngör, 2009, s. 161). Bu nizamnamede dilenciliği yasaklayan hükümler yer almış ancak Darülaceze'nin açılışına kadar ertelenmiştir. On maddeden oluşan nizamnameye göre kimsesiz ve sakat olanlar Darülaceze'ye alınacaktı. Erkekler ve kadınlar ayrı yerlerde kalacak ve dinlerine göre ayrılacaklardı. Tüm kalanların faydalanması için iki adet hastane kurulmuştur (Özkan, 2006, s. 213). İnşaatın tamamlanmasıyla 1895 yılında Darülaceze-i Nizamname-i Dâhilîsi düzenlenmiş ve 1896 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu nizamnamede çalışanların atanması ve muhtaçlara eğitim verilmesiyle ilgili hükümler de yer almıştır.

Darülaceze'nin yönetimi ve işleyişi hakkında daha fazla bilgi sağlamak amacıyla kuruluşun tarihi bağlamını ve önemini anlamak gereklidir. Osmanlı Devleti; sosyal refah ve yardım faaliyetlerinde önemli adımlar atmıştır ve Darülaceze bu çabaların bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde toplumun en savunmasız kesimlerine hizmet etmek amacıyla kurulmuştur. Darülaceze'nin inşası dönemin sosyal ve ekonomik koşullarını iyileştirmek amacıyla yapılmış önemli bir girişimdir. Kuruluşun yönetim yapısı ve faaliyetleri nizamnamelerle belirlenmiş ve bu kurallar doğrultusunda düzenlenmiştir. 1890 yılında kabul edilen Tese'ülün Men'ine Dair Nizamname; dilenciliği yasaklayarak sosyal düzeni korumayı amaçlamıştır. Darülaceze'ye kabul edilecek kişilerin belirlenmesi kurumun işleyişi ve hizmetlerinin düzenlenmesi bu nizamnameyle sağlanmıştır. 1895 yılında tamamlanan inşaatın ardından Darülaceze-i Nizamname-i Dâhilîsi yürürlüğe girmiş ve kurumun işleyişini detaylandırmıştır. Bu nizamname; kurumda çalışanların atanması muhtaçlara eğitim verilmesi ve sağlık hizmetlerinin sunulması gibi önemli konuları kapsamıştır. Darülaceze'nin kuruluş süreci, Sultan II. Abdülhamid'in sosyal yardım projelerine verdiği önemi göstermektedir. İnşaat sürecinde çeşitli zorluklar yaşanmış olsa da padişahın kararlılığı ve kamuoyunun desteği ile 1896 yılında kurum faaliyete geçmiştir. Darülaceze; Müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada hizmet aldığı dönemin en modern sosyal yardım kurumlarından biri olmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde de Darülaceze'nin yönetimi ve işleyişi Osmanlı Dönemi'nden miras kalan bu nizamnameler doğrultusunda devam etmiştir. Kurum; sosyal refah hizmetlerinin modern Türkiye'de de sürdürülebilir olmasını sağlamış ve devletin sosyal sorumluluklarının bir parçası olmuştur. Darülaceze; Cumhuriyet döneminde de birçok kez idari bağlılık değişikliklerine uğramıştır. İlk olarak Dâhiliye Nezaretine; daha sonra Şehremanetine ardından tekrar Dâhiliye Nezaretine Cumhuriyet'in ilanından sonra ise Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletine daha sonra

İstanbul Belediyesi'ne ve nihayetinde İçişleri Bakanlığına bağlanmıştır. 2007 yılında yayımlanan Başbakanlık Genelgesi ile Darülaceze; Başbakanlığa bağlanmıştır (Güngör, 2009, s. 161). Bu düzenlemeler ve yönetim değişiklikleri, Darülaceze'nin işleyişini sürekli olarak iyileştirmeyi ve modern sosyal hizmet anlayışını benimsemeyi amaçlamıştır. Darülaceze hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde toplumun en savunmasız kesimlerine hizmet vermeye devam etmiş ve bu alandaki önemli bir kurum olma niteliğini sürdürmüştür.

4.2.1.1.2. Darülaceze'nin Yönetimi

Darülaceze'nin yönetiminde zaman zaman değişiklikler olmuş ancak genel yapısı günümüze kadar büyük ölçüde korunmuştur. Darülaceze'nin yönetim organını İdare Meclisi oluşturuyordu. Darülaceze kurulmadan önce yürürlüğe giren nizamname; Dâhiliye Nezareti tarafından hazırlanmış ve Meclis-i Mahsus-ı Vükela tarafından onaylanmıştır. Nizamnameye göre; Darülaceze'nin yönetimi Dâhiliye Nezareti tarafından sadarete bildirilmiş sadrazam tarafından padişaha sunulmuş ve padişahın emri alınarak oluşturulan heyete devredilmiştir. Kurumda hiçbir ayırım yapılmamış tüm Osmanlı halkına hizmet sunulmuş ve ayrıca Gayrimüslimlere de yardım edilmiştir. Nizamnamenin Men'ine Dair Nizamname"; meclisin görevlerini daha sonra çıkarılacak bir nizamname ile belirteceğini ifade etmiştir ancak 1896 yılında yayımlanan Darülaceze-i Nizamnamesinde bu hükümler yer almamıştır. 1916 yılında yayımlanan ve yürürlüğe giren Darülaceze Nizamnamesinde meclisin görevlerine yer vermiştir.

Nizamnameye göre meclisin görevleri şu şekildedir (Güngör, 2009, s. 163).

1. Darülaceze kurumunun bütçesini incelemek ve onaylamak,
2. Darülaceze Nizamnamesini yenilemek ve değiştirmek,
3. Kurumda yapılacak olan inşaatlarla ilgili kararları almak

Yapılan bu düzenlemelerle beraber meclis üyelerinin seçiminde de değişiklikler yapılmıştır. Başlangıçta Gayrimüslimlerin de meclise katılımı sağlanmış ancak daha sonra bu hak geri alınmış ve sadece Müslüman üyeler atanmıştır. Meclis üyeleri İçişleri Bakanlığınca atanmıştır. Darülaceze; 1924 tarihli idari kararla İstanbul Belediyesine bağlanmış ve faaliyetlerini burada icra etmiştir. Ancak bu dönemde meclisin çoğu oluşturulmamış ve kurum tekrar İçişleri Bakanlığına bağlanmıştır (Başbakanlık, 2005). 1995 yılında bakanlık tarafından İstanbul Valiliğine gönderilen yazıda Darülaceze Meclisinin oluşturulmadığı ve

bu nedenle kurumsal boşluklar yaşandığı belirtilmiştir. Aynı yazıda; kurumu desteklemek için kurulan Darülaceze Vakfı Mütevellî Heyeti ile seçilen üyelerin meclis tarafından atanması gerektiği vurgulanmıştır (İçişleri Bakanlığı, 1995). Darülaceze'nin yürütme organı kurum müdürüdür. Darülaceze Nizamnamesiyle, müdür kurumun tüm işlerinden sorumlu kişidir. Müdür; İçişleri Bakanlığı tarafından atanmıştır. Müdür ve Başhekim hariç tüm memurlar müdür tarafından atanmaktadır. Kurumda çalışan bütün memurlar görevlerini yerine getirmede müdüre karşı sorumludurlar. Müdür; kurumun tüm memurlarının amiridir. Darülaceze'nin müdürlerinin bazıları döneminde yolsuzluklarla anılmış bazıları ise kurumu etkili bir şekilde yönetmiştir (Güngör, 2009, s. 164). Darülaceze Daimî Heyeti; kurum müdürü, başhekim, başkâtip ve muhasebenden oluşmaktadır. 1916 tarihli Darülaceze Nizamnamesinin 9. maddesine göre heyetin görevleri şunlardır (Güngör, 2009, s. 164):

1. Kurumun müdürü tarafından konuların görüşülüp bir sonuca bağlanması,
2. Kurumun yiyecek, ısınma, ilaç ve diğer ihtiyaçlarının tümünü artırmak ve eksiltmekle görevlendirilmiştir.

Darülaceze'nin tarihi ve yönetim süreçleri Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal yardım ve refah politikalarının önemli bir parçasıdır. Bu kurumsal yapı Cumhuriyet döneminde de devam etmiş ve modern Türkiye'nin sosyal hizmetler anlayışına katkıda bulunmuştur. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan bu miras sosyal hizmetlerin sürekliliğini ve önemini göstermektedir. Darülaceze; Cumhuriyet döneminde de birçok kez idari bağlılık değişikliklerine uğramıştır. Başlangıçta Dâhiliye Nezareti'ne bağlı iken zamanla Şehremaneti, İçişleri Bakanlığı ve İstanbul Belediyesi gibi farklı kurumlara bağlanmıştır. 1998 yılında Danıştay kararı ile doğru olmadığı belirtilerek kurum tekrar İçişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır. 2007 yılında ise Başbakanlığa bağlanmıştır (Güngör, 2009, s. 161).

4.2.1.1.3. Darülaceze'nin Gelirleri ve Malvarlığı

Darülaceze'ye yapılan tüm harcamalar, toplanan yardımlar ve bağışlardan karşılanmıştır. Darülaceze'nin kuruluşunda devlet gelirlerinden kullanılmamıştır (Güngör, 2009, s. 164). Kuruma ilk özel eşya ve 10.000 altın bağışta bulunan II. Abdülhamid'dir. Darülaceze'nin kurulması için çalışmalar devam ederken kurumun sürekliliğinin sağlanması amacıyla gelirlerin çeşitlendirilmesi üzerinde durulmuştur. Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nde yapılan görüşmelerde (Yıldırım, 1996, s. 111). Kurumun faaliyetlerini sürdürebilmesi için halkın yardımlarının yanı sıra devletin de maddi desteğinin gerekli olduğu belirtilmiştir. Bu

nedenle diğer padişahlar tarafından kurulan yardım kurumlarının Darülaceze'ye bağlanması ve muhtaçlara verilen maaşların yine Darülaceze'ye aktarılması kararlaştırılmıştır. İstanbul'daki arazi satışlarından elde edilen gelirlerin kuruma aktarılması ve İstanbul'daki tiyatro ve konser gibi etkinlik biletlerinin Darülaceze'ye yardım amacıyla basılması önerilmiştir (Güngör, 2009, s. 165). Bu önerilerin bir kısmı kabul edilmiştir (Güngör, 2009, s. 165). “Tese’ülün Men’ine Dair Nizamnamenin 7. Maddesi”nde kurumun kaynakları belirlenmiştir. Kurumun gelirleri şu şekildedir:

1. Belediye tarafından eksik gramajlı ekmeklere el konulması,
2. İstanbul'daki konser biletlerinden elde edilecek yardımlar,
3. Camilerden toplanan yardımlar”

Darülaceze'nin hizmete açıldığı tarihten itibaren gelir kaynakları artmıştır. Ancak o yıllarda mali zorluklar içinde olan Osmanlı Devleti; Darülaceze'ye toplanan bağışların bir kısmını kullanmak zorunda kalmıştır.

1916 yılında yayımlanan “Dâhiliye Nizamnamesi”nin 23. Maddesi'nde gelir kaynakları Yeniden belirlenmiştir. Nizamnameye göre kurumun gelirleri şu şekildedir:

1. Tapu senetlerine yapılan zamma karşılık Maliye Hazinesinden toplam 800.000 kuruş,
2. Şirket-i Hayriye'nin Boğaziçi vapur biletlerine eklenen paya karşılık 700 lira,
3. Yoksullara verilen paralar ve cemaatten toplanacak yardımlar,
4. Kurumdaki imalathanelerin geliri,
5. Hasta, düşkün ve yatağa bağlı hastalara bağlanan maaş,
6. Kurum adına yapılan bağışlar,
7. Diğer gelirler” (Güngör, 2009, s. 165).

Bu gelirlerin büyük bir kısmı günümüzde önemini yitirmiştir. Günümüzde kurumun en önemli geliri belediyenin eğlence vergisinden aldığı paydır. Ayrıca Darülaceze'de kalmak isteyen ve mali durumu uygun olan kişilerden alınan ücretler de önemli bir finansman kaynağıdır.

Darülaceze'nin tarihi boyunca toplanan yardımlar ve bağışlarla ayakta kalması, Osmanlı İmparatorluğu'ndan modern Türkiye'ye kadar uzanan sosyal yardım politikalarının devamlılığını göstermektedir. Kurumun gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve sürdürülebilirliği sağlamak için yapılan düzenlemeler, Darülaceze'nin toplumsal yardımlaşma ve dayanışma açısından ne kadar önemli bir yer tuttuğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Darülaceze'nin Osmanlı'dan günümüze uzanan mirası; sosyal hizmetler

alanındaki önemli bir yapıyı temsil etmektedir.

II. Abdülhamid'in kuruma yaptığı bağışlar ve destekler; Darülaceze'nin mali yapısının güçlenmesine önemli katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte kurumun finansmanında halkın yardımları da büyük bir rol oynamıştır. Darülaceze; halka yönelik düzenlenen kampanyalar, bağışlar ve çeşitli etkinlikler aracılığıyla sürekli bir gelir akışı sağlamıştır.

Darülaceze'nin gelir kaynakları arasında yer alan belediye destekleri ve eğlence vergisi, kurumun devamlılığı açısından kritik öneme sahiptir. Ayrıca imalathanelerin gelirleri ve kurum adına yapılan bağışlar da Darülaceze'nin mali yapısını güçlendiren unsurlar arasında yer almaktadır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Darülaceze; toplumsal yardımlaşma ve dayanışmanın somut bir örneği olarak varlığını sürdürmektedir.

Darülaceze'nin finansman yapısı ve gelir kaynakları, kurumun uzun yıllar boyunca sürdürülebilirliğini sağlamış ve sosyal hizmetler alanında önemli bir model olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'ndan modern Türkiye'ye uzanan bu miras; Darülaceze'nin toplumsal dayanışma ve yardımseverlik açısından ne kadar önemli bir kurum olduğunu göstermektedir. Kurum; tarihsel süreçte karşılaştığı zorluklara rağmen toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket etmiş ve sosyal hizmetlerin gelişimine katkıda bulunmuştur.

4.2.1.2. Darülaceze'de Verilen Hizmetler

4.2.1.2.1. Geçmişte Verilen Hizmetler

İstanbul'da dilenciliğin artmasıyla birlikte kimsesiz kadın, erkek ve çocukların dilenmesini engellemek amacıyla kurulan Darülaceze; bunların yanında farklı görevleri de üstlenmiştir (Güngör, 2009, s. 166). Darülaceze kurulmadan önce yapılan görüşmelerde kimsesiz çocuklara barınma, eğitim ve sağlık hizmetlerinin sunulması sağlanmıştır. Darülaceze'nin mimari yapısı da bu faaliyetlere uygun olarak tasarlanmıştır.

Darülaceze'de sunulan hizmetler, temelde korunmaya muhtaç kimsesizlere yönelik hizmetlerdir. Hizmetin temel amacı; sokakta kalan, kimsesiz, hasta, kadın, erkek ve çocukları kurumda barındırmak, temizlik ve giyim gibi temel ihtiyaçlarını karşılamaktır. Darülaceze'den yararlanmanın şartı; mezhep farkı gözetmeksizin muhtaç durumda olmaktır. Kurumun ilk yıllarında Müslüman ve Gayrimüslimler için ayrı kalacak yerler belirlenmiş, Cumhuriyet dönemiyle bu ayırım ortadan kaldırılmıştır. Kimsesiz çocuklar için üç tane koğuş ayarlanmış; dört yaşından küçük olan kız ve erkek çocuklar Irzahanede kalmışlardır. Dört

yaşından büyük olanlar ise cinsiyetlerine göre ayrılmıştır (Yıldırım, 1996, s. 162-165).

Darülaceze’de kalan kimsesizlerin sayısı zamanla yüz binleri geçmiştir (Güngör, 2009, s.167). 1896-1974 yılları arasında 63.055 kişi Darülaceze’de barındırılmıştır. 1970’ten sonra her yıl yaklaşık 700 kişinin kaldığı düşünülmektedir (Yıldırım, 1996, s. 152).

Kurumda kalan kimsesiz çocuklara verilen önemli hizmetlerden biri de okul çağına gelmiş çocuklara eğitim verilmesidir. Bu amaçla kurumda bir okul açılmıştır. Darülaceze Mekteb-i İbtidaisi (Darülaceze İlkokulu) 1896 yılında eğitim-öğretime başlamıştır ve hem dini hem de temel eğitimler verilmiştir (Güngör, 2009, s. 167). 1970’lerden itibaren okul kurumdan ayrılmıştır.

Darülaceze’de kalanlardan bir mesleği icra edebilecek durumda olanlar için imalathaneler kurulması konusu nizamnamede görüşülmüş ve sanayi hanelerinin kurulmasına karar verilmiştir (Güngör, 2009, s. 167). Kurumda biri erkeklere diğeri kadınlara olmak üzere iki adet imalathane açılmıştır. İlerleyen zamanlarda Darülaceze’de çok sayıda imalathane açılmış ve burada üretilen ürünlerden önemli gelirler elde edilmiştir. Darülaceze’de dokumacılık, demircilik, marangozluk, terzilik gibi pek çok imalathane açılmıştır (Koçu, 1974, s. 44-47).

İmarethaneler özellikle çocuklar için yapılmıştır. Hem okula hem de imalathanelere devam eden çocuklar; bir yandan meslek öğrenirken diğeri yandan ürettikleri ürünlerden pay almaktaydılar.

Darülaceze’nin en önemli hizmetlerinden biri de sağlık hizmetleridir. Nizamnameye göre erkek ve kadınlar için ayrı ayrı iki adet hastane açılması kararlaştırılmıştır. Bu hastanelerin her biri 21 yataklı olarak inşa edilmiş ve aynı zamanda eczaneler de açılmıştır. Darülaceze’de poliklinik, laboratuvar ve rehabilitasyon hizmetlerinin yanı sıra diş sağlığı hizmetleri de verilmiştir. 1990’lı yıllardan itibaren Darülaceze’deki hastaneler sadece kurumda kalan hastalara değil dışarıdan gelenlere de hizmet vermeye başlamıştır. Günümüzde Darülaceze; çeşitli sağlık hizmetleri sunan bir kuruluş olarak faaliyet göstermektedir (Yıldırım, 1996, s. 197).

4.2.1.3. Darülaceze'nin Sorunları

4.2.1.3.1. Darülaceze'nin Yönetimine İlişkin Sorunlar

Darülaceze; asırlık bir sosyal hizmet kurumu olmasına rağmen yönetimde zaman zaman sorunlar ortaya çıkmıştır. Kurumun en önemli sorunu; İçişleri Bakanlığına bağlı olmasıdır (Güngör, 2009, s. 169). Darülaceze; ilk kurulduğu zaman II. Abdülhamid'in emriyle Dâhiliye Nezaretine bağlanmıştır. Bu dönemde yasal bir düzenleme ile bu durum hukuki bir zemine oturtulmuştur. Ancak zamanla Darülaceze'nin Dâhiliye Nezaretine bağlı olması tartışmalara neden olmuştur. Darülaceze; dil ve mezhep ayrımı yapmadan faaliyetlerini sürdürse de sadece İstanbullulara hizmet vermekteydi (Güngör, 2009, s. 170). Kurumun amacı; örnek bir sosyal hizmet kurumu oluşturmak ve tüm imparatorlukta bu tür kurumları yaygınlaştırmaktı. Darülaceze'nin yönetimi; kuruluşundan kısa bir süre sonra merkezi yönetim ve yerel yönetim arasında değişiklik göstermeye başlamıştır. Kurum; II. Meşrutiyet döneminde Şehremanetine (Belediyeye) bağlanmış daha sonra Sağlık Bakanlığına ve 1998 yılında Danıştay İdari Davaları Genel Kurulunun kararı ile tekrar İçişleri Bakanlığına bağlanmıştır. Kurumun sürekli bu şekilde el değiştirmesi bir yönetim kültürünün oluşmamasına sebep olmuştur.

1924-1998 yılları arasında belediyeye bağlı olan kurum; belediyenin bir şubesi olarak algılanmış ve yönetimi belediye mevzuatları tarafından sağlanmıştır. Bu dönemde, kurumun temel dayanağı olan nizamname uygulanmamış ve İdare Meclisi oluşturulmamıştır (Güngör, 2009, s. 170). Kurumun yönetimi tekrar İçişleri Bakanlığına geçmiştir. Bakanlık tarafından İstanbul Valiliğine gönderilen yazıda; idare meclisinin oluşturulmasının zorluğu vurgulanmış ve meclisin görevlerinin Darülaceze Vakfı yönetim kurulu üyeleri tarafından yerine getirileceği belirtilmiştir.

Darülaceze'nin yönetim sorunları; kurumun etkinliğini ve sürdürülebilirliğini zaman zaman olumsuz etkilemiştir. Yönetimdeki bu belirsizlikler kurumun hizmetlerini genişletme ve geliştirme çabalarını da sekteye uğratmıştır. Özellikle; belediye yönetimi döneminde kurumun kendi nizamnamesine uygun olarak yönetilmemesi Darülaceze'nin misyonunu ve hedeflerini gerçekleştirmesini zorlaştırmıştır.

İçişleri Bakanlığına bağlı olduğu dönemlerde Darülaceze'nin yönetim yapısı ve işleyişi daha merkezi bir yapı kazanmış ancak bu durumda bazı bürokratik zorluklar doğurmuştur. Bakanlık tarafından İstanbul Valiliğine gönderilen yazıda idare meclisinin oluşturulmasının zorluğu vurgulanmış ve bu görevlerin Darülaceze Vakfı yönetim kurulu üyeleri tarafından

yerine getirileceği belirtilmiştir. Bu tür düzenlemeler; kurumun yönetiminde srekliplik sağlamayı amaçlamış olsa da ideal bir yönetim kültürünün oluşmasını engellemiştir. Darülaceze'nin tarihsel sürecinde karşılaştığı yönetim sorunları; kurumun etkili ve verimli bir şekilde hizmet sunmasını zaman zaman zorlaştırmıştır. Ancak Darülaceze'nin sosyal hizmet alanındaki önemli rolü ve katkıları bu yönetim sorunlarına rağmen devam etmiştir. Gelecekte; daha istikrarlı ve sürdürülebilir bir yönetim yapısı oluşturulması, Darülaceze'nin hizmetlerini daha da iyileştirmesine ve genişletmesine katkı sağlayacaktır.

4.2.1.3.2. Darülaceze'nin Gelirlerine İlişkin Sorunlar

Darülaceze; kurulduğu günden beri kamu bütçesinden düzenli bir denek almamıştır. Kurumun inşaat giderleri Sultan II. Abdülhamid başta olmak üzere hayırseverler tarafından karşılanmıştır. Bununla beraber hayır geleneği günümüze kadar devam etmiştir. Darülaceze'ye hayırseverler; taşınır ve taşınmaz mallarından bağışta bulunmuşlardır. Bu bağışlar; kurumun önemli gelir kaynaklarını oluştırmaktaydı. "Tese'ln Men'ine Dair Nizamname" ile kurumun ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli gelir kaynakları ngrlmştır. Ancak kurulduktan 10 yıl sonra nizamname tarafından düzenlenen bu gelirler önemini kaybetmiştir. Güncellenmemesi gelir sorunlarından biri; nizamname ile kuruma tahsis edilen gelirlerin güncellenmemesi ve bu gelirlerin tahsilatından vazgeilmesidir. Bu durum; kurumun gelirlerinin azalmasına yol açmış ve hizmet kalitesini dşrmştır. Ayrıca çeşitli mali kaynakların azalması da Darülaceze'nin mali yapısını olumsuz etkilemiştir.

Kurumun karşılaştığı diğer önemli bir sorun ise mal varlığının etkin bir şekilde korunmaması ve ynetilememesidir. Kuruma hayırseverler tarafından bağışlanan taşınırların sayısı tam olarak bilinmemektedir ve bu durum kurumun mal varlığının korunmasını zorlaştırmaktadır. Günümüzde; kuruma ait taşınmazların küçük bir kısmı kurumun mülkiyetindedir. Kurumun belediyeye bağlı olduğu dönemde kurumun mülkiyetinde bulunan taşınmazlar belediyeye devredilmiştir (Başbakanlık, 2005). Kuruma yapılan bağışlarla ilgili tartışmalar özellikle kurumun vakfa devredilmesi sürecinde yoğunlaşmıştır. Kurumun tüm mallarının vakfa devredilmesini isteyen komisyonlarca yapılan toplantıda bu görüş kabul edilmemiştir (Güngör, 2009, s. 172). Darülaceze'nin finansmanı ve mülkiyet yapısıyla ilgili sorunlar; kurumun tarihsel süreçte karşılaştığı önemli zorluklar arasındadır. Kamu bütçesinden düzenli bir denek almaması, hayırsever bağışlarına olan bağımlılığı artırmıştır. Bu durum;

kurumun finansal sürdürülebilirliği açısından zaman zaman zorluklar yaratmıştır. Ayrıca kuruma yapılan bağışların ve mülkiyetin etkin bir şekilde yönetilememesi kurumun varlıklarının korunmasını zorlaştırmıştır. Nizamname ile belirlenen gelirlerin güncellenmemesi ve diğer mali kaynakların azalması, Darülaceze'nin mali yapısını olumsuz etkilemiştir. Kurumun finansal kaynaklarının azalması sunulan hizmetlerin kalitesinin düşmesine yol açmıştır. Bu bağlamda; kurumun gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve güncellenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Ayrıca kuruma yapılan bağışların ve mülkiyetin etkin bir şekilde korunması ve yönetilmesi Darülaceze'nin sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahiptir. Darülaceze'nin finansman ve mülkiyet sorunlarının çözülmesi kurumun sosyal hizmetler alanındaki misyonunu ve hedeflerini gerçekleştirmesi için büyük önem taşımaktadır. Gelecekte; daha sürdürülebilir ve etkin bir yönetim yapısı oluşturulması, Darülaceze'nin hizmetlerini iyileştirmesine ve genişletmesine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda; hayırsever bağışlarının ve kamu desteklerinin devamlılığını sağlamak; kurumun uzun vadeli başarısı için hayati öneme sahiptir.

4.2.2. Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi

Abdülhamid'in çok sayıda sosyal refah kurumu vardır; fakat bunların arasında en çok tanıtımı yapılan Hamidiye Etfal Hastanesi olmuştur (Özbek, 2002, s. 216). Hamidiye Etfal Hastanesi; 1899 yılında açılmıştır. Darülaceze gibi Hazine-i Hassa Nezaretine bağlanmış (Özbek, 2002, s. 216) ve kurumun bütün aşamaları Abdülhamid'in kontrolü altında oluşturulmuştur. Padişah iktidarda kaldığı sürece nezaretten hastaneye düzenli olarak para aktarılmıştır.

Hastanenin kuruluşuna ilişkin anlatılar; gazetelerde ve hastanelerin yayın organlarında padişahın hayatında yer alan bir olayla ilişkilendirilmiştir (Özbek, 2002, s. 216). Abdülhamid; kızı Ayşe Sultan'ı kaybedince onun adına bir çocuk hastanesi yaptırmaya karar vermiştir. Kızını muhtemelen menenjitten kaybeden Abdülhamid; bu olayla çok sarsılmış ve özel doktoru olan İbrahim Paşa'ya bir çocuk hastanesi kurması talimatını vermiştir. Bu anlatılanlardan; Abdülhamid'in kızına ne kadar değer verdiğini ve ilgili bir baba olduğunu anlayabiliriz. Hamidiye Etfal Hastanesi; Darülaceze'ye göre Abdülhamid'in siyasi mesajlarını halka ulaştırmasında daha büyük bir görev üstlenmiştir. Hastane; Osmanlı Devleti'nin modernliğini ve devletin "Refah ve Saadet-i Umumiye"ye verdiği önemi vurgulamaktadır. Aslında hastane; Osmanlı elitinin modern bir yapı oluşturmasını ve

padişahı yoksul halkın koruyucusu olarak temsil etmesi açısından çaba göstermiştir. Gazeteler; Etfal Hastanesi’ni Abdülhamid’in “en parlak, en güzide eseri Hayriyye-i Mülükane”lerinden saymaktadır (Özbek, 2002, s. 222). Sabah gazetesinde hastane; “Avrupa Memalik-i Mütameddinesinin birçoğunda görülmeyen bir eserü’l-nadirü’l misal” olarak vurgulanmıştır (Özbek, 2002, s. 222).

Gazeteler; hastaneyi anlatırken abartılı bir dil kullanmış olsalar da hastaneyi Avrupa’daki benzerleriyle karşılaştırırken daha dikkatli olmuşlar ve daha çok “muvafık” kelimesini kullanmışlardır. Hastanenin kurulduğu yerin doğal olması hijyene verilen önem ve çok sayıda hastaya hizmet vermesi hizmetin kalitesi ve ölüm oranlarının düşük olması gibi açılardan baktığımızda Etfal Hastanesi’nin diğer medeni ülkelerdeki örnekleriyle aynı olduğu söylenmiştir. Hamidiye Etfal Hastanesi; Abdülhamid’in halkına sunduğu sosyal hizmetin modernliğini temsil ediyordu. Abdülhamid; halkın “refah ve saadetini” pozitif bilimlerle ilişkilendirerek sunmuştur. Bir başka ifadeyle; padişah rejimi halktan destek alarak modern tıp üzerine inşa edilmiştir (Özbek, 2002, s. 224). Abdülhamid’in bu kurumu inşa etmesindeki amacı; “tehvini ihtiyacat, temini refah ve saadeti ahali” olarak ifade edilmiştir (Özbek, 2002, s. 224). Gazeteler; II. Abdülhamid için “Tebaa Perver-i Hazret-i Hilafet-i Penahi” sıfatını kullanmaya başlamışlardır yani hem hilafetin hem de ahalinin koruyucusu olan bir padişah olarak tanımlanmıştır (Özbek, 2002, s. 224).

Sosyal hizmet alanında; Abdülhamid’in rejimine modern ve pozitivist bir renk kazandıran Osmanlı doktorları olmuştur (Özbek, 2002, s. 224). Özellikle XIX. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan pediatri, farmakoloji ve bakteriyoloji gibi tıbbın uzmanlık alanları Abdülhamid’in politik bir söylem oluşturmada önemli bir yere sahiptir (Özbek, 2002, s. 225). Hastanenin Başhekimî İbrahim Paşa, meslek hayatında bunu açık bir şekilde ortaya koymuştur. 1888 yılında Tıp Fakültesinden mezun olan İbrahim Paşa, Osmanlı donanmasında göreve başlamış ve 1893 yılında İrade-i Seniyye ile pediatri ve nöroloji alanlarında eğitim görmek üzere Almanya’ya gönderilmiştir. İbrahim Paşa, pediatri ve bakteriyoloji alanlarında tanınmış profesörlerle çalışmış ve bu alanlarda önemli katkılarda bulunmuştur. İbrahim Paşa’nın Almanya’da olduğu sırada Kayser Wilhelm tarafından yaptırılan çocuk hastanesinde çalışması, Abdülhamid’in İstanbul’da böyle donanımlı bir hastane kurma kararını etkilemiştir. Bu karar doğrultusunda kısa bir süre sonra Hamidiye Etfal Hastane-i Ali’si inşa edilmiştir (Özbek, 2002, s. 227). Bu kurum; İbrahim Paşa gibi mesleğinde yükselmek isteyen genç doktorlara ve Abdülhamid’in rejimine önemli katkıda

bulunmuştur.

1890 yılında Avrupa’da pediatri, ayrı bir branş olarak ortaya çıkmıştır. Pediatrinin kurucuları, çocuklar için ayrı hastaneler kurulmasını istemişlerdir. Fakat isteyenler azınlıkta kalmıştır. Çocuk hastanelerinin ayrı kurulma süreci yavaş ilerlemiştir. Örneğin; Avrupa’da 1850 öncesinde sadece 25 tane çocuk hastanesi bulunuyordu. Bunlardan ilki, 1802 yılında Paris’te açılmıştır. Daha sonra Petersburg’da 1834’te, 1837’de de Viyana’da açılmıştır. 1850-1878 yılları arasında Avrupa’da 67 çocuk hastanesi açılmıştır (Özbek, 2002, s. 227). Bunların birçoğu, hastanelerde pediatri bölümü olarak kurulmuştur (Ballabriga- L.Nichols ve Kretchmer, 1991, s. 1-21). XIX. yüzyılda Avrupa’da pediatri; ayrı bir uzmanlık alanı olarak şekillenmiş ve hastanelerden bağımsız olarak çocuk hastaneleri kurulması fikri güç kazanmıştır. Osmanlı Devleti’nin de hem pediatri hem de çocuk hastaneleri alanında gösterdiği ilgi Osmanlının “terakkiyat” alanında Avrupa’dan geri kalmadığını göstermiştir. İbrahim Paşa’nın İstanbul’da çocuk hastanesi kurma fikri, Abdülhamid’in iktidarı açısından da önemlidir. Etfal Hastanesi, Abdülhamid’in sosyal hizmet politikalarını desteklemek ve Osmanlı toplumunun modernleşmesine katkıda bulunmak amacıyla kurulmuştur. Hamidiye Etfal Hastanesi, Abdülhamid’in Avrupa’yı etkilemek için uyguladığı politikalardan biridir. Bu nedenle Etfal Hastanesi, bir vitrin haline getirilmiş ve İstanbul’u ziyarette gelenler tarafından gezdirilmiştir. Hastane, birçok yabancı ziyaretçiyi ağırlamıştır. Bu ziyaretçilerin bir kısmı Avrupa’dan gelen doktorlar ve İstanbul’a gelen siyasi kimselerden oluşmaktaydı (Özbek, 2002, s. 230). Ziyaretçilerin etkisini artırmak için her gezide bir protokol uygulanmıştır. Bu protokole göre, İbrahim Paşa her ziyaretçiyi karşılamış ve hastanenin bölümlerini teker teker gezdirmiştir. Gelen ziyaretçiler ve personel kabul odasında sohbet ettikten sonra yemeğe geçmişlerdir. Her ziyaretçi, bir konuşma yapmış ve hatıra defterine hastane hakkındaki görüşlerini yazmışlardır. Arkasından da gezi hatırası olarak toplu fotoğraflar çekmişlerdir. Yapılan ziyaretlerin hepsi bir tören havasında yapılmıştır. Gazeteler bu ziyaretleri ayrıntılı bir şekilde anlatmış yapılan konuşmaları ve hatıra defterine yazılanların tercümelerini de yayımlamışlardır. Bütün bunların sonunda Osmanlı tıbbının Abdülhamid’in sayesinde geliştiğini görmekteyiz. Etfal hastanesinin yıllıklarında, ziyaretler hakkında bilgiler ve personele yazılan teşekkür mektupları da yer alıyordu.

Bu ziyaretlere örnek olarak Dr. Nicholas Senn’in 1902 yılında gerçekleştirdiği ziyaret önemlidir (Özbek, 2002, s. 230). Dr. Senn, cerrahi profesörüdür ve İspanyol-Amerikan Savaşı sırasında Amerika ordusunun Başhekimisi olarak görev almış; daha sonra ordu içerisinde üst düzey görevlerde bulunmuştur (Özbek, 2002, s. 230). Dr. Senn, dünyadaki

tıbbi uygulamaları incelemek için seyahatlere çıkmış ve izlenimlerini yazarak kitap haline getirmiştir. Dr. Senn'in Etfal Hastanesi hakkında övgü dolu sözler söylemesi, padişahın ve Doktor İbrahim Paşa'nın eseri olan hastanenin önemini artırmıştır. Dr. Senn, Amerika'da büyük hastaneleri olduğunu ancak bu hastanelerin hiçbirinin, inşa edildiği mekân hastane içindeki alet ve edevatlar; laboratuvarlar dikkate alındığında, Etfal Hastanesiyle yarışamayacağını yazmıştır. Dr. Senn, Amerika basınında da Etfal Hastanesi hakkında yazı yazacağını sözünü vermiştir. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da tıp alanında gelişmesinde, Etfal Hastanesi'nin yıllıklarının da etkisi olmuştur. Bu yıllıklar üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde: Osmanlı doktorlarının padişah zamanında ilerlemesi anlatılmış, ikinci bölümde: Osmanlı doktorlarının yazdıkları makaleler ve eserlerine yer verilmiş, üçüncü bölümde ise kurum hakkında istatistiksel tablolar yer almıştır. Yıllıkta, Abdülhamid'in amaçladığı; tıp alanında ve Etfal Hastanesinin gerçekleştirmiş olduğu ilerlemenin tanımı yapılmıştır. Yıllıklar; Cülus-i Hümayun törenlerinde basılmış ve padişahın başarısının bir diğer vesilesi haline dönüşmüştür (Özbek, 2002, s. 235). Yıllıklar; Avrupa halkına hitap edebilmek için Fransızca olarak yayımlanmış ve dünyanın birçok kütüphanesine hediye olarak gönderilmiştir. Abdülhamid sayesinde, Osmanlı tıbbının ulaştığı seviye ve padişahın; halkın mutluluğu, sağlığı ve refahı konularındaki hassasiyetini anlatan bu yayınlar, Batı'da Osmanlı Devleti'nin ne kadar modern ve gelişmiş bir toplum olduğunu göstermiştir.

Etfal Hastanesi'nin bünyesinde bulunan birçok binanın ihtişamına önem verilmemiş daha çok işlevi ön planda tutulmuştur. Ancak yine de hastanenin etrafında görünebilecek bir silüet oluşturulmasına karar verilmiştir. Hastanenin yapıldığı arazi, Şişli'de Emlak-ı Seniyye'ye bağlı Balmumcu Çiftliği'nde yer alan arsa; II. Abdülhamid tarafından bağışlanmıştır. Hastanenin bulunduğu arsa; Yıldız Sarayı'na yakın ve boğazda havadar bir yerdeydi. Şişli Caddesi'ni hastaneye bağlayan yol (Özbek, 2002, s. 236), binaların görünebilmesi için yenilenmiştir. Daha önceden engebeli olan yol düz bir yola dönüştürülmüştür. Hastanenin Şişli Caddesi tarafından girişine, Türkçe ve Fransızca ismi yazılı kemerli bir geçit yapılmıştır. 1907 yılında ise hastanenin avlusuna büyük bir saat kulesi inşa edilmiş ve bu da hastanenin modernliğini artırmıştır (Özbek, 2002, s. 237).

4.2.3. Darülhayr-i Âli

II. Abdülhamid, Darülhayr-i Âli'nin bir an önce açılmasını istemiş fakat okulun açılış süreci

5 yılda tamamlanabilmiştir (Kapıcı, 2019, s. 1). Gecikmede ekonomik sorunların yanı sıra, o dönemde yaşanan askeri ve siyasi sorunlar da etkili olmuştur. 93 Harbi'nde (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) yaşanan yoğun göç; o dönemdeki diğer savaşlarla da devam etmiştir. 1898'de Girit'in elden çıkmasının ardından Ermeni isyanlarının yaşanması, Osmanlı Devleti'nde sosyal ve demografik sorunları artırmış; bu da yetim ve korunmaya muhtaç çocukların eğitilmesi için bir kurumun açılma ihtiyacını artırmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin mali durumu oldukça zayıf olduğundan ve Düyun-i Umumiye İdaresi'nin kontrolü altındaki mali kaynaklar yetersiz kaldığından bu kurum için gerekli bütçe oluşturulamamıştır.

Bu dönemde; Osmanlı Devleti'nin mali durumu oldukça zayıftı ve Düyun-i Umumiye İdaresi'nin kontrolü altında olan mali kaynaklar, devletin öncelikli ihtiyaçlarına yetmekte zorlanıyordu. Bununla birlikte II. Abdülhamid; sosyal hizmetlere ve özellikle yetim çocukların eğitimine büyük önem veriyordu. Bu nedenle Darülhayr-i Ali'nin açılması için çeşitli girişimlerde bulunulmuş ve halktan yardım toplanması gibi yöntemlere başvurulmuştur. Ayrıca Osmanlı toplumunda sosyal dayanışma ve yardımseverlik geleneği güçlü olduğu için hayırsever vatandaşların desteği de bu tür projelerde önemli bir rol oynamıştır.

Darülhayr-i Ali'nin açılışı, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde sosyal hizmetler alanında atılan önemli adımlardan biri olarak değerlendirilebilir. Bu kurum, yetim ve kimsesiz çocukların barınma, eğitim ve meslek edinme ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuştur. Kurum, çocuklara sadece temel eğitim vermekle kalmamış; aynı zamanda onların gelecekte kendi ayakları üzerinde durabilmeleri için mesleki eğitim de sağlamıştır. Bu sayede çocuklar hem topluma faydalı bireyler haline gelmiş hem de kendi yaşamlarını idame ettirecek beceriler kazanmışlardır.

II. Abdülhamid döneminde açılan bu tür sosyal hizmet kurumları, Osmanlı toplumunun modernleşme sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Devletin, sosyal refah ve eğitim alanında yaptığı yatırımlar toplumsal kalkınmayı desteklemiş ve toplumun çeşitli kesimlerinin yaşam standartlarını yükseltmiştir. Ancak bu çabaların istenilen düzeyde ve hızda gerçekleşmemesi dönemin ekonomik ve siyasi koşullarının bir sonucuydu.

4.2.3.1. Darülhayr-i Âli Kurulmadan Önce Eğitim Sistemi

Osmanlı Devleti, tarih sahnesine çıktığından beri eğitim kurumları kurmuş ve bu kurumların

devamlılığını sağlamak için çeşitli tedbirler almıştır. Orhan Bey, 1331 yılında İzmit'te Orhan Gazi Medresesini açmış bu medreseyi Bursa ve İzmit'te açtığı medreseler takip etmiştir. Orhan Bey'den sonraki sultanlar da bu yolu izlemişlerdir. Orhan Bey zamanında medreselerde daha çok dini eğitim veriliyordu. Ancak sonraki dönemlerde fen bilimlerine de önem verildiği bilinmektedir. Fatih Sultan Mehmet döneminde eğitime büyük önem verilmiş ve medreseler daha düzenli bir hale getirilmiştir. Fatih, Müslüman-gayrimüslim ayrımı yapmadan bilim adamlarını İstanbul'a davet etmiş ve onlara Grekçe ve Latince kitapların yer aldığı bir kütüphane tahsis etmiştir. Fatih, Medrese-i Semaniye (Sahn-ı Seman) medresesini açmış ve burada devrin önde gelenlerinden Ali Kuşçu, Molla Hüsrev, Hocazade ve Alaeddin Tusi gibi şahıslar eğitim vermişlerdir (Kıpcı, 2019, s.1). Kanuni Sultan Süleyman da eğitime önem vermiş ve Süleymaniye Medreseleri adıyla bilinen medreseler açmıştır. Bu medreselerde matematik, astronomi, mantık, tıp ve fizik dersleri başta olmak üzere kelim dersleri de verilmiştir (Sakaoğlu, 2003, s. 22).

Medreseler, bir süre sonra bilim üreten özelliklerini kaybetmeye başlamıştır. Bunun sebepleri arasında medreselerde değişimlerin olmaması ve ezbere dayalı bir eğitimin öne çıkması bulunmaktadır. Akli bilimlerin derslerden çıkartılması ve ilmi hürriyetin de ortadan kalkması medreseleri olumsuz etkilemiştir (Kıpcı, 2019, s. 2). Ayrıca savaşlarda kaybedilen topraklardan gelen göçler nedeniyle okullarda öğrenci sayılarının artması, medreselerde eğitimin kalitesinin düşmesine neden olmuştur. Derslerin azaltılması, eğitim sisteminin bozulması ve yeterli niteliklere sahip olmayan kişilerin medreselerin başına geçirilmesi de medreselerin çözülmesine yol açmıştır (Kazıcı, 2004, s. 179-182).

XVIII. yüzyılda artan yenilgiler ve kaybedilen topraklar sonucunda, başta askeri alan olmak üzere devlette bozulmalar olmuş ve ıslahat yapma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu yenilikler ilk olarak askeri alanda başlamış ve 1775 yılında Mühendishane-i Bahri Hümayun açılmış, 1795 yılında ise Mühendishane-i Berri Hümayun'un açılmasıyla eğitimde batılılaşma süreci başlamıştır (Sakaoğlu, 2003, s. 56-57). İlköğretim 1824'te mecburi olmuş ve 1834'te Mekteb-i Ulum-i Harbiye açılmıştır. 1838 yılında ise Rüşdiyelerin açılmasına karar verilmiştir (Sakaoğlu, 2003, s. 57-59). 1838'de tarım, sanayi ve sanat alanlarında hizmet vermek için Meclis-i Umur-i Nafia kurulmuştur (Kıpcı, 2019, s. 3). Rüşdiyeler, Batı eğitimine uygun ilkokullardır. Rüşdiyelerde hesap ve coğrafya dersleri de verilmiş ve ders nazırlığı kurulmuştur. Rüşdiyelerin kontrolü Mekatib-i Rüşdiye Nazırlığına verilmiştir (Sakaoğlu, 2003, s. 62). 1839 yılında Takvim-i Vekayi'de yayınlanan Meclis-i Umur-i Nafia layihası ile eğitim alanında önemli gelişmeler gerçekleşmiştir. Layihada, eğitim ile halkın

mutlu olacağı cahilliğin ortadan kalkacağı ve sanayinin ilerlemesi için eğitimin gerekli olduğu ifade edilmiştir.

3 Kasım 1839 yılında Tanzimat Fermanı ilan edilmiş, ancak bu ferman genel olarak reformları kapsamakta ve eğitimle ilgili genel ifadeler içermektedir. Tanzimat döneminde eğitimde değişimlerin olduğu bir dönem olmuştur. Bu değişimin başında mekteplerin sadece İstanbul için değil bütün memleket için gerekli olduğu gelmektedir. Eğitimin yaygınlaştırılması için çalışılmıştır. Bu dönemde, sıbyan mekteplerinde usul-i cedit metotlarının benimsenmesi (Kapıcı, 2019, s. 3); rüşdiyenin devamı olan idadilerin ve Darülmuallimlerin açılması önemli yenilikler arasında yer almıştır (Sakaoğlu, 2003, s. 69). Osmanlılık ilkesine dayanan Tanzimat eğitim sistemi, rüşdiyelere yoğunlaşmış ve farklı milletleri Osmanlı milleti çatısı altında birleştirmeyi planlamış ve meslekler için elemanlar yetiştirmeyi hedeflemiştir. Mekâtib-i Rüşdiye Nezaretinin 1838 yılında kurulmasıyla eğitimde Şeyhülislamlığın dışına çıkma çabası Tanzimat döneminde de derinleşmiştir (Kodaman, 1980, s. 28). Ancak 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yayınlanıncaya kadar bu tam anlamıyla gerçekleşmemiş, eğitim teşkilatı Meşihat ve Bab-ı Âli'ye bağlı iki kurum olan Mekatib-i Umumiye Nezareti ve Meclis-i Umur-i Nafia tarafından idare edilmiştir (Kapıcı, 2019, s. 4).

Meclis-i Maarif-i Muvakkat 13 Mart 1845 tarihinde kurulmuştur. Bu meclis; din, ordu ve bürokrasiden seçilen üyelerden oluşmuştur. Kurul bir rapor hazırlamış ve bu raporda; sıbyan mektebinin düzeni, rüşdiyelerin bir sisteme kavuşturulması, din derslerinin artırılması, Darülfünun ve Encümen-i Daniş'in açılması ve bütün bu eğitim kurumlarının yönetilmesi için Meclis-i Maarif-i Umumiyenin kurulması kararlaştırılmıştır (Ergin, 1977, s. 440). Bunun sonucunda, 1846 yılında Daimî Meclis-i Maarif-i Umumiye ve Mekatib-i Umumiye Nezareti kurulmuştur. 1839 Tanzimat Fermanında eğitim sistemine yer verilmemesine karşın 1856 Islahat Fermanında eğitim konusuna yer verilmiştir. Ancak Islahat Fermanında da Müslümanların eğitimine değinilmemiş, Gayrimüslimlerin askeri okullara kabul edilmesi ve kendi okullarını açabilme imkânı tanınmıştır.

Uzun yıllar eğitim işlerini yürüten birim, 30 Nisan 1857'den itibaren Meclis-i Vükelaya bağlı Maarif-i Umumiye Nezareti adını almış ve bugünkü Millî Eğitim Bakanlığının temelini atmıştır (Kodaman, 1980, s. 42). Maarif-i Umumiye Nezareti'nin yetkileri, 3 Mart 1861 yılında "Maarif Nezaretinin Vazifelerine Dair Mevad" ile belirlenmiştir. Daha sonrasında Harbiye, Tıbbiye ve Bahriye'den başka okullar da Maarif Nezaretine bağlanmıştır. Tanzimat döneminde eğitim alanında yaşanan gelişmelerden biri de 1869 yılında Maarif-i Umumiye

Nizamnamesinin yayınlanmış olmasıdır (Kapıcı, 2019, s. 5). Nizamname, maarif teşkilatını merkez ve vilayetler olarak planlamıştır. Merkezi Maarif Teşkilatı;

1. Maarif-i Umumiye Nezareti
2. Meclis-i Kebir-i Maarif
 - a. Daire-i İlmiye
 - b. Daire-i İdare
3. Tahrirat Kalemi
4. Muhasebe Kalemi

Olarak birimlere ayrılmıştır. Nizamnamede Vilayet Maarif teşkilatı da düzenlenmiş ve bir Meclis-i Maarif kurulması kararlaştırılmıştır. Meclis-i Maarif, nezaretin emirlerini vilayetlerde uygulamak, maarif nezaretini teftiş etmek ve vilayetlerin eğitim durumunu nezarete bildirmekle görevlendirilmiştir (Kapıcı, 2019, s. 6). Nizamnamede Fransız sistemi örnek alınmış ve bütün okullar Mekatib-i Umumiye ve Mekatib-i Hususiye olmak üzere iki ana bölüme ayrılmıştır. Bunların alt birimleri de belirtilmiştir. Mekatib-i Umumiye kendi içerisinde 5 ana birimden oluşmaktadır. Bunlar;

1. Mekatib-i Sıbyaniye; 4 yıllık olan bu okullar, Müslüman- Gayrimüslim ve kız sıbyan okullarından oluşmaktaydı.
2. Mekatib-i Rüşdiye; Müslüman- Gayrimüslim ve kız çocukları için açılan bu okulların 4 yıl eğitim vermesi kararlaştırılmıştır.
3. Mekatib-i İdadiye; Müslüman ve Gayrimüslimlerin beraber eğitim göreceği okullardır ve 3 yıl eğitim vermektedir.
4. Mekatib-i Sultaniye; Bu okullar Kısmi Adli ve Kısmi Âli olarak derecelere ayrılmıştır. Eğitim 3 yıl sürmektedir.
5. Mekatib-i Âliye; Erkek ve kızlar için ayrı öğretmen okullarıdır ve bu okullarda Darülfünun da yer alıyordu (Kapıcı, 2019, s. 6).

Mekatib-i Hususiye ise Müslüman, Gayrimüslim ve yabancıların açtıkları okullar olarak üç kısma ayrılmıştır (Kodaman, 1980, s. 53-54). Fransız Akademisinden yararlanılarak, yabancı eserlerin Türkçeye çevrilmesi ve ders kitaplarının hazırlanması için Encümen-i Daniş kurulmuş ancak 1862’de istenilen sonuçlar elde edilemediği için çalışmalarına son verilmiştir.

Tanzimat döneminde eğitime önem verilmiş askeri ve mülki okullar açılmıştır (Kapıcı, 2019, s. 7). Okullarda Fransızca ikinci dil olarak verilmeye başlamış ve 1864 yılında Mahrec-i Mekatib-i Askeriye açılmıştır. 1870’te kaptan ve çarkçı mektebi Azap Kapısında hizmete açılmış ve 1907 yılında kapanmış, 1909 yılında ise Denizcilik Mektebi olarak yeniden

açılmıştır (Kıpcı, 2019, s. 7). 1875 yılında İstanbul’da askeri öğretmen okulu açılmıştır. Sıbyan Mektepleri, Maarif Nizamnamesine göre ikiye ayrılmış; Maarif Nezaretine bağılı olanlara “umumi” Evkaf Nezaretine bağılı olanlar “hususı” olarak adlandırılmıştır. Bu ayırma rağmen okul masrafları okulun bulunduğı mahalle ve köy halkı tarafından karşılanmıştır (Kıpcı, 2019, s. 7).

Rüştiyeler de bu dönemde gelişme gösteren okullardan biridir. Rüştiyelerin bütün masrafları Maarif İdaresi sandıklarından karşılanmıştır. Bu okullarda öğrenim süresi 4 yıldır ve Sıbyan Mektebinden şahadetname alan öğrenciler sınavsız olarak Rüştiyelere girebiliyordu. 1859 yılında ilk kız Rüştiyesi açılmış ve sayıları gittikçe artmıştır. Ayrıca Girit ve Bosna’da da birer kız rüştiyesi açılmıştır.

Orta öğretimin son basamağı olarak açılan okullara Sultanî adı verilmiştir. Rüştiyelerin devamı olarak lise dengi eğitim veren okul, 1868 yılında Mekteb-i Sultanî olmuştur. Bu okuldan başka lise dengi eğitim veren diğerk okul da Darüşşafaka’dır. Darüşşafaka; yetim çocuklara eğitim veren ve mezun olduktan sonra işe yerleştirilen bir okuldur. Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye tarafından açılmıştır (Kıpcı, 2019, s. 10). İlk erkek öğretmen okulu Fatih’te 1848 yılında açılmıştır.

Osmanlı Devleti, Osmanlıcılık fikrinin yayılması için Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla azınlıklara ve yabancılara imtiyazlar tanımıştır. Bu imtiyazları çok iyi kullanan kesim, özellikle eğitim alanında önemli bir yere gelmişlerdir. Bu açılan okulları; Ermeni ve Rumlara ait azınlık okulları ve İngiliz, İtalyan ve Fransızlara ait yabancı okullar olarak sınıflandırabiliriz. Rumlar, başta İstanbul olmak üzere Rumların bulunduğu her yerde ilk ve ortaokullar açmışlardır. İlkokulu 1844’te Heybeliada’da açmış ve 1856 yılında ise Papaz Mektebini açmıştır. Ermeniler de 1874 yılında İstanbul’da 51 tane okul açmışlardır.

Osmanlı’nın mutlak monarşiden meşrutı monarşiye geçtiğı dönem; II. Abdülhamid dönemidir (Kıpcı, 2019, s. 12). Bu dönemin başında ve sonunda meşrutı sistem uygulanmıştır. II. Meşrutiyete kadar Kanun-i Esasi’nin kendisine verdiği yetkiye dayanan Abdülhamid, ülkeyi sıkıyönetim ile yönetmiştir. Bu dönemde yaşanan siyasi olaylara rağmen eğitim alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır.

II. Abdülhamid döneminde okullaşma artmış ve yurt genelinde de yaygınlaşmıştır. İstanbul’da 1879-1886 yılları arasında 17 diğerk illerde 119 Rüştiye açılmış ve okullarda Fransızca dersler verilmeye başlanmıştır. Sultanın önem verdiği Mekteb-i Mülkiye 1859’da açılmış bir okuldur (Kıpcı, 2019, s. 16). Bu okulun eğitim süresi 4 yıla çıkarılmış ve yatılı

bir okul olmuştur. 1885 yılında şehzadelere eğitim vermek için Yıldız Sarayı'nda Şehzadegan Mektebi açılmıştır. 1879 yılında Hukuk Mektebi ve Eczacılık Mektebi açılmıştır.

İdadilerin gelişmesi için yeni ıslahatlar yapılmış ve İstanbul'da 18 yeni idadi açılmıştır (Ergin, 1977, s. 839). Münif Paşa, 1880 tarihinde idadi ile aynı düzeyde olan bir kız okulu açmıştır. Bu dönemde mesleki eğitime önem verilmiş ve 1882 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi, 1883'te Hendese-i Mülkiye Mektebi ve 1884'te Hamidiye Ticaret Mektebi eğitim vermeye başlamıştır (Kapıcı, 2019, s. 16).

Bu dönemde yaşanan sorunlar, devlet okullarının yetersiz kalmasına sebep olmuş ve bu sorunlar özel okulların ön plana çıkmasına yol açmıştır. Bu dönemde özel okulların altın devri yaşanmıştır (Kapıcı, 2019, s. 17). Örnek olarak; Medrese-i Hayriye, Burhan-ı Terakki ve Numune-i İrfan gibi birçok özel okul eğitim vermiştir.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye adındaki yıllıklar, eğitim ile ilgili verilere yer vermektedir. 1898-1899 yılları arasında 3002 iptida-i mektebi, 59 tane idadi ve Müslüman-Gayrimüslimler için 657 tane ilk ve ortaokul bulunmaktaydı.

4.2.3.2. Darülhayr-i Âli'nin Kuruluşu

Darülhayr-i Ali'nin kurulmasının en önemli sebeplerinden biri, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan siyasi ve sosyal olaylardır. 93 Harbi (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) sonrasında yaşanan göçler; pek çok yetim, öksüz çocuk ve dul kadının ortada kalmasına yol açmıştır. Bu savaş sonrasında isyanlar hız kazanmış ve 1889 ile 1895 yılları arasında isyanlar devam etmiştir (Kapıcı, 2019, s. 18).

Osmanlı Devleti, Yunanistan'ın Osmanlı sınırlarını geçmek için başlattığı işgale karşılık 17 Nisan 1897 tarihinde Yunanistan'a savaş ilan etmiştir (Kapıcı, 2019, s. 18). Bu savaşta önemli başarılar kazanılmış olmasına rağmen 4 Aralık 1897 yılında bir antlaşma imzalanmış ve alınan yerler geri verilmiştir. Bu antlaşmada; Girit ile ilgili madde yer almamasına rağmen Girit'in özerkliği 1898 yılında Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya tarafından ortaklaşa ilan edilmiştir (Bırol, 2009, s. 348-359). Bu durum, Osmanlı Devleti'nin uluslararası politikadaki zorluklarını ve iç karışıklıkları nasıl yönetmek zorunda kaldığını göstermektedir.

1890 yılından itibaren Anadolu'da Ermeni isyanları çıkmaya başlamış ve birçok Müslüman

ile Gayrimüslim hayatını kaybetmiş çok sayıda çocuk yetim kalmıştır. İsyancılar, Ermeni yetimlerini kaçırmışlardır. Bu durumla ilgili tedbirlerin alınacağı vilayetlerden başkente gönderilen yazılarda belirtiliyordu. Osmanlı Devleti, hem Müslüman yetim çocuklarını ortada bırakmamak hem de kaçırılan Ermeni çocuklarını misyonerlerin elinden almak için harekete geçmiştir. Bu sorunu ortadan kaldırmak için önceden kurulmuş olan ıslahhane ve sanayi mektepleri yeterli olmamış, yeni bir ıslahhane tarzında okulun açılmasına karar verilmiştir (BOA, Y.PRK.UM, 46/29).

6-7 yaşındaki yetim bir çocuk, padişaha okumak istediğini belirten bir dilekçe vermiş ve bunun üzerine padişahın emriyle Darülhayr-i Âli'nin kurulmasına karar verilmiştir. 13 Kasım 1898 tarihinde sadarete, padişaha verilen dilekçeden bahseden bir yazı gönderilmiş; Gayrimüslim çocuklara ait okulların olduğu fakat Müslüman çocukların eğitim göreceği bir okulun olmadığı dile getirilmiştir. Yetim ve kimsesiz Müslüman çocukların hem yatılı kalacakları hem de meslek öğrenebilecekleri bir okulun açılması, Maarif Nezareti'nden istenmiş ve çalışmaların hemen başlaması padişahın isteği olarak vurgulanmıştır. Açılacak olan bu okulda hem erkek hem de kız çocuklarına eğitim verilmesi planlanmıştır. (BOA, İ.HUS, 69/1316, C. 87). Sadrazamlık, Maarif Nezaretine iki gün sonra konuyu iletmiş yetim ve korunmaya muhtaç Müslüman çocuklar için sanayi mektebine benzer şekilde bir program yapılması ve masraflarının hazine tarafından ve hayırseverlerin bağışları sonucunda karşılanacağına karar verilmiş (BOA, BEO, 1225/91872) ve bir an önce defterlerinin hazırlanması için emirler verilmiştir (Kapıcı, 2019, s. 20).

Çalışmaların hemen başlamasının padişahın isteği olduğu söylenmesine rağmen altı ay boyunca bir gelişme olmamıştır (Kapıcı, 2019, s. 20). Bu süreç içerisinde Gayrimüslimlere ait okullar artmış ve kaliteleri yükselmiş, Müslümanlara ait okullarda ise bir gelişme olmamıştır. Bunun düzeltilmesi için on maddelik bir tedbir paketi kabul edilmiş ve konu tekrar gündeme gelmiştir (Kapıcı, 2019, s. 20). Bu kararlar, erkek ve kız mektebi için gelir olarak Dersaadet Zebhiye Resmi² belirlenmiş, Girit'te yaşayan yoksullar için vilayetlerde Zebhiye Rüşumuna zam yapılmış ve bu zammın Maarif Nezaretine aktarılması istenmiştir (BOA, Y.A.RES, 104/34). 18 Mayıs 1899 tarihinde Maarif-i Umumiye Nezareti, sadrazamlığa okulun çalışmaları hakkında bilgi veren bir yazı göndermiştir. Bu yazıda nezaretteki memurlardan oluşan bir heyetin hazırladığı raporda "Talimat-ı Esasiye Layihası"

² Zebhiye Resmî; şehir ve kasabalarda kesilen hayvanlardan alınan vergilerdir. Vergiler hayvan sayısına göre alınmış, miktarında değişiklikler olmuştur. Bunula ilgili bk. Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)*, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 30-31.

ve “Ders ve Sanat Programı” yer almıştır.

Sadarete gönderilen yazıda; okulun kimsesiz, yetim ve korunmaya muhtaç kız ve erkek Müslüman çocukların eğitim göreceği, Rüstiye ve İdadilerle aynı derecede olacağı bildirilmiştir. Eğitim süresi yedi yıl olarak belirlenmiş, kız ve erkek öğrenciler için ayrı yerlerin tahsis edileceği belirtilerek öğrenci sayısının yılsonunda beş yüz altmışa ulaşacağı planlanmış ve isminin “Darüleytam” olması istenmiştir. 27 maddelik bir “Darüleytam Talimat-ı Esasiye Layihası” oluşturulmuş (BOA, İ.MF, 6/1317, S.25) bu layihada çocukların 5 ile 7 yaşlarında olmaları, eğitim tamamlandıktan sonra kurumdan ayrılmalarına izin verilmemesi ve mezun olduktan sonra Sanayi Mekteplerine devam etmeleri şartı konmuştur. Eğer öğrenciler okulda dört yıl daha kalır ve eğitime devam ederlerse Sanayi Mektebine gitmeleri şart koşulmamıştır. Öğrencilere sınıflarına göre harçlık verilmiş, ancak bu harçlığın yarısı okul tarafından alınmış ve biriken para mezun olduktan sonra sermaye olarak öğrenciye verilmesi kararlaştırılmıştır. Bütün bu kuralların uygulanmasının sorumlusu olarak Maarif-i Umumiye Nezareti görevlendirilmiştir. Bunların yanı sıra okulun kız ve erkekler için ayrı birimlerden oluşacağı, binanın yapımı için Recep Rıfkı Efendi’nin kızı Fatma Latife’nin tasarrufundaki bir bostanın uygun olduğu dile getirilmiştir (Kapıcı, 2019, s. 21). Buraya yapılacak olan binaların üç kat olması öğretmen, öğrenci ve tüm çalışanların kalacağı genişlikte olması ayrıca dershanelerin, yatakhanelerin ve farklı odaların bulunduğu, bunlardan ayrı olarak mutfak, kileri, hamamı ve çamaşırhanesi de olan bir plan hazırlanmıştır. Okulun bütün masraflarının 2.642.883 kuruş tutacağı düşünülmüştür. Ancak okulun inşaatının başlayacağı duyurulduğundan itibaren hiçbir yardım yapılmamış, inşaat için toplam 944.800 kuruş ayrılmış ama bunun yetmeyeceği bildirilmiştir. Eğer Maliye Nezaretinden haftalık 20.000 kuruş verilirse inşaatın başlayabileceği ifade edilmiştir.

Okulun amacı; yedi sene içerisinde 560 öğrenciye ulaşmaktır ve masraflarını buna göre hesaplamışlardır. Öğrencilerin yıllık yemek, kitap, elbise, çalışanların maaşları, kalorifer ve diğer masrafların toplamı 1800 kuruştan az olmayacağı ve bunun da yıllık 1.000.000 kuruşa denk geleceği dile getirilmiştir. Bu masrafların karşılanabilmesi için; Şura-yı Devlet tarafından bastırılan Düsturda elde edilecek gelirin Maliye Nezaretine bırakılması, bazı mahallelerde bulunan küçük arsaların müzayede ile satılması istenmiştir (Kapıcı, 2019, s. 22).

İnşaat çalışmaları devam ederken; padişah hemen eğitime başlanılmasını istemiş ve inşaatın bitmesini beklemeden geçici bir yerin yapılmasını ve öğrencilerin hemen eğitime başlamasını emretmiştir. Maarif Nezareti, bir rapor hazırlamış ve bu raporlar Meclis-i

Vükela tarafından incelenmiş, açılacak olan okul hakkında yazılanlar uygun görülmüş ve padişaha iletilmesi kararı verilmiştir. Padişahın cevabı ise bir an önce okulun inşaatının başlaması yönünde olmuştur (Kapcı, 2019, s. 23). Meclis-i Vükelada alınan kararlardan biri de Ermeni çocuklarının misyonerlerin elinden kurtarılması ve Dersaadet'e gönderilmeleri olmuştur. (BOA, MV, 95/78). Alınan karara rağmen Alman ve İngiliz misyonerler kaçırdıkları Ermeni çocuklarını yetimhanelerine ve okullarına kaydetmişlerdir (BOA, Y.PRK.UM, 49/29). Bunun üzerine tedbir olarak çocukların isimleri duyurulmadan Anadolu'nun belirli yerlerinde yetimhaneler (BOA, İ.HUS, 74/1316, C. 59) açılmasına karar verilmiş ve çocuklar buralara gönderilmiştir (Kapcı, 2019, s. 23). Bu olaydan sonra sadece Müslüman çocuklar için Darüleytam açmak yerine; bütün Osmanlı halkının çocuklarını kapsayacak bir yetimhane kurulması düşünülmüştür.

Kurulacak olan okula 6-7 yaşından küçük ve 10 yaşından büyük olmamak şartıyla bütün Osmanlı halkının çocuklarının kabul edilmesi istenmiştir. Bu dönemde yetimler çok fazla olduğu için akrabası olan ve yanında kalabilecek çocuklar farklı kurumlara yerleştirilmişlerdir. Darüleytamın kurulacağı binanın beş ayrı müstakil binadan oluşması gerektiği söylenmiş ve masrafın 9.000.000 kuruş olacağı öngörülmüştür. Yetimlerin yeme, kıyafet ihtiyaçları, yakacaklar ve çalıştırılan Müslüman ve Gayrimüslimlerin giderlerinin 5.000.000 kuruştan fazla olacağı belirtilmiş, Maarif Nezaretinin bu masrafı karşılayabilmesi için haftalık verdiği 23.000 kuruşu 75.000 kuruşa çıkarması gerekmektedir. Maliye Nezareti, inşaat için gerekli olan 9.000.000 kuruşun ödenmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Bu paranın ancak 1900-1901 yılları arasında alınan ağnam ve aşar vergilerinden karşılanabileceği ifade edilmiş ve alınan vergilerin direkt olarak okulun inşaatına aktarılması uygun görülmüştür. Bunun üzerine Maarif Nazırının da içinde bulunduğu Umur-i Maliye Komisyonu, bu görüşü kabul etmiş ve iki sene boyunca aktarılan paranın bütçeyi etkileyeceğini belirtmiştir. Bunun yerine verilecek paranın üç seneye yayılmasını ve bir kısmının ağnam vergisinden bir kısmının da aşar vergisinden karşılanacağını dile getirmiştir. Meclis-i Mahsusa, üç senede 3.000.000 kuruşun inşaatın (BOA, Y.A.RES, 104/34) yapımı için yeterli olduğunu ve inşaat bitene kadar geçici bir yerin yapılması kararına varmıştır (Kapcı, 2019, s. 24). 26 Temmuz 1901 tarihinde padişahın emri ile Haydarpaşa'daki arazi satın alınmış ve binanın inşaatına başlanmıştır. Fakat inşaat bitene kadar yetimlerin, öksüzlerin barınması ve eğitilmesi için yapılacak olan geçici bir yerin inşaatına henüz başlanmamıştır.

Padişah, 7 Eylül 1902 tarihinde konuya yeniden dikkat çekmiştir. Padişah, daha önceki bir

tarihte Hırka-i Saadet ziyaretinden dönerken işsiz- güçsüz gençleri görmüş ve bunların bir kısmını Tersane-i Amire'ye, bir kısmını da Tophane-i Amire'ye meslek öğrenmeleri için yerleştirmiştir. Alınan bütün tedbirlere rağmen İstanbul'da hala sahipsiz olarak ortalıkta dolanan gençlerin olduğunu ve bu durumdan kurtulmak için Islahhaneye benzer bir kurumun oluşturulmasını istemiştir. Bu binanın masrafının 3.000.000 kuruş civarında tutacağı belirlenmiş ve bina tamamlanana kadar yerine bir yer yapılacağı belirtilmiştir (BOA, İ.HUS, 99/1320, C. 32). Konu aynı gün Meclis-i Mahsusa'da görüşülmüş, yine Haydarpaşa civarında 240.000 kuruşa bir arsa satın alınmış ve bir an önce inşaatına başlanmıştır. Bu okullarda bilim derslerinin yanında; Kur'an-ı Kerim ve Akaid-i Diniye derslerinin de verilmesi kararlaştırılmıştır (Özbek, 1999, s. 79-80).

Sonuç olarak; Müslüman ve Gayrimüslim tüm Osmanlı halkını kapsayan bir yetimhane kurulmasından vazgeçilmiş, sadece Müslüman çocuklara eğitim verilmesi fikrine dönülmüştür (Kapıcı, 2019, s. 25).

1 Nisan 1903 yılında yayınlanan Maarif tezkeresi ile verilen rakamlar düzeltilmeye çalışılmış, Darülhayrın 200 kişilik olmasına karar verilip; kuruluşuna özel bir defalık inşaatın masrafları için 366.660 kuruş harcanmasına, ayriyeten verilecek olan maaşlar içinde 800.000 kuruş tahsis edilerek toplamda 1.166.660 kuruşun ayrılması öngörülmüştür (BOA, BEO, 2117/158765). Kurulacak olan okulun adı ilk önce Darüleytam olarak belirlenmiş, ancak daha sonra Darülhayr ismi verilmiştir. Kurumun padişahın kontrolünde olduğunu göstermek için isminin sonuna Âli kelimesi eklenmiş ve okulun adı Darülhayr-i Âli olmuştur (Koçu, 1966, s. 4247). 31 Ağustos 1903 tarihinde padişahın emriyle okulun açılışı Cülus-i Hümayun olan 1 Eylül tarihine denk getirilmiş ve devlet erkânının da bulunduğu bir heyet huzurunda (BOA, İ.HUS, 109/1321, C. 37) gerçekleşmesi emredilmiştir (Kapıcı, 2019, s. 27).

4.2.3.3. Darülhayr-i Âli'nin Kuruluş Amacı

Darülhayr-i Âli'nin kuruluş sürecinde uğradığı değişiklikler, kuruluş amacını da etkilemiştir. Başlangıçta sadece Müslüman kız ve erkek yetimlerine yönelik bir okul olarak düşünülse de zamanla değişen koşullar ve ihtiyaçlar doğrultusunda bu plan genişletilmiş ve Gayrimüslim yetimleri de kapsayacak şekilde yapılandırılmıştır. Ancak ekonomik sebepler ve bütçe yetersizlikleri nedeniyle yalnızca Müslüman erkek yetimlere yönelik bir okul olarak devam edilmiştir. Okulun kuruluş amacı; Esbab-ı Mucibe Mazbatasında ayrıntılı bir şekilde

belirtilmiştir (Kıpcı, 2019, s. 27). Mazbatada, başkentteki gençlerin işsizlik ve geçim sıkıntıları nedeniyle sefil bir hayat sürmelerinin padişah tarafından hoş karşılanmadığı ifade edilmiştir. Bu çocukların ahlaki ve ilmi bir eğitim almalarını sağlayacak İslahhane benzeri bir okulda eğitilmeleri gerektiği vurgulanmıştır (Kıpcı, 2019, s. 28).

Osmanlı İmparatorluğu, 93 Harbi sonrasında büyük göç dalgalarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu göçler, ciddi insani krizlere yol açmış ve birçok yetim, öksüz çocuk ve dul kadın desteklenmeye muhtaç hale gelmiştir. 1890 yılından itibaren Anadolu'da başlayan Ermeni isyanları ve 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı; Osmanlı'nın hem ekonomik hem de sosyal yapısını derinden etkilemiştir (Kıpcı, 2019, s. 18). Bu isyanlar sırasında meydana gelen çatışmalar ve şiddet olayları, çok sayıda çocuğun yetim kalmasına neden olmuş ve misyonerlerin bu çocuklara bakım sağlamak amacıyla açtığı yetimhaneler de Osmanlı Devleti'nin dikkatini çekmiştir. Devlet bu çocukların misyonerlerin eline geçmemesi için çeşitli tedbirler almıştır.

6-7 yaşındaki bir yetim çocuğun padişaha yazdığı dilekçe, Darülhayr-i Âli'nin kurulma sürecini hızlandırmıştır. Başlangıçta sadece Müslüman yetim çocuklar için planlanan bu okul, zamanla tüm Osmanlı halkını kapsayacak bir yetimhane fikrine dönüşmüştür. Ancak ekonomik zorluklar ve bütçe yetersizlikleri nedeniyle bu fikirden vazgeçilmiş ve sadece Müslüman erkek çocuklarına yönelik bir okul olarak yapılandırılmıştır (Kıpcı, 2019, s. 20-21). Darülhayr-i Âli'de verilen eğitim, öğrencilerin hem ahlaki hem de mesleki açıdan donanımlı bireyler olarak yetişmelerini hedeflemiştir. Bilim ve dini derslerin yanı sıra marangozluk, demircilik, terzilik gibi meslekler de öğretilmiştir. Bu kapsamda; öğrencilerin mezun olduktan sonra iş bulmaları ve topluma faydalı bireyler olarak katılmaları sağlanmıştır. Eğitim süresi yedi yıl olarak belirlenmiş ve mezuniyet sonrasında öğrencilerin Sanayi Mekteplerine devam etmeleri teşvik edilmiştir. Kuruluşun planlama aşamasında, bina yapısının üç katlı olması ve geniş bir alana yayılması öngörülmüştür. Binanın içerisinde derslikler, yatakhaneler, mutfak, hamam ve çamaşırhane gibi birimler bulunması planlanmıştır. İnşaat masraflarının karşılanması için hayırsever bağışları ve devlet desteği planlanmış, ancak yeterli kaynak sağlanamaması nedeniyle projede aksamalar yaşanmıştır. Padişahın emriyle geçici bir yerin hazırlanması ve eğitim faaliyetlerinin derhal başlaması talep edilmiştir (Kıpcı, 2019, s. 22-24).

25 Temmuz 1901 tarihinde padişahın emri ile Haydarpaşa'daki arazi satın alınmış ve binanın inşaatına başlanmıştır. Ancak inşaat bitene kadar yetimlerin, öksüzlerin barınması ve eğitilmesi için geçici bir yerin inşaatına başlanmamıştır. Padişah, 7 Eylül 1902 tarihinde

konuya yeniden dikkat çekmiş ve daha önce Hırka-i Saadet ziyaretinden dönerken işsiz, güçsüz gençleri görmüş ve bunların bir kısmını Tersane-i Amire'ye, bir kısmını da Tophane-i Amire'ye meslek öğrenmeleri için yerleştirmiştir. Alınan tüm tedbirlere rağmen İstanbul'da hala sahipsiz olarak dolanan gençlerin varlığı padişahı bu gençlerin ıslah edilmesi amacıyla Islahhaneye benzer bir kurumun oluşturulmasını istemeye yöneltmiştir. Bu binanın masrafının 3.000.000 kuruş civarında tutacağı belirlenmiş ve bina tamamlanana kadar geçici bir yer yapılacağı belirtilmiştir. Konu aynı gün Meclis-i Mahsusa'da görüşülmüş ve yine Haydarpaşa civarında 240.000 kuruşa bir arsa satın alınarak inşaaata başlanmıştır. Bu okullarda bilim derslerinin yanında Kur'an-ı Kerim ve Akaid-i Diniye derslerinin de verilmesi kararlaştırılmıştır.

Sonuç olarak, Müslüman ve Gayrimüslim tüm Osmanlı halkını kapsayan bir yetimhane kurulmasından vazgeçilmiş, sadece Müslüman çocuklara eğitim verilmesi fikrine dönmüştür (Kapıcı, 2019, s. 25). Kurulacak olan okulun adı ilk başta Darüleytam olarak belirlenmiş, ancak daha sonra Darülhayr ismi verilmiştir. Kurumun padişahın kontrolünde olduğunu göstermek için isminin sonuna Âli kelimesi eklenmiş ve okulun adı Darülhayr-i Âli olmuştur (Koçu, 1966, s. 4247). 31 Ağustos 1903 tarihinde padişahın emriyle okulun açılışı Cülus-i Hümayun olan 1 Eylül tarihine denk getirilmiş ve devlet erkânının da bulunduğu bir heyet huzurunda gerçekleştirilmiştir (Kapıcı, 2019, s. 27).

Darülhayr-i Âli, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde sosyal ve ekonomik zorluklar karşısında yetim çocukların eğitim ve meslek sahibi olmalarını sağlamak amacıyla kurulmuştur. Okulun ismi ve yapısı padişahın kontrolünde olduğunu göstermek amacıyla titizlikle seçilmiş ve planlanmıştır. Bu okul, Osmanlı'nın sosyal devlet anlayışının bir yansıması olarak dönemin zorluklarına rağmen yetim ve kimsesiz çocuklara umut ışığı olmuştur. Kurumun yapısı ve işleyişi, Osmanlı'nın eğitim ve sosyal hizmet alanındaki kararlılığını ve yenilikçi yaklaşımını göstermektedir.

4.2.3.4. Kuruluş Nizamnamesi

Darülhayr-i Âli'nin beş yıl içerisindeki değişiklikler kuruluş nizamnamesini de etkiledi. İlk nizamname 18 Mayıs 1899 tarihinde, ikincisi ise 22 Nisan 1903 tarihinde hazırlandı. 18 Mayıs 1899 tarihinde Maarif Nezareti, Sadrazamlığa okulun çalışmaları hakkında bilgi veren bir yazı gönderdi. Bu yazıda; nezaretin memurlarından oluşan bir heyetin Talimat-ı Esasiye Layihası'nı hazırladığı belirtildi. Nezaret, açılacak olan okula "Darüleytam" adının uygun

olduğunu ifade etmiş ve talimatnamenin başına bu kelimeyi eklemiştir. 1902 yılında, padişahın emriyle Darülhayr-i Âli'nin kurulması konusu tekrar gündeme geldi (Kapıcı, 2019, s.29). Aynı gün içinde konu Meclis-i Mahsusa'da ele alınmış ve hemen bir nizamname ve talimatname hazırlanması kararlaştırıldı. Bu görev Maarif Nezareti'ne (BOA, İ.MF, 8/1320, C.1) verildi (Kapıcı, 2019, s. 29). Meclis-i Mahsusa tarafından hazırlanan nizamnameye göre ders cetveli ve talimatname incelenmiş ve uygun bulunmuştur. Bu karar aynı gün padişaha gönderilmiş ve 16 Mayıs 1903 tarihinde onaylanmış, gereğinin yapılması emredilmiştir. (BOA, İ.MF, 6/1321, S. 18). Nizamnamede bazı değişiklikler yapılmış ve son hali 13 Şubat 1904 tarihinde Bab-ı Ali'ye gönderilmiştir. Dâhili Talimatname henüz onaylanmadığı için nizamnamenin de onayı bekletilmiştir. Talimatname, Mekteb-i Sultani ve Mekteb-i Mülkiye-i Şahane müdürlerinden oluşan bir komisyon tarafından incelenmiş ve 14 Mart'ta Nizamnameyle birlikte onaylanmak üzere Bab-ı Ali'ye gönderilmiştir. (BOA, MF.MKT, 768/24)

Darülhayr-i Âli'nin kuruluş süreci, Osmanlı Devleti'nin sosyal ve eğitim alanındaki reform çabalarının bir yansımasıdır. Okulun amacı; yetim ve kimsesiz çocukların ahlaki ve mesleki eğitim almalarını sağlamak ve onları topluma faydalı bireyler olarak kazandırmaktır. Ancak bu süreçte çeşitli zorluklarla karşılaşmış ve ekonomik sebepler projede aksamalar yaşanmasına neden olmuştur. Örneğin; okulun inşaatı için gerekli bütçe Düyun-i Umumiye İdaresi tarafından tam olarak karşılanamamış ve bu durum inşaat sürecini geciktirmiştir. Padişahın, inşaatın tamamlanmasını beklemeden geçici bir yerin hazırlanmasını istemesi projenin aciliyetini ve önemini vurgulamaktadır. Darülhayr-i Âli'de verilen eğitim, öğrencilerin hem ahlaki hem de mesleki açıdan donanımlı bireyler olarak yetişmelerini hedeflemiştir. Bilim ve dini derslerin yanı sıra marangozluk, demircilik, terzilik gibi meslekler de öğretilmiştir. Bu kapsamda; öğrencilerin mezun olduktan sonra iş bulmaları ve topluma faydalı bireyler olarak katılmaları sağlanmıştır. Eğitim süresi yedi yıl olarak belirlenmiş ve mezuniyet sonrasında öğrencilerin Sanayi Mekteplerine devam etmeleri teşvik edilmiştir. Kuruluşun planlama aşamasında, bina yapısının üç katlı olması ve geniş bir alana yayılması öngörülmüştür. Binanın içerisinde derslikler, yatakhaneler, mutfak, hamam ve çamaşırhane gibi birimler bulunması planlanmıştır. İnşaat masraflarının karşılanması için hayırsever bağışları ve devlet desteği planlanmış, ancak yeterli kaynak sağlanamaması nedeniyle projede aksamalar yaşanmıştır. Padişahın emriyle geçici bir yerin hazırlanması ve eğitim faaliyetlerinin derhal başlaması talep edilmiştir (Kapıcı, 2019, s. 22-

24).

25 Temmuz 1901 tarihinde padişahın emri ile Haydarpaşa'daki arazi satın alınmış ve binanın inşaatına başlanmıştır. Ancak inşaat bitene kadar yetimlerin, öksüzlerin barınması ve eğitilmesi için geçici bir yerin inşaatına başlanmamıştır. Padişah, 7 Eylül 1902 tarihinde konuya yeniden dikkat çekmiş ve daha önce Hırka-i Saadet ziyaretinden dönerken işsiz, güçsüz gençleri görmüş ve bunların bir kısmını Tersane-i Amire'ye, bir kısmını da Tophane-i Amire'ye meslek öğrenmeleri için yerleştirmiştir. Alınan tüm tedbirlere rağmen İstanbul'da hala sahipsiz olarak dolanan gençlerin varlığı, padişahı bu gençlerin ıslah edilmesi amacıyla Islahhaneye benzer bir kurumun oluşturulmasını istemeye yöneltmiştir. Bu binanın masrafının 3.000.000 kuruş civarında tutacağı belirlenmiş ve bina tamamlanana kadar geçici bir yer yapılacağı belirtilmiştir. Konu aynı gün Meclis-i Mahsusa'da görüşülmüş ve yine Haydarpaşa civarında 240.000 kuruşa bir arsa satın alınarak inşaata başlanmıştır. Bu okullarda bilim derslerinin yanında Kur'an-ı Kerim ve Akaid-i Diniye derslerinin de verilmesi kararlaştırılmıştır.

Sonuç olarak, Müslüman ve Gayrimüslim tüm Osmanlı halkını kapsayan bir yetimhane kurulmasından vazgeçilmiş, sadece Müslüman çocuklara eğitim verilmesi fikrine dönmüştür (Özbek, 1999, s. 79-80). Kurulacak olan okulun adı ilk başta Darüleytam olarak belirlenmiş, ancak daha sonra Darülhayr ismi verilmiştir. Kurumun padişahın kontrolünde olduğunu göstermek için isminin sonuna Âli kelimesi eklenmiş ve okulun adı Darülhayr-i Âli olmuştur (Koçu, 1966, s. 4247). 31 Ağustos 1903 tarihinde padişahın emriyle okulun açılışı Cülus-i Hümayun olan 1 Eylül tarihine denk getirilmiş (BOA, İ.HUS, 109/1321, C. 37) ve devlet erkânının da bulunduğu bir heyet huzurunda gerçekleştirilmiştir (Kıpcı, 2019, s. 27). Darülhayr-i Âli, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde sosyal ve ekonomik zorluklar karşısında yetim çocukların eğitim ve meslek sahibi olmalarını sağlamak amacıyla kurulmuştur. Okulun ismi ve yapısı, padişahın kontrolünde olduğunu göstermek amacıyla titizlikle seçilmiş ve planlanmıştır. Bu okul, Osmanlı'nın sosyal devlet anlayışının bir yansıması olarak, dönemin zorluklarına rağmen yetim ve kimsesiz çocuklara umut ışığı olmuştur. Kurumun yapısı ve işleyişi, Osmanlı'nın eğitim ve sosyal hizmet alanındaki kararlılığını ve yenilikçi yaklaşımını göstermektedir.

4.2.3.5. Darülhayr-i Âli'de Eğitim ve Öğretim

Darülhayr-i Âli'nin kuruluş sürecinde yaşanan değişiklikler, nizamnamesini de etkilemiştir.

Bu süreçte, okulun kuruluş amacı ve hedefleri defalarca gözden geçirilmiştir. İlk olarak 18 Mayıs 1899'da daha sonra 22 Nisan 1903'te yapılan düzenlemelerle, okulun işleyişi ve hedefleri yeniden şekillendirilmiştir. 18 Mayıs 1899 tarihinde Maarif Nezareti, Sadrazamlığa okulun çalışmalarını bildiren bir yazı göndermiştir. Bu yazıda, nezaretin memurlarından oluşan bir heyet tarafından hazırlanan Talimat-ı Esasiye Layihası'na yer verilmiştir. Nezaret, açılacak olan okula Darüleytam adının uygun olduğunu belirtmiş ve talimatnamenin başına bu kelimeyi eklemiştir.

1902 yılında, padişahın emriyle Darülhayr-i Âli'nin kurulması kararı ikinci kez gündeme gelmiştir (Kapıcı, 2019, s. 29). Aynı gün, konu Meclis-i Mahsusa'da tartışılmış ve hemen bir nizamname ve talimatname hazırlanması kararlaştırılmıştır. Bu görev Maarif Nezareti'ne verilmiştir (BOA, İ.MF, 8/1320, C.1). Meclis-i Mahsusa'nın hazırladığı nizamname, ders cetveli ve talimatname incelenmiş ve uygun görülmüştür. Karar, aynı gün padişaha gönderilmiş ve 16 Mayıs 1903 tarihinde onaylanarak gereğinin yapılması emredilmiştir. Nizamnamede yapılan değişiklikler, 13 Şubat 1904'te Bab-ı Ali'ye gönderilmiştir. Dâhili Talimatname nezaret tarafından henüz onaylanmadığı için, nizamname de bekletilmiştir. Talimatname, Mekteb-i Sultani ve Mektebi Mülkiye-i Şahane müdürlerinden oluşan bir komisyon tarafından hazırlanmış ve 14 Mart'ta Nizamnameyle birlikte onaylanması için Bab-ı Ali'ye gönderilmiştir.

Darülhayr-i Âli'nin kurulması sırasında uğradığı değişiklikler, okulun amacını da etkilemiştir. İlk başta sadece Müslüman kız ve erkek yetimlerine yönelik bir okul olarak planlanmışken, ekonomik sebepler ve değişen şartlar nedeniyle sadece Müslüman erkek yetimlerine eğitim veren bir okul haline gelmiştir. Esbab-ı Mucibe Mazbatasında, başkentte bulunan gençlerin işsiz oldukları, geçimlerini sağlayamadıkları ve sefil bir yaşam sürdükleri belirtilmişti (Kapıcı, 2013, s. 170). Bu çocukların ahlaki ve ilmi bir eğitim almalarını sağlayacak, ıslahhaneye benzer bir okulda eğitim görmeleri gerektiği ifade edilmiştir (BOA, MF.HYR, 1719; MF.HYR, 10/37).

Darülhayr-i Âli'de sadece kültürel ve dini dersler verilmemiş, aynı zamanda meslek eğitimi de verilmiştir. Okulun amacı; mezun olan öğrencilerin işsiz kalmalarını önlemek ve meslek sahibi olmalarını sağlamaktır. Bu mesleklere fırıncılık, marangozluk, mücellitlik³, döşemecilik, tekneçilik, saraçlık⁴ ve tatlıcılık gibi meslekler örnek verilebilir. Öğrencilerin

³ Ciltçi. Kitaplara cilt diken ya da yapıştırırlara denmektedir.

⁴ Koşum ve eyer yapan, satan ve işleyen kimselere denir.

bir meslek öğrenmeden okuldan ayrılamayacakları ve yetenekli öğrencilerin normal eğitim süreleri bittikten sonra iki yıl daha eğitimlerine devam edebilecekleri belirtilmiştir (Kapıcı, 2019, s. 41). Darülhayr-i Âli, öğrencilerin ahlaki ve iyi huylu bireyler olarak yetişmelerini de hedeflemiştir. Öğrencilerin padişaha bağlılıklarını artırmak amacıyla her akşam yoklamadan sonra padişaha dua ettirilmiştir. Ayrıca, beş vakit namazlarını cemaatle kılmaları şart koşulmuş ve cemaatle namaz kılmayanlara ceza verilmiştir. Öğrencilerin okul içinde ve dışında sigara içmeleri yasaklanmıştır. Çalışkan öğrenciler belirlenmiş ve bunların başına bir müzakereci tayin edilmiştir (Kapıcı, 2019, s. 42).

Kültür ve meslek dersleri için ayrılan zaman, aylara göre değişiklik göstermektedir. Şubat, Mart, Nisan, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında sabah saat 11’de kalkan bir öğrenci gece 2:30’a kadar; mayıs, haziran ve temmuz aylarında saat 10’da kalkan bir öğrenci gece 2’yi geçinceye kadar; Kasım, Aralık ve ocak aylarında ise sabah erken saatten gece 3:30’a kadar derslerle ve meslek eğitimleriyle meşgul olmuşlardır⁵ Günlük üç saat kültür dersine ayrılmış ve derslerin süresi 45 dakika olarak belirlenmiştir. İlkbahar ve sonbaharda dört saat, yazın üç saat ve kışın dört buçuk saat kültür dersleri verilmiş ve ardından sanat derslerine geçilmiştir. Kültür derslerinin içeriği, öğrencilerin genel bilgi ve yeteneklerini geliştirmeyi hedeflemiştir. Sanat derslerinde ise; marangozluk, demircilik, terzilik gibi uygulamalı meslek eğitimleri verilmiştir. Öğrencilerin uyku saatleri de mevsimlere göre düzenlenmiştir (BOA, MF.HYR, 7/25; İ.MF, 6/1321, S. 18). Bu düzenlemeler, öğrencilerin hem akademik hem de mesleki eğitim alarak donanımlı bireyler olarak yetişmelerini sağlamayı amaçlamıştır. Darülhayr-i Âli’nin bu eğitim modeli, öğrencilerin hayata hazırlanmalarını ve topluma faydalı bireyler olarak katılmalarını hedeflemiştir. Okul, öğrencilerin mesleki becerilerini geliştirmenin yanı sıra onları ahlaki değerlerle de donatmayı amaçlamıştır. Bu kapsamda öğrencilere hem teorik hem de pratik bilgiler verilmiş ve mezuniyet sonrası iş bulmaları kolaylaştırılmıştır.

4.2.3.5.1. Eğitimin Metodu

Darülhayr-i Âli, yetim ve korunmaya muhtaç çocukların barınmasının yanı sıra onların eğitilmesi ve meslek sahibi olmalarını planlayan bir kurum olarak yetimhaneden ziyade bir okul olarak değerlendirilmiştir. Darülhayr-i Âli, rüştiye ve İbtida-i ile aynı seviyede olup günümüzde denk bir okul bulunmamaktadır. Darülhayr-i Âli, ıslahhaneye benzer bir okul

⁵ Burada verilen saat Alaturka saate göre verilmiştir. Alaturka saatin diğer adı Ezanîdir.

olduğu için kültür derslerinin yanı sıra meslek dersleri de verilmiş ve mesleki derslerin saati diğer derslere göre daha fazladır. Okulun eğitim süresi, ilahiyat sınıfıyla beraber 7 sınıf olarak belirlenmiştir. Kuruluş nizamnamesinde ve mazbatada öğrencilerin bir meslek öğrenmeden okuldan ayrılamayacağı ve yetenekli öğrencilerin normal eğitim süreleri bittikten sonra iki yıl daha eğitimlerine devam edebilecekleri vurgulanmıştır (Kapıcı, 2019, s. 41). Ayrıca mazbatada okul bittikten sonra öğrencilerin kolayca bir iş bulabilecekleri bir meslek öğrenmeleri gerektiği belirtilmiştir. Bu mesleklere örnek olarak fırıncılık, marangozluk, mücellitlik, döşemecilik, tekneçilik ve tatlıcılık gibi meslekler verilebilir. Bireylerr-i Âli, yetim çocukları iyi bir meslek sahibi yapmanın yanı sıra ahlaklı ve iyi huylu bireyler olarak yetiştirmeyi de planlamıştır. Çocukların padişaha bağlılıklarını artırmak için her akşam yoklamadan sonra padişaha dua ettirilmiştir. Çocukların ahlaklı ve iyi huylu olmaları için beş vakit namazlarını cemaatle kılmaları şartı konulmuş ve cemaatle kılmayanlara ceza verilmiştir. Öğrencilerin okul içinde ve dışında sigara içmeleri yasaklanmıştır. Ayrıca öğrenciler arasında çalışkan olanlar belirlenmiş ve bunların başına bir müzakereci tayin edilmiştir (Kapıcı, 2019, s. 42). Kültür ve meslek dersleri için ayrılan zaman aylara göre değişmektedir. Şubat, Mart, Nisan, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında sabah saat 11’de kalkan bir öğrenci gece 2 buçuğa kadar, mayıs, haziran ve temmuz aylarında saat 10’da kalkan bir öğrenci gece 2’yi geçene kadar, Kasım, Aralık ve ocak aylarında sabah erken saatten gece 3 buçuğa kadar dersleri ve sanatlarıyla meşgul olmuşlardır (Kapıcı, 2019, s. 42). Günlük üç saat kültür dersine ayrılmış ve derslerin süresi 45 dakika olarak belirlenmiştir. İlkbahar ve sonbaharda 4 saat, yazın 3 saat ve kışın 4,5 saat kültür dersleri tamamlandıktan sonra sanat derslerine geçilmesi uygun görülmüştür. Öğrencilerin uyku saatleri de mevsimlere göre değişmiştir.

Yaşı küçük olan öğrenciler sanayi dersleri için uygun görülmemiş ve ilahiyat sınıfına alınmışlardır. Daha sonra sanayi-i iptidaiye’nin verildiği diğer senelerde yani birinci ve ikinci sınıflarda eğitim almışlardır. Bu süre zarfında belirli sanatlarda yetenek gösteren öğrenciler, bu alanlarda eğitim görmüşlerdir. Yaşı uygun olan öğrenciler ise doğrudan sanayi eğitimlerine başlamışlardır. Öğrenciler, seçtikleri sanayi eğitimini bitirmeden okuldan ayrılamamış ve başka bir bölüme geçmeleri de yasaklanmıştır. Sisteme göre, kültür ve meslek dersleri aynı sınıfta verilmemiştir. Örneğin; bir öğrenci kültür dersini birinci sınıfta alıyorsa, meslek dersini üçüncü veya dördüncü sınıfta almaları planlanmıştır. Meslek dersleri zorunlu tutulmuş ve bu dersleri tamamlamayan öğrencilerin mezun olmalarına izin

verilmemiştir.

Haziran ayının sonunda derslere ara verilmiş ve öğrenciler müzakere ile uğraşmışlardır. Bu tatilin ardından, temmuz ayı sonu ve ağustos ayı başına kadar devam eden imtihanlar başlamıştır. İmtihanlar, Maarif Nezareti tarafından gönderilen müfettişler tarafından denetlenmiştir. Meslek ve kültür dersleri için ayrı sınav komisyonları kurulmuş, kültür dersleri için farklı okullardan öğretmenler, meslek dersleri içinse Sanayi Mektebi, Tophane-i Amire ve Zeytinburnu Fabrikası (BOA, MF.HYR, 7/25; İ.MF, 6/1321. S. 18) gibi kurumlardan memurlar görevlendirilmiştir. Bütün dersler için ayrı sınav yapılması planlanmıştır. Örneğin, meslek derslerinin alt dalları varsa bunlar da ayrıca sınav yapılacaktır. Her sınav sonrasında, dersi veren öğretmen ve beraberindeki mümeyyizler öğrenciye not verir ve bu notlar öğrencinin başarısını gösterir. En yüksek not on olarak belirlenmiş ve on ve dokuz alan öğrenciler “Aliyyülâlâ”, sekiz alanlar “Âlâ”, yedi alanlar “Karib-i Âlâ”, altı alanlar “Vusta” ve beş alanlar “zayıf” olarak adlandırılmıştır. Dört ve daha düşük not alan öğrenciler ise dersten kalmış sayılmıştır (Kapıcı, 2019, s. 46). Öğrencilerin sınıfı geçmek ve mezun olabilmek için derslerin toplamının onda birini almak zorunda oldukları ve derslerin notlarının dört veya daha yüksek olması gerektiği belirtilmiştir. Bir öğrenci dört ve daha düşük not alırsa, tekrar sınava girme hakkı verilmiş ve başarılı olursa sınıfı geçebilmiştir. Ancak birden fazla düşük notu olan öğrenciler için tekrar sınav hakkı tanınmamış ve sınıf tekrarı yapılması uygun görülmüştür (Kapıcı, 2019, s. 46). Hastalık nedeniyle sınava giremeyen öğrenciler, yeni yılın başında doktor izniyle sınava girebilmiş ve başarılı olanlar üst sınıfa geçebilmiştir. Ancak doktor tarafından sınava girmesi uygun görülmeyen öğrencilerin sınıf tekrarı yapmaları istenmiştir (BOA, MF.HYR, 7/25; İ.MF, 6/1321, S. 18).

Yılsonunda önemli imtihanlar yapılmış ve bu imtihanlarda ilk dört sırayı alan öğrencilerden birinciye “Mükâfat” diğer üç öğrenciye ise “Zikri Cemil” ödülleri verilmiştir (Kapıcı, 2013 s. 172). Darülhayr-i Âli’de iki farklı diploma türü mevcuttur. Bunlardan biri hem kültür derslerini hem de meslek derslerini başarı ile tamamlayan öğrencilere verilen diploma, diğeri ise sadece meslek derslerini tamamlayan öğrencilere verilen diplomadır. Bir öğrenci mezun olmak istiyorsa meslek derslerinin hepsinden geçer not almalıydı. Diplomalar, öğrencilere bir heyetin önünde padişaha bağlı kalacaklarına dair yemin ettikleri bir törenle takdim edilmiştir.

4.2.3.5.2. Ders Müfredatı

Darülhayr-i Âli'nin ders programı, ilk olarak 15 Kasım 1898 tarihinde Maarif Nezareti tarafından hazırlanmıştır. Okulun başlangıçta kız ve erkek öğrenciler için ayrı şubeler açması planlanmış ve program bu doğrultuda düzenlenmiştir. Ancak 1902 Eylül'ünde okulun yeniden açılmasıyla birlikte hazırlanan yeni programda sadece erkek öğrencilere yönelik dersler yer almış ve kız öğrencilere yönelik şube açılmamıştır.

Darülhayr-i Âli Nizamnamesi, padişahın Kur'an-ı Kerim ve Akaid-i Diniye derslerinin okutulmasına büyük önem verdiğini belirtmiştir. Sanat öğretimine de önem verilmiş ve ders saatleri her gün 4-5 saat olacak şekilde düzenlenmiştir (BOA, MF.HYR, 10/37). Dini derslerin yanı sıra kültür dersleri arasında coğrafya, tarih, dil bilgisi, beden eğitimi, müzik, resim, matematik ve ilmi eşya dersleri de yer almıştır.

Öğrenciler, yaşlarına göre ilahiyat sınıfına alınmış ve daha sonra sanayi-i iptidaiye dersleri verilen birinci ve ikinci sınıflara geçmiştir. Belirli sanat dallarında yetenek gösteren öğrenciler, bu alanlarda yoğunlaşarak eğitim almıştır. Öğrenciler, seçtikleri sanayi eğitimi bitirmeden okuldan ayrılamamış ve başka bir bölüme geçiş yapmalarına izin verilmemiştir.

Öğrencilerin eğitim süreleri mevsimlere göre değişiklik göstermiştir. Şubat, Mart, Nisan, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında ders saatleri sabah 11'de başlayıp gece 2:30'da sona ermiş; mayıs, haziran ve temmuz aylarında ise sabah 10'da başlayıp gece 2'yi geçinceye kadar devam etmiştir. Kasım, Aralık ve ocak aylarında ise dersler sabah erken saatlerde başlayıp gece 3:30'a kadar sürmüştür.

Günlük üç saat kültür dersine ayrılmış ve ders süreleri 45 dakika olarak belirlenmiştir. İlkbahar ve sonbaharda 4 saat, yazın 3 saat ve kışın 4,5 saat kültür dersleri verilmiş ardından sanat derslerine geçilmiştir. Öğrencilerin uyku saatleri de mevsimlere göre düzenlenmiştir.

İlahiyat sınıfında, haftalık ders programı 11 saat kültür dersleri, 4 saat beden eğitimi ve 2 saat tarif-i eşya ve hesap dersi olarak belirlenmiştir. Birinci sınıfta beden eğitimi ve hesap derslerinin saatleri azaltılmış ve ek olarak 3 saat Kur'an-ı Kerim, 2 saat imla ve 1 saat resim dersi eklenmiştir. İkinci sınıfta Kur'an-ı Kerim dersleri 4 saate çıkarılmış ve diğer ders saatleri aynı kalmıştır. Üçüncü sınıfta Osmanlı Coğrafyası dersi eklenmiş, dördüncü sınıfta ise Kur'an-ı Kerim dersi 2 saate indirilmiş ve kıraat ve imla dersleri kaldırılarak yerine musiki dersi eklenmiştir.

Beşinci sınıfta ders açısından en zengin yıl olmuş, programa 14 yeni ders eklenmiştir. Bunlar

arasında Kavaid-i Lisan-i Osman-i, Usul-i Tahrir ve Tarih-i Osmanî gibi dersler yer almıştır. Osmanlı coğrafyası dersi azaltılmış ve beden eğitimi programdan çıkarılmıştır. Altıncı sınıfta ise programa 13 yeni ders eklenmiş ve bir önceki yılda verilen derslerin saatleri 2’şer saat artırılmıştır.

Yılsonunda yapılan sınavlar, Maarif Nezareti tarafından gönderilen müfettişler tarafından denetlenmiştir. Kültür ve meslek dersleri için ayrı sınav komisyonları kurulmuş, bu komisyonlar farklı okullar ve kurumlarda görev yapan memurlardan oluşmuştur. Her ders için ayrı sınavlar yapılmış ve derslerin alt dalları varsa bunlar için de ayrı sınavlar düzenlenmiştir. Sınav sonuçları öğretmenler ve Mümeyyizler tarafından değerlendirilmiş ve notlar belirlenmiştir. En yüksek not on olup, on ve dokuz “Aliyyülâlâ”, sekiz “Âlâ”, yedi “Karib-i Âlâ”, altı “Vusta” ve beş “zayıf” olarak adlandırılmıştır. Dört ve altında not alan öğrenciler o dersten kalmış sayılmıştır. Öğrencilerin sınıfı geçebilmesi için tüm derslerin toplamından on üzerinden en az bir ortalama almaları ve hiçbir dersten dört ve altında not almamış olmaları gerekmektedir. Yılsonunda yapılan önemli sınavlarda ilk dörde giren öğrencilere ödüller verilmiştir. Birinci olan öğrenciye “Mükâfat” diğer üç öğrenciye ise “Zikri Cemil” ödülü verilmiştir.

Darülhayr-i Âli’de iki farklı diploma türü mevcuttu. Birincisi: hem kültür derslerini hem de meslek derslerini başarı ile tamamlayan öğrencilere verilen diploma, ikincisi ise sadece meslek derslerini tamamlayan öğrencilere verilen diplomaydı. Bir öğrenci mezun olabilmek için meslek derslerinin hepsinden geçer not almak zorundaydı. Diplomalar, öğrencilere bir heyetin önünde padişaha bağlılık yemini ettikleri bir törenle takdim edilmiştir.

4.2.3.5.3. Öğrencilerin Okula Kabulü

Darülhayr-i Âli’nin kuruluş sürecinde karşılaşılan çeşitli zorluklar ve değişiklikler, kurumun amacını ve işleyişini de etkilemiştir. Kuruluş nizamnamesinde yer alan bilgilere göre, okulun başlangıçta 300 öğrenciyi barındıracağı belirtilmiştir. Bu sayı Osmanlı İmparatorluğu’nun genelinde ihtiyaç duyulan bir kapasiteyi ifade ediyordu ve özellikle İstanbul’daki kimsesiz çocuklara hizmet etmeyi amaçlıyordu. Ancak ilerleyen yıllarda bu sayı aşılmış ve öğrenci kapasitesinin artırılması gerektiği anlaşılmıştır.

Öncelikle, Darülhayr-i Âli’nin kurulma amacı; 93 Harbi sonrasında yaşanan göçler ve artan yetim çocuk sayısı nedeniyle daha da önem kazanmıştır. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu, savaşlar ve isyanlar nedeniyle büyük zorluklar yaşamıştır. Bu zorluklar,

çocukların eğitim ve barınma ihtiyaçlarının karşılanmasını zorunlu kılmıştır. Örneğin; Yunanistan ile yapılan savaş sonrası imzalanan antlaşma ve Ermeni isyanları, çok sayıda çocuğun yetim kalmasına ve korunmaya muhtaç hale gelmesine yol açmıştır. Okulun kuruluş nizamnamesinde belirtilen 300 kişilik öğrenci kapasitesi, bu dönemin ekonomik ve sosyal koşullarına göre belirlenmiştir. Ancak Darülhayr-i Âli'nin yalnızca erkek öğrencilere hizmet vereceği, kız öğrenciler için ise ayrı bir okulun açılacağı ifade edilmiştir. Bu noktada; kız çocuklarına yönelik eğitimin de önemsendiği fakat mevcut okulun kapasitesinin bu ihtiyacı karşılamaya yetmediği anlaşılmaktadır.

Darülhayr-i Âli'nin en önemli özelliklerinden biri, öğrencilere hem akademik hem de mesleki eğitim verilmesidir. Bu eğitim modeli, öğrencilerin mezun olduktan sonra kolayca iş bulabilmelerini sağlamayı amaçlamıştır. Öğrencilere verilen mesleki eğitimler arasında fırıncılık, marangozluk, mücellitlik, döşemecilik, tekneçilik ve tatlıcılık gibi alanlar bulunmaktadır. Bu meslekler, dönemin ekonomik yapısı göz önünde bulundurularak seçilmiş ve öğrencilere gelecekteki yaşamlarında birer meslek sahibi olma imkânı tanınmıştır.

Öğrencilerin okula kabul edilme süreci de titizlikle yürütülmüştür. Öğrencilerin yaşı 7 ile 12 arasında olmalı ve yetim veya kimsesiz olduklarını ispatlamaları gerekmektedir. Bu süreçte, muhtardan alınan ilmühaber gibi belgelerle öğrencilerin durumu doğrulanmış ve kayıt işlemleri yapılmıştır. Talebin fazla olması durumunda ise kura yöntemiyle öğrenci alımı yapılması kararlaştırılmıştır.

Darülhayr-i Âli, sadece İstanbul'daki çocukları değil, aynı zamanda Şark-ı Rumeli ve Bulgaristan gibi bölgelerden getirilen yetim çocukları da kabul etmiştir. Bu çocuklar, Edirne ve Bursa İdadilerine ve Darülhayr'a yerleştirilmişlerdir. Bu durum, okulun sadece İstanbul değil, Osmanlı İmparatorluğu genelinde ihtiyaç duyulan bir kurum olduğunu göstermektedir.

1903 yılında ilahiyat sınıfına ve üçüncü sınıfa kadar kayıt yapılmış ve 1904 yılında okulun mevcudu 296'ya ulaşmıştır. Ancak öğrenci sayısının 300'e ulaşmasıyla birlikte Maarif Nezareti tarafından yeni öğrenci alımının durdurulması kararı alınmıştır. Buna rağmen Darülhayr-i Âli'ye olan talep devam etmiş ve öğrenci sayısının artmasıyla birlikte bütçe yetersiz kalmıştır. Okula ilk defa fazla öğrenci alındığı görülmüştür (BOA, MF.HYR, 13/12). Bu dönemde, Darülhayr-i Âli'ye muvakkaf (geçici) öğrenciler alınmaya başlanmış

ve öğrenci sayısı artmıştır.

Meşrutiyetin ilanıyla beraber, Müslüman ve Gayrimüslim öğrencilerin eğitim hakkı eşitlenmiş ve Darülhayr-i Âli'ye Gayrimüslim öğrencilerin de alınması kararlaştırılmıştır. İlk etapta 20 Gayrimüslim öğrenci için kontenjan belirlenmiş, daha sonra bu sayı 60'a yükseltilmiştir. Bu öğrenciler arasında 10 Ermeni, 6 Bulgar, 4 Musevi ve 10 Suriyeli yetim ve kimsesiz çocuk yer almıştır. Bu uygulama, Osmanlı İmparatorluğu'nun çok kültürlü yapısını ve eğitimde eşitlik ilkesini yansıtmaya açısından önemlidir.

Darülhayr-i Âli'nin eğitim programı, öğrencilere hem akademik hem de mesleki beceriler kazandırmayı hedeflemiştir. İlk olarak 15 Kasım 1898 tarihinde hazırlanan ders programı, kız ve erkek öğrenciler için ayrı şubeler açılmasını planlamış ve bu programda kültür dersleri ile meslek derslerine yer verilmiştir. 1902 Eylül'ünde okulun ikinci kez açılmasıyla yeni bir program yapılmış ve bu programda kız öğrencilere ait derslere yer verilmemiştir.

Nizamnamede, padişahın Kur'an-ı Kerim ve Akaid-i Diniyeye ait derslerin okutulmasına önem verdiği vurgulanmış ve sanat öğretimine de büyük önem verilmiştir. Öğrencilere verilen meslek dersleri arasında beden eğitimi, müzik ve resim dersleri de bulunmaktadır. İlahiyat sınıfında, kültür dersleri ve beden eğitimi dersleri verilmiş, daha sonraki yıllarda bu dersler artırılmış ve çeşitlendirilmiştir.

4.2.3.5.4. Okulun Disiplin İşleri

Darülhayr-i Âli'de disiplin, ödül ve cezanın dengeli bir şekilde uygulanması ile sağlanmıştır. Okuldaki disiplinin amacı, öğrenciyi topluma uyum sağlayabilen, bilgili, terbiyeli ve mesleki yeterlilik kazanmış bireyler olarak yetiştirmektir. Bu nedenle; hata yapan öğrencilere ceza verilirken, başarılı olanlar ödüllendirilmiştir. Kurumda ödül ve ceza uygulamaları birlikte yürütülmüş, yetim ve korunmaya muhtaç çocuklara meslek öğretirken aynı zamanda topluma bilgili bireyler yetiştirilmiştir. Derslerine düzenli devam eden ve davranışlarıyla örnek olan öğrencilere “Aferin”, “Takdir” ve “Tahsin” (BOA, MF.HYR, 24/4) adında üç çeşit ödül verilmiştir (Kapıcı, 2019, s. 70). Bu belgelere öğrencinin adı ve ödülün verilme nedeni yazılmıştır. Belgeler akşam yoklamasından sonra verilmiş olup, “Aferin” belgesi Ser-Mubassır tarafından, “Takdir” Müdür Yardımcısı tarafından, “Tahsin” ise Müdür tarafından verilmiştir. Başarıları teşvik etmek için yeni ödüller de verilmiştir. Örneğin; 5 “Aferin” belgesi 1 “Takdir” belgesine, 2 “Takdir” belgesi ise 1 “Tahsin” belgesine eşdeğer kabul edilmiştir. Bir yıl içinde 5 “Tahsin” belgesi alan veya benzer ödüller

kazanan öğrencilerin kollarına sarı şerit takılmış, alınan “Tahsin” belgesi sayısı 10’a ulaştığında ise bu şerit simli bir şerit ile değiştirilmiştir (Kapıcı, 2019, s.70). Sınavlarda başarılı olan öğrenciler de ödüllendirilmiştir. Tüm sınavlardan başarıyla geçen birinci öğrenciye “Mükâfat,” ikinci, üçüncü ve dördüncü öğrencilere ise “Zikri Cemil” verilmiştir (Kapıcı, 2019, s. 70). Kendi sınıfında dereceye giren ilk dört öğrenciye “Fevkalade Mükâfat” verilmiştir. 1904-1905 yılları arasında okulda yapılan yılsonu sınavlarında dereceye giren öğrencilerin isimlerinin yer aldığı “Tevzi-i Mükâfat Cetveli” isimli bir kitap bastırılmıştır.

Okulun ilginç kuralları vardı. Örneğin; bir öğrenci arkadaşıyla tartıştığında, bu suçu ilk kez işlediğinde öğlen ve akşam yemeklerinde bir tabak eksik alıyordu; ikinci kez aynı suçu işlerse iki tabak eksik alıyor ve üçüncü kez aynı hatayı yaparsa gün boyu yemek verilmiyor, sadece ekmek almasına izin veriliyordu. Bir ay içinde iki kez bu cezayı alanlara, ilk kez 1 hafta, ikincisinde ise 4 haftaya kadar izinsizlik cezası verilmiştir. Amirlerine karşı gelen ve okuldan kaçan öğrencilere hapis cezası verilmiştir. Ayrıca kesici alet taşıyan, öğretmenlere ve memurlara şiddet uygulayanlara da hapis cezası uygulanmıştır. Bazı suçların cezası ise okuldan atılma şeklinde olmuştur. En fazla okuldan atılma cezası devamsızlık ve firar suçlarından verilmiştir (Kapıcı, 2019, s. 74).

Öğrencilerin okuldan kaçmalarını ve uygunsuz yerlere gitmelerini önlemek için İstanbul’un belirli semtlerinde memurlar görevlendirilmiştir (Kapıcı, 2019, s. 74). Darülhayr idaresi, kendi öğrencilerinin tanınmadığını belirterek kendi mubassırlarının bu görevle görevlendirilmesini istemiş, ancak Nezaret yeterince memurun mevcut olduğunu belirterek bu teklifi reddetmiştir. Darülhayr’da görülen suçlardan biri de fuhuş, livata ve edepsizlikti. Öğrencilerin meyhaneye gitmeleri yasaklanmış, ancak bu yasağa uymayanlar olmuştur. Orada yakalanan bazı öğrencilere disiplin cezası verilmiş ve okuldan atılmışlardır. Birbirlerine karşı tacizde bulunan öğrenciler de hapis cezasına çarptırılmıştır. Okulda hırsızlık suçundan dolayı da disiplin cezaları verilmiştir. Arkadaşlarının eşyasını çalan veya okula ait eşyaları çalan öğrenciler hakkında soruşturma başlatılmıştır. Bu kapsamlı disiplin ve ödül sistemi, Darülhayr-i Âli’nin, öğrencileri hem topluma kazandırma hem de onları ahlaki değerlerle donatma amacını yansıtmaktadır. Bu sistem, sadece akademik başarıyı değil aynı zamanda ahlaki ve sosyal uyumu da teşvik etmiştir.

4.2.3.5.5. Öğrencilerin Okuldan Mezun Olma Süreci

Darülhayr-i Âli’nin mezuniyet ile ilgili düzenlemeleri Talimatname’nin 69 ve 70.

maddelerinde ele alınmıştır. Burada kültür derslerini tamamlayan öğrencinin mesleki derslerini tamamlamadığı sürece mezun olamayacağı ifade edilmiştir. Okulda iki tür diploma bulunuyordu. Bunlardan biri hem kültür derslerini hem de meslek derslerini tamamlayanlar için veriliyor, diğeri de sadece mesleki dersleri tamamlayanlara veriliyordu. Öğrenciler mesleki derslerini tamamlayana kadar okuldan mezun olamıyorlardı. Diplomasını almaya hak kazanan öğrencilerin, Maarif Nezareti'nden gelen bir kurulun önünde düzenlenen törenle diplomalarını almaları kararlaştırılmıştır (Kapıcı, 2019, s. 78). Öğrenciler, diplomalarını alırken padişaha bağlılıklarını göstermek amacıyla yemin etmişlerdir (BOA, MF.HYR, 7/25; İ.MF, 6/1321, S. 18). Bu yemin törenlerinin padişaha sadakati ve bağlılığı pekiştirdiği düşünülmüştür.

Mezun olan öğrencilerin mesleklerini yapabilmeleri için gerekli önlemler alınmıştır. Esbab-ı Mucibe Mazbatasında, öğrencilerin mesleklerini yerine getirebilmeleri için mezun olduktan sonra iş kurabilmeleri amacıyla kendilerine sermaye verilmesi ifade edilmiştir. Öğrencilere verilen 30 kuruş maaş, ilahiyat sınıfından üçüncü sınıfa kadar 2'şer kuruş, dördüncü ve beşinci sınıfta 4'er kuruş ve altıncı sınıfta 8 kuruş olarak artıyordu ve bu artan miktar, mezun olduktan sonra öğrencilere sermaye olarak verilmek üzere birikiyordu. Ayrıca okulda üretilen ve satılan mallardan elde edilen gelirin de bu sermayeye eklenmesi öngörülmüştü. 1903 yılında ilahiyat sınıfı ve üçüncü sınıfa kadar eğitim verilmiş, 1904 yılından itibaren üst sınıflar açılmaya başlanmış ve son olarak 1907 yılında altıncı sınıfların eğitimi başlamıştır. Bu sınıfların zamanında açılmaması nedeniyle öğrenciler eğitimlerini tamamlayamamış ve mezun olamamışlardır.

1908 yılında okul müdürü, Maarif Nezareti'ne başvuruda bulunarak öğrenimlerini tamamlayan öğrencileri mezun etmek için izin istemiştir (Kapıcı, 2019, s. 78). Diplomaların okula gönderilmesi talep edilmiştir. Nezaret, öğrenimlerini tamamlayan öğrencilerin okulda kalmasını istememiş ve bu nedenle mezuniyet sürecinin hızlandırılması için çalışmalara başlamıştır.

Okuldan mezun olan ilk grup, şimendifercilik ve telgrafçılık derslerini tamamlayan öğrencilerden oluşuyordu. Bu grup, mezuniyet hakkı kazanmalarına rağmen iş bulamamış ve okulda kalmaya devam etmişlerdir (Kapıcı, 2019, s. 79). Maarif Nezareti, bu durumu Babı Âli'ye bildirmiş, mezun olan öğrencilerin kendi mesleklerinden başka bir meslek bilmediklerini ve onlara memuriyet verilmesini istemiştir. Nezaret, Hamidiye Hicaz Demiryolu'nun döşendiğini ve çok sayıda memura ihtiyaç duyulduğunu belirterek, öğrencilerin bir kısmının buraya, diğerlerinin ise Telgraf Nezareti'ne gönderilmesini

önermiştir.

Okuldan Âlâ ve Âliyülâlâ derecesiyle mezun olan beş öğrencinin isimleri belirlenmiş ve Hattı Âli'ye bildirilmiştir. Bu öğrencilerden iki tanesi çalışmak istememiş ve boş kontenjan açılmıştır (BOA, MF.MKT, 1090/6). Kalan öğrenciler, Hicaz Demiryolu ve Telgraf Nezareti'nde çalıştırılmak üzere gönderilmiştir. 1909 yılında Sadaret bu teklifi kabul etmiş ve gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir. Sadaretin emri üzerine Hicaz Demiryolu Nazırı'na bir yazı gönderilmiştir. Nazır, bu yazıya karşılık olarak 25 Ocak'ta bir yazı kaleme almış yazıda gelen öğrencilerin eğitim seviyelerinin bilinmediğini, buraya sadece iki öğrenci alınabileceğini, fakat beş öğrencinin gönderildiğini ifade etmiştir. Daha fazla memura ihtiyaç duyulmadığını dile getirmiş ve diğer öğrencileri geri göndermiştir (BOA, DH.MKT, 2729/48). Telgraf Nezareti, nezarete girecek memurlara bir sınav yapıldığını ve bu sınavda başarılı olanların alındığını ifade etmiştir. Bu mesleği yapabilecek öğrencilerin bilgilerini artırmak için bir program hazırlanmasını Sadaret'e bildirmişler ancak Sadaret; öğrencilerin bir kısmının Hattı Âli'ye, diğer kısmının da Telgraf Nezareti'nde uygun yerlere yerleştirilmesini emretmiştir (BOA, DH.MKT, 1306/21). Bu düzenlemeler, Darülhayr-i Âli'nin sadece bir eğitim kurumu değil aynı zamanda mezunlarının istihdamını ve iş gücüne katılımını sağlamak amacıyla ne kadar kapsamlı bir sistem olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda okulun mezuniyet süreçleri ve sonrası için öngörülen uygulamalar, dönemin eğitim ve istihdam politikaları hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

4.2.3.6. Darülhayr-i Âli'nin İdari Yapısı

Darülhayr-i Âli'de çalışmak isteyenler, 4 Temmuz 1903 tarihinden itibaren kuruma başvurmaya başlamışlardır. Başvuru yapılan pozisyonlar arasında sadece hademelik, berberlik ve odacılık yer almıyordu, aynı zamanda öğretmenlik, tabiplik ve kâtiplik gibi görevler de bulunuyordu. Okulda çalışanlar üç ana gruba ayrılmaktaydı: İdari Personel, Eğitim Personeli ve Sağlık ve Hizmet Personeli.

4.2.3.6.1. İdari Personel

Kurumun idari işleri başta müdür ve müdür yardımcısı olmak üzere muhasebeci, depo memuru, veznedar ve ambar memurları tarafından yürütülüyordu. Müdürün görevleri Dâhili Talimatnamede ayrıntılı bir şekilde belirlenmiştir. Müdür, öğrencilerin ahlakından, eğitimin

kesintisiz devam etmesinden ve okulun güvenliğinden sorumludur. Buna ek olarak öğretmen ve ustaların görevlerini yerine getirmelerini sağlama, öğrencilerin devamlılığını gösteren raporlar hazırlama ve sanayihanelerde üretilen ürünlerle ilgili raporlar yazma gibi görevleri de vardır (Kıpcı, 2019, s. 84). Müdür, okul personelinin görevlerini yerine getirmediği durumlarda ilk olarak uyarı verir, tekrar eden hatalarda ise durumu Maarif Nezaretine bildirir. Müdür ayrıca personelin performansını yeterli görmediği durumlarda işten çıkarma yetkisine sahiptir. Yılsonunda öğretmenler ve ustalarla yapılan toplantılarda dersler, okulun temizliği, tamiri ve alınacak alet-edevatlar hakkında müzakere yapılır. Nezaret tarafından atanan müdür yardımcısı, müdüre okul yönetimi ile ilgili işlerde yardımcı olurdu. Talimatnamede müdür yardımcısının görevleri arasında öğretmen, usta ve öğrencileri takip etmek, derslerin programa uygun işlenip işlenmediğini ve okulun temizliğini kontrol etmek bulunuyordu. Müdür yardımcısı ayrıca, öğrencilerin künye defterini tutar, öğrencilerin ve personelin sicil defterlerini düzenlerdi. Müdür yardımcısına yazı işleri için bir kâtip verilmiştir. Ayrıca müdür yardımcısı okulda çıkan herhangi bir sorunu müdüre bildirmekle yükümlüdür. Okulun hesap işleri muhasebeci ve yardımcısından soruluyordu. Muhasebeci, okulda yapılan tüm harcamaları belirler ve bütçe hangi kalemde ise ona kaydederdi. Muhasebeci, ödenen aylık maaşlar için çek düzenleyebilirdi. Okulun hesap defteri Usul-i Muzaafa ile tutulurdu. Muhasebeci ayrıca Defter-i Kebir-i Maaşat, Yevmiye Defteri, Vezne Defteri, Müfredat Defteri ve Maaşat Tevkifatı defterlerini de tutardı. Her ay vukuat cetveli hazırlamak ve yılsonunda iki ay önce okulun bütçesini düzenlemek de muhasebecinin görevlerindendir. Bir diğer önemli birim ise veznedardır. Veznedar, hibe, vasiyet ve imal edilen eşyaların gelirinden gelen paranın korunması ve harcanmasından sorumluydu. Veznedarın harcamalar için para vermesi muhasebeci ve müdürün emrine bağlıydı, aksi takdirde veznedar sorumlu tutulurdu. Ayrıca bütün harcamaları deftere kaydetmesi gerekiyordu. Kuruma yapılan ilk personel ataması, okul açılmadan bir gün önce, 31 Ağustos 1903 tarihinde gerçekleşmiştir (Kıpcı, 2019, s. 86). Okul müdürü olarak Cemal Efendi atanmış, yardımcısı olarak Kemal Bey görevlendirilmiştir (Kıpcı, 2019, s. 86). Hamdi Bey muhasebeci, Ahmet Hızır Efendi veznedar olarak atanmıştır. Sağlık sorunları nedeniyle okul müdürlüğünden ayrılan Cemal Efendi'nin yerine Meclis-i Maarif üyesi Haydari Zade İbrahim Efendi tayin edilmiştir (Kıpcı, 2019, s. 88). 1904-1905 yılları arasında İbrahim Paşa okul müdürlüğü yapmıştır. 1908 yılında İbrahim Paşa'nın yerine Abdi Bey göreve başlamış, 1909'da rahatsızlanan Abdi Bey emekliliğini istemiş ve görevinden ayrılmıştır. Okulun açıldığı günden itibaren Müdür Yardımcılığını Mustafa Kemal Bey üstlenmiştir. Mustafa

Kemal Bey, 1907 yılında Teftiş ve Muayene heyetine atanmış ve müdür yardımcılığı görevinden ayrılmıştır. M. Kemal Bey'in yerine müdür yardımcılığına Servet Bey atanmıştır (Kapıcı, 2019, s. 89).

4.2.3.6.2. Eğitim Personeli ve Görevleri

Darülhayr-i Âli'de eğitim, kültür dersi veren öğretmenler ve mesleki eğitim veren ustalar tarafından gerçekleştirilirdi. Talimatnamede, öğretmenlerin ve ustaların öğrencilere yumuşak bir dille ders vermeleri, zamanında derse başlamaları, geç kalan olursa maaşlarından kesileceği ve üç gün mazeretsiz işe gelmeyenlerin işten atılacağı yer alıyordu. Ayrıca öğrenciler ile samimi olan ve ders anlatmayan öğretmenler müdür tarafından nezarete bildirilecek ve işten çıkarılacaktı. Öğretmenlerin ders sırasında öğrencilere İslam'ın faziletlerini anlatacak ve padişaha bağlılıklarını artıracak dersler yapmaları istenmiştir (Kapıcı, 2019, s. 91). Öğretmenlerin ve ustaların ders dışında öğrencilerle konuşmaları yasaklanmıştır. Mezuniyetine bir yıl kalan ya da bilgili ve tecrübeli olan öğrencilere ayrı ayrı mubassır atanmıştır. Teneffüste, yemekhanede, dershanelerde öğrencinin yanında olması gerekmektedir. Mubassırın görevi, terbiyeli, ahlaklı ve temiz öğrenci yetiştirmektir. Yaramazlık yapan ve derslerine ilgi göstermeyen her öğrenciyi Ser-Mubassıra bildiriyordu. Ayrıca; öğrenciler velisiyle görüşme odasında görüşürken mubassır da yanlarında olmak zorundaydı. Mubassırlar öğrencilerle birlikte kendilerine ayrılan yerlerde yatarlardı. Mubassırlar dönüşümlü olarak haftada bir gün evlerine giderlerdi. Öğrenciyle samimi olan ve öğrencinin hatalarını görmezden gelen mubassırlar işten çıkarılmışlardır. Mubassırları denetlemek için Ser-Mubassır görevlendirilmiştir. Ser-Mubassır, öğretmenlerin zamanında sınıfa girip girmediklerini takip eder, yoklama defterlerini kontrol edip öğrencilerin başarılı olup olmadıklarını deftere kaydeder ve müdür yardımcısına teslim ederdi. Okulun açıldığı tarihte öğretmen ataması yapılmamış, ilk atama 14 Eylül 1903 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu tarihte 9 bölüme 10 öğretmen ataması yapılmıştır. 1903 yılında ilahiyat ve üç sınıf olduğu için tüm derslere ayrı ayrı atama yapılmamış, her yıl açılan sınıflara göre yeni öğretmen atamaları yapılmıştır. 1904 yılında 15 saat, 1905'te 18 saat ve 1906'da 20 saat ders eklenmiş (Kapıcı, 2019, s. 93). Bu derslerin bir kısmını okulda bulunan öğretmenler vermiş, bir kısmı içinse yeni atamalar yapılmıştır (Kapıcı, 2019, s. 93).

Darülhayr-i Âli meslek eğitimi veren bir okul olmasına rağmen açılışında usta atamaları yapılmamıştır. İlk sene mesleki eğitim verilmemiş, 1905 yılında halıcılık dersinin

verilmesiyle mesleki eğitim başlamıştır. Atamalar da 1905 yılında başlamış, buna ek olarak 1906 yılında kunduracılık ve terzilik dersleri eklenmiştir. Haziran ayında marangozluk ve oymacılık dersleri de eklenmiş, bunların eklenmesiyle okulda beş ayrı mesleki eğitim vermeye başlanmıştır (Kapıcı, 2019, s. 94). 1906 Temmuz’unda ders programında değişiklik yapılmış ve şimendifercilik eğitimi vermeye başlanmıştır. Şimendifercilik dersini vermek üzere Mustafa Bey atanmıştır.

4.2.3.6.3. Diğer Personeller ve Görevleri

Darülhayr-i Âli’de öğrencilerin sağlık hizmetine bakan sağlık personelleri görevlendirilmiş, bunun yanında diğer hizmetleri karşılamak için çeşitli memurlar atanmıştır (Kapıcı, 2019, s. 96). Talimatnamede hademe, bekçi, aşçı ve çamaşırcının görevleri belirtilmiştir. Müdüre karşı sorumlu olan hademe, okulun temizliğinden ve öğretmenlerin, ustaların isteklerini yerine getirmekle sorumluydu. Aşçı, yemekleri temiz ve zamanında hazırlamak ve tencereleri temiz tutmakla görevlendirilmiştir. Okulun güvenliğinden sorumlu olan bekçiler, yazın ve kışın belirli saatlere kadar herhangi bir görevleri olmadığında hademelere yardım etmekle görevlendirilmişlerdi. Öğrenciler yatakhaneye geçtikten sonra bekçiler, her 10 dakikada yatakhaneleri kontrol etmek zorundaydılar. Bekçiler, müdür, müdür yardımcısı ve ser-mubassır tarafından denetleniyordu. Eğer bir bekçi görevi esnasında uyursa, ilk seferde maaşının yarısı, ikinci seferde tamamı kesilir ve üçüncüde memuriyetine son verilmesi kararlaştırılmıştır (Kapıcı, 2019, s. 96). Bekçiler, öğrencinin izinsiz dışarı çıkmasına ve yabancı birinin içeri girmesine engel olurdu. Ayrıca herhangi bir mamul, gayri mamul ve erzağın okuldan çıkarılması yasaklanmış ve bu konuda kapıcı da uyarılmıştır.

4.2.3.7. Darülhayr-i Âli’de Üretim ve Okulun Kapatılması

Kurum, yetim ve kimsesiz çocukların meslek öğrenmesi için açılmış, kunduracılık, terzilik, marangozluk, oymacılık ve halıcılık eğitimleri verilmiştir (Kapıcı, 2019, s. 123). Öğrencilerin ürettiği eşyalar satılır, kazanç sanayihanelerin sermayesine ve öğrencilerin mezuniyetten sonra alacağı paraya yatırılırdı (Kapıcı, 2019, s. 123).

4.2.3.7.1. Atölye ‘de Üretim

Okulun açıldığı yıl usta ataması yapılmadığı için mesleki eğitime başlanmamıştır.

Talimatnamede mesleki eğitimi tamamlamayan öğrenci okuldan mezun olamazdı. 1905 yılında Ahmet Efendi'nin halıcılık eğitimi için atanmasıyla ilk mesleki eğitim vermeye başlamıştır. Halıcılığın yanında terzilik ve kunduracılık eğitimi de vermeye başlanmıştır. Ancak bu dersler sadece 100 öğrenciye verilmiş, diğer öğrencilere mesleki eğitim verilmediği için bu durum çeşitli sorunlara yol açmıştır ve müdür tarafından nezarete bildirilmiştir.

4.2.3.7.2. Hammadde Satın Alma

Atölyelere gereken hammaddenin satın alınmasıyla ilgili usul, nezaret tarafından 1905 yılında Darülhayr-i Âli'ye bildirilmiştir. Nezaret, açacağı ihaleyle en düşük teklifi sunan esnaftan tedarik edilmesini ifade etmiştir. Nezaretin haberi olmadan herhangi bir mal satın alınamazdı. Satın alınan her malzeme ham eşya defterine kaydediliyordu. Kaydedildikten sonra kar tayini için bir komisyon kurulması dile getirilmiştir. Nezaret tarafından görevlendirilmiş kişiler ve yanlarındaki uzman esnaflardan birkaç kişinin bulunduğu komisyon okul idaresi tarafından oluşturulmuş, tespit edilen kar oranı eşyayı mamule defterine işlenmiştir (Kapıcı, 2019, s. 124). Okula giren her malzeme ve satılan malzemelerin kayıtları nezaret muhasebesine gönderilmiştir. 1906 yılında satın alınan malzemelerin nezarete bildirilmesi kararından vazgeçilmiştir. İhaleyi kazanan esnaflarla mukavele yapılmış ve kontrat imzalanmıştır. Alınması gereken malzemeler imzalanan kontratta yoksa diğer mukaveleler eklenmiş bu da olmazsa okuldaki sanayihaneler komisyonuna gönderilmiştir (Kapıcı, 2019, s. 124). Atölyelere gelecek olan malzemeler yılbaşından önce hazırlanmış ve nezarete bildirilmiş süresi biten kontratların yerine yeniden ihaleler yapılarak malzemeler zamanında alınmıştır.

4.2.3.7.3. Atölyelerin Kazancı

Atölyelerde eğitimin başlamasıyla beraber siparişler alınmış ve satış başlamıştır. Darülhayr-i Âli müdürü, sermayenin yetersiz olduğunu nezarete bildirmiş, ancak sermayenin yükseltilmesini istemiştir. Fakat bütçe açığından dolayı nezaret bunu kabul etmemiştir. Maarif Nezareti, kurumun atölyelerine 1906 yılında alınan maddelerin miktarı ve bunlardan elde edilen ürünlerin ne kadar tuttuğu ve karı hakkında bilgi almıştır. Bunun üzerine 1907 yılında kurumun müdürü, müdür yardımcısı, muhasebeci ve ser-kâtibinden oluşan komisyon tarafından bir yazı kaleme alınmıştır. 1906 yılı içerisinde tüm atölyelere 72.496 kuruşluk

hammadde alındığı, önceki seneden kalan 11.206 kuruşluk hammadde ile toplamında 83.703 kuruşluk hammaddenin olduğu ifade edilmiştir (Kapıcı, 2019, s. 133). 1907 yılında, kundurahanede 108.947 kuruş eşya üretilmiş, buna ek olarak ambardaki hammadde bedeli de eklenmiştir. Satın alınan hammadde bedelleriyle elde edilen karın toplamı 88.527 kuruşa çıkarılmış, kundurahane 1907 yılında 29.323 kuruş kar etmiştir. Terzihane 1907 yılında 157.260 kuruş üretim gerçekleştirmiştir (Kapıcı, 2019, s. 134). Bu miktara ambarda bulunan 25.794 kuruş daha eklenmiştir. Toplam paradan Mekteb-i Sultaniye'ye ait hammadde bedelleri çıkarılmış, kuruma ait tutar 161.327 kuruş olmuştur.

1908 yılına gelindiğinde Darülhayr-i Âli'nin sermayesi 123.044 kuruşa ulaşmıştır. Nezaretin verdiği 50.000 kuruş sermaye ile aynı yılda 12.280 kuruş kar edilmiştir. İki yıl içerisinde Darülhayr-i Âli'nin sermayesi yüzde yüzden fazla artmıştır (Kapıcı, 2019, s. 135). Atölyelerde dışarıya satışın başlamasıyla iki sene içerisinde elde edilen sermaye iki katına ulaşmıştır, bu da Darülhayr-i Âli'nin amacı doğrultusunda çalıştığını göstermiştir. Darülhayr-i Âli, Osmanlı ekonomisi için önemli bir kurum olmuştur ve sorunların çözüldüğü anda daha iyi bir yere geleceği dile getirilmiştir.

4.2.3.8. Darülhayr-i Âli'nin Kapatılması

31 Mart vakasıyla iktidardan ayrılan II. Abdülhamid'in izlerini silmek isteyen yeni hükümet, ilk olarak padişahın kurmuş olduğu hayır kurumlarından başlamış ve Darülhayr-i Âli'nin kapatılması için harekete geçmiştir (Kapıcı, 2019, s. 136). Kimsesizlerin ve yetimlerin koruyucusu olarak bilinen Darülhayr-i Âli'nin halk üzerindeki etkisini kabul edemeyen İttihat ve Terakki yönetimi, okulun kapatılmasını istemiştir. Maarif Nezareti, okulda kültür dersleriyle beraber meslek derslerinin de verilmesinden beklenen sonucun (Kapıcı, 2019, s. 136) alınmadığını belirterek, 1909 Eylül'ünde okulun kapatılmasını istemiştir. 5 Temmuz 1909'da bu konu Meclis-i Vükela'da ele alınmış ve nezaretin gönderdiği teklif kabul edilerek Meclis-i Mebusan'a gönderilmiş ve kapatma kararı aynı gün Maarif Encümeni'ne de bildirilmiştir.

Ahmet Müfit Bey, kapatma layihasını şu şekilde izah etmiştir:

“Hakan-ı Mahlûun yirmi beşinci sene-i devriye-i Cülûsu münasebetiyle ve bir Cemile ibrazı maksadıyla dokuz sene evvel Darülhayr namıyla bu müessese teşkil olunmuş ve bunda san'at, ulûm-i ibtidaiye ve rüştiyenin birlikte olarak tahsili kararlaştırılmıştı. Fakat bu rüştiye ve ibtidaiye dersleriyle san 'atın her ikisi birlikte ve fakat nakis olarak icrayı tedrisinden dolayı ne san 'atın, ne de ilimden matlup olun fayda, beklenen istifade temin edilememiş ve mektepte beher talebeye talim ve tedris esnasında 37.000

kuruş kadar bir masraf edildiği halde oradan çıkanlar hariçte bir iş bulamadıklarından ve fakat bunlar bîkes ve bîvâye olmaları hasebiyle, Nezaretçe kendilerine karşı pek de bîgâne davranılmadığından, onların ikamet ve iâşelerine ve bu masraflarında Maarif Nezareti tarafından ifasına mecburiyet görülmüştür. Binaenaleyh hiçbir fayda temin etmediği halde Maarif Nezaretince bu kadar bir masraf ihtiyarına mecburiyet hâsıl olmuş olan bu Darülhayrın lağvıyla mevcut talebenin İstanbul ve taşradaki leyli mekâtibe tevzi ve taksim edilmeleri ve binanın lâyhada gösterildiği veçhile Mekteb-i Mülkiye'ye tahsis ve muallimin ve müstahdeminine de dahi diğer memuriyetlere tayin olununcaya kadar kadro haricinde bulunanlar misillü maaş tahsisi tensip edilmiştir” (Kapıcı, 2019, s. 137).

Darülhayr-i Âli için ayrılan bütçe ise tartışma konusu olmuştur. Ahmet Müfit Bey, yıllık 1.168.982 kuruş bütçenin olduğunu, okul Eylül ayında kapatılacağı için bir kısmının bu sürede harcanmasına, bir kısmının Darülfünuna tahsis edilmesine ve kalan kısmının da memur ve öğretmenlere verilmesine karar verilmiştir. Ahmet Müfit Bey, sanayi mekteplerine ihtiyacın kaçınılmaz olduğunu dile getirmiştir. Ancak Baytar Mektebi ve Ticaret Mektebi'nden mezun olan öğrencilerin yeterli tesis olmadığı için mesleklerini yerine getiremediklerini ve memuriyete yöneldiklerini belirtmiştir. Müfit Bey, Darülhayr-i Âli'nin faydalı bir kurum olmaktan çıktığını ve “darüssefahe”ye dönüştüğünü ifade etmiştir (Kapıcı, 2019, s. 138). Avrupa'dan da örnek veren Müfit Bey, fabrikaların yanında açılan büyük kurslarda yetiştirilen öğrencilerin iyi eğitim aldıklarını söylemiştir. Bizde ise böyle büyük fabrikaların ve patronların olmadığını dile getirerek, devletin bir an önce böyle fabrikaları kurmak için tedbirler alması gerektiğini vurgulamıştır. Müfit Bey, İttihat ve Terakki'nin kimsesiz, yetim ve korunmaya muhtaç çocuklara yardım etmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu nedenle, Darülhayr-i Âli kapatıldığında ortada kalan çocukların İstanbul ve diğer taşralardaki idadilere gönderilmesini istemiştir. Ayrıca Müfit Bey, Darülhayr-i Âli'nin öğrencilerin ahlakını bozan bir okul olduğunu iddia etmiştir (Kapıcı, 2019, s. 138).

Tüm bunların aksine Ahmet Mahir Efendi, okulu kapatmak yerine ıslahının yapılmasını istemiştir. Ancak Ahmet Müfit Bey, bunun mümkün olmadığını belirterek kapatılması kanununun kabul edilmesini istemiştir. Sait Efendi de okulun ıslah edilmesini istemiş, Avrupa'nın ilerleme sebebinin sanayi mektebi olduğunu ifade etmiştir. Sait Efendi, okulun adının değiştirilerek eğitime devam etmesini savunmuş ve sanat eğitimi alan öğrencilerin diğer okullarda uyum sağlayamayacağını söylemiştir. Tartışmaların ardından Ahmet Müfit Bey, kanun teklifinin maddelerini okumuştur (Kapıcı, 2019, s. 140). Altı maddeden oluşan kanunun ilk maddesinde (Kapıcı, 2019, s. 140), okulun 14 Eylül 1909 tarihine kadar kapatılacağı, ikinci maddesinde okul kapatıldığında açıkta kalan memurlar için bir kararı umumiye uygun görülmüştür. Üçüncü maddede öğrencilerin durumu ele alınmış, öğrencilerin masrafları Maarif-i Umumiye tarafından karşılanmak üzere İstanbul'daki ve

diğer vilayetlerdeki yatılı okullara gönderilmeleri uygun görülmüştür (Kapıcı, 2019, s. 140). Okul kapatıldığında ona ayrılan bütçenin nasıl değerlendirileceği de dördüncü maddede yer almıştır. Beşinci maddede, Darülhayr-i Âli'den kalan paranın Darülfünuna tahsis edilmesi, son maddede ise kanunu uygulamak için Maarif-i Umumiye Nezareti'nin görevlendirilmesi belirtilmiştir (Kapıcı, 2019, s. 141). Okul kapatıldıktan sonra öğrenciler başta İstanbul olmak üzere Konya, Ankara, Kastamonu ve Erzurum idadilerine gönderilmiş ve onlara toplam 18.998 kuruş harcama yapılmıştır (Kapıcı, 2019, s. 141).

4.2.4. II. Abdülhamid Döneminde Atiyye-i Seniyyeler

Meşrutiyet'in ilanının üzerinden çok geçmeden, 15 Ağustos 1908 tarihli İrade-i Seniyye ile Cuma Selamlığında verilen “Sadaka-i Seniyye” dağıtımına son verilmiştir (Coşkun, 2021, s. 50). Bu tarihten itibaren yoksullara sadaka dağıtma görevi, Hazine-i Hassa'nın “Sadaka-i Seniyye Haftalığına bağlı bölümünde Şehremanetine verilmiştir. Osmanlı padişahları döneminde ve Abdülhamid döneminde önem kazanan bu geleneğe son verilmiştir. Kararın alındığında Abdülhamid hâlâ tahtta olsa da 10 Temmuz devrimiyle padişahın gücü kalmamış ve İttihatçıların baskısıyla Tahsin Paşa Mabeyni Hümayun kâtipliğinden alınmış ve yerine İttihatçılar Cevat Bey'i getirmişlerdir (Özbek, 2002, s. 118). Cevat Bey'in gelmesiyle sadaka dağıtılmasına son verilmiştir.

Bu olaya örnek olarak; Kosovalı Fehimin, Sadaka-i Seniyye Haftalığının kesilmesinden sonra arzuhalini Sadarete bildirmiş ve haftalığın kendisine yeniden verilmesini veya bir iş bulunmasını istemiştir. Sadaret ise, Sadaka-i Seniyye Haftalığını “devri sabık” zamanında ödemediğini, bu yüzden tekrar haftalığın verilmesinin uygun olmadığını bildirmiştir (BOA, DH. MUİ, 101/46, C. 9, 1910). Fehim gibi birçok yoksul da bu durumdan mağdur olmuştur. İttihat ve Terakki, padişahın inşa ettiği ve önemli bir işleve sahip olan “hayrat ve meberrat”⁶ yok etmede kararlıydı. İttihat ve Terakki, sadece Abdülhamid'in Atiyye Seniyyesini yok etmekle kalmamış, padişahın kurduğu bütün hayır kurumlarını da tasfiye etmiştir.

4.2.4.1. Padişahın Hediye ve Siyaset

Marcel Mauss'un hediye alışverişine ait teorileri klasikleşmiş, daha çok bu ilişkideki

⁶ “Hayrat ve meberrat” kelimeleri burada Abdülhamid'in hayır işlerini ifade etmektedir. Hayrat, sevap kazanmak yapılan işler anlamına gelmektedir. Meberrat da hayrat ile aynı anlamı taşımaktadır. Resmi belgelerde bu iki kelime genellikle beraber kullanılmıştır.

karşılıklılık üzerinde durmuştur. 1920 yılında Mauss'tan önce Malinowski de hediye ilişkisinde karşılıklılığa işaret etmiştir. Malinowski'ye göre hediye karşılık beklenerek verilmektedir. Padişah hediyeleri, siyasi bir mesaj vermek amacıyla kurgulanmışlardır. Hediyeler sadece hediye sahibini değil, daha geniş bir kitleyi hedef almıştır. Yani padişah ile hediyyeyi alan arasında kişisel bir ilişki bulunmamaktadır. Ancak Atiyye-i Seniyyeler'de hediyeleşme, kişisel olarak önem taşımaktadır.

Siyasi işleve sahip olan hediyeleşme, Abdülhamid döneminde iktidarın biçimi ve meşrutiyetin incelenmesinde önemli bir yere sahiptir (Coşkun, 2021, s. 52). Abdülmecid ve Abdülaziz dönemleri, Abdülhamid dönemiyle karşılaştırıldığında, siyasetinin özelliği, saray ve padişahın siyasi ağırlığının artmasıdır (Özbek, 2002, s. 122). Tanzimat döneminde, Bâb-ı Âli siyasetin merkezini teşkil etmekteydi. Bu dönemde yeni kurulan nezaretler ve nezaret bürokrasisinin üzerindeki denetimler arttırılmıştır. Ancak Abdülhamid'le birlikte önceki dönemlerden farklı olarak padişahın siyaset üzerindeki etkisi artmış, Yıldız Sarayı Osmanlı'nın yürütme organı olmuştur.

Atiyye-i Seniyyeler, Abdülhamid döneminde iktidarın temsili açısından önemlidir. Atiyye-i Seniyyeler ve hayır işleri, Abdülhamid'in iktidarını güçlendirmek için kurduğu kurumlardır.

4.2.4.2. Atiyye-i Seniyyeler

“Seniyye” yüce, yüksek anlamlarına gelmektedir. Bu sözcük padişahı işaret etmektedir. Bu nedenle Sadaka-i Seniyye, padişahın verdiği yardımlardır. Abdülhamid döneminden önceki padişahlar da bu modeli kullanmıştır (Özbek, 2002, s.124). Padişah, halka ilgi gösterdiği ve halkın mutluluğunu istediği için halka, Atiyye-i Seniyye adıyla hediyeler vermiştir. Abdülhamid döneminde Atiyye Seniyyeler yeni bir önem kazanmıştır. Dönemin siyasi yapısı göz önüne alındığında, padişah otoriteyi güçlendirmeyi hedeflemiştir. Abdülhamid, Atiyye-i Seniyye'ye sembolik bir değer katmış ve imparatorluğun bir simgesi olarak değerlendirmiştir. Daha önce Osmanlı'da maaş sistemi olmadığı için hediyeler destek ödemeleri olarak verilmiştir (Demirci Akyol, 2013, s.38). XIX. yüzyılda, devlet yardımı muhtaç ve yoksulların koruyucusu olmuş, padişah hediyeleri de bu amaçla kullanılmıştır. II. Abdülhamid de bunları sosyal yardım olarak kullanmıştır (Özbek, 2002, s.126).

II. Abdülhamid, hediyeler için bütçe oluşturan ilk padişaktır (Cezar, 1986, s.289). İmparatorluğun modernleşmesinde hediye verme önemli bir yere sahiptir. Çünkü padişahın hediyesi bile olsa sosyal yardım devletin sorumluluğundadır. Padişahın hediyeleri, 1841

yılından itibaren devlet bütçesinde “Atiyye-i Seniyye Tertibi” adıyla yer almaktadır (Güran, 1989, s.187).

4.2.4.3. II. Abdülhamid’in Hediye Sisteminin Malî Kaynakları

Abdülhamid’in hediye ilişkisinin iktidar stratejisinin malî kaynağı sadece “Atiyye-i Seniyye Tertibi” değildir. Stratejinin devam edebilmesi, Abdülhamid’in kontrolünde bulunan Hazine-i Hassa Nezareti ve Emlak-ı Seniyye İdaresiyle⁷ mümkün olmuştur (Özbek, 2002, s.127). II. Abdülhamid’in bu dönemde sahip olduğu malî kaynaklara daha önceki Osmanlı padişahları sahip değildi. Bu malî kaynaklar, Abdülhamid’in dağıttığı hediyeleri kendi şahsına ait olarak sunmasına neden olmuştur. Hazine-i Hassa Nezareti ve Emlak-ı Seniyye İdaresine ait olan arazi ve çiftlikler, Abdülhamid’in şahsî mülkü olmuştur.

XVII. yüzyılda, maliye teşkilatı padişah’tan ayrılıp, bağımsız bir organ haline gelmesiyle, padişahın şahsî harcamaları da devletin giderlerinden ayrılmıştır. Bu durum Ceyb-i Hümayun’un⁸ oluşmasını sağlamıştır. İmparatorluğun rasyonel ve bürokratik devlete dönüşmesiyle Ceyb-i Hümayun’un da önemi artmıştır. Ceyb-i Hümayun’a ait malî kaynaklar merkezi hazineye aktarılmıştır. Maliye Nezareti 1840 yılında bir miktar parayı “Tahsisat-ı Seniyye”ye yani saraya aktarmaya başlamıştır. 1847 yılında Ceyb-i Hümayun’un adı Hazine-i Hassa olarak değiştirilmiştir (Cezar, 1986, s.289). Bu kurum, 1850 yılında Abdülmecid döneminde Hazine-i Hassa Nezaretine dönüşmüş ve sarayın gelir kaynaklarını yönetmekle görevlendirilmiştir. Osmanlı Devleti’nin merkezi bir yapıya geçmesiyle padişahın siyasi karar almadaki etkisi azalmıştır. Yaşanan siyasi sorunlar, padişaha tekrar kontrolü ele geçirme hakkı vermiştir. II. Abdülhamid döneminde iktidar saraya kaymış ve padişah yönetim üzerindeki etkisini artırmıştır. Siyasetteki dönüşüm izlerini maliye ile ilgili düzenlemelerde görebilmek mümkündür. Bu dönemde Hazine-i Hassa ve Emlak-ı Seniyye İdaresi hızla büyümüştür. Yönetimi Yıldız Sarayı’na ait olan bu birimler, Abdülhamid’in siyasi amaçla hediye dağıttığı en önemli malî kaynaklardır (Özbek, 2002, s.129).

II. Abdülhamid, ilk olarak Abdülmecid zamanında maliye hazinesine aktarılan Emlak-ı Seniyye mülklerini geri almıştır (Özbek, 2002, s.129). Emlak-ı Seniyye İdaresi

⁷ Emlak-ı Seniyye çiftliklerindeki köylülerden, örneğin maarif ianesi alınmamaktadır. Ayrıca bu köylülerden alınan ağnam vergisi de normal vergi rayicinin (bedel) yarısı miktarındadır. Vergi kolaylıklarından yararlanmak isteyen köylüler, kendi arazilerinin de Emlak-ı Seniyye İdaresine dâhil edilmesini talep etmişlerdir. Ayrıca Balkan ve Kafkaslar’dan göç edenlerde bu arazilere yerleştirilmişlerdir.

⁸ Osmanlılar da doğrudan padişahın şahsî kullanımına ayrılan para ve burada yapılan harcamaları ifade eden bir tabirdir.

kontrolündeki topraklarda yerleşimi sağlamış ve bununla üretimi artırmıştır. Bu durum, tarımsal kaynakların Emlak-ı Seniyye İdaresine aktarılması anlamına gelmektedir. Emlak-ı Seniyye, imparatorluğun birçok yerinde şubeler açmıştır; bu da idari yapının karmaşık bir hal almasını sağlamıştır.

4.2.4.4. II. Abdülhamid ve Sadaka-i Seniyye

Abdülhamid'in hediye sistemini diğer Osmanlı padişahlarından ayıran özellik, padişahın hediye dağıtırken bunu törensel bir havayla yapması ve törenlerin matbuat aracılığıyla en geniş kitleye iletilmesidir. Hediyelerin geniş kitleye duyurulması, muhatabın sadece hediyeyi alan kişiler olmadığını göstermektedir (Özbek, 2002, s.132). Buna en iyi örnek, her Cuma İstanbul'un bir semtinde padişah adına muhtaçlara sadaka dağıtılmasıdır. Padişahın bendegânları, İstanbul'un bir semtini ziyaret ederek burada 21 adet kurban kesip, etlerini yoksullara dağıtırlardı. Bu törenler bir tekke ve medresenin yakınında yapılır, etler tekkedekilere, talebelere ve mahalledeki yoksul kişilere dağıtıldı. Halk, medresedeki hocalar, köyün imamı ve şehrin ileri gelenleri bu törenlerde bulunur ve padişaha olan sadakat ve bağlılıklarını ifade ederlerdi. Bu törenler dini bir görünüme sahiptir ve gücü yeten bütün Müslümanlar fakir-fukaraya sadaka dağıtmayı bir görev saymıştır. Bu törenlerin cuma günü yapılmasının da önemi vardır. Kesilen kurbanların da dinsel bir özellik taşıdığını söylemek gerekmektedir. Abdülhamid, Atiyye-i Seniyye dağıtarak halkın dini duygularına da hitap etmekteydi. Gazeteler bu törenleri her cumartesi sabahı çıkan gazetelerinde “Sadaka-i Seniyye” başlığı ile duyurmuşlardır.

SONUÇ

Sosyal hizmet, insanların var olan sorunlarını tespit edip bu sorunlara yönelik çözümler üretmeyi amaçlayan bir kurumdur. Sosyal hizmet tüm insanlara eşit bir şekilde verilir. İlk olarak hayırseverler ve vakıflar tarafından sağlanan sosyal hizmetler, zamanla kurumsallaşmıştır. Osmanlı ve Cumhuriyet tarihine baktığımızda sosyal hizmet alanında birçok çalışma yapılmıştır. Osmanlı döneminde, özellikle II. Abdülhamid döneminde kurulan sosyal hizmet kurumları, hala varlığını sürdürmektedir. Buna örnek olarak Darülaceze, Darüşşafaka ve Hamidiye Etfal Hastanesi verilebilir.

Bu çalışmada, II. Abdülhamid döneminden itibaren kurumsallaşmaya başlayan sosyal hizmet faaliyetleri ve padişahın bu alanda yaptığı kurum ve kuruluşlar ele alınmıştır. XIX. yüzyılın sonlarından itibaren sosyal hizmet anlayışı tüm dünyada etkisini artırmıştır ve Osmanlı İmparatorluğu da bu yeniliklere ayak uydurmuştur. II. Abdülhamid döneminde kurulan ve günümüzde hala faaliyetlerini sürdüren kurumlar, gelişen teknolojiyle çağa uygun hale getirilmiştir. Şişli Hamidiye Etfal Hastanesi, Darülaceze Başkanlığı, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Darüşşafaka, çağa uygun hale getirilen kurumların sadece birkaçıdır. Bu kurum ve kuruluşlar, Batı'daki gelişmelerle sentezlenerek II. Abdülhamid zamanında faaliyete geçirilmiştir. Bu dönemde kurumsallaşan sosyal hizmet faaliyetleri, ilerleyen zamanlarda bazı aksaklıklar yaşasa da hizmet vermeye devam etmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sonucunda anne-babasını kaybeden pek çok çocuk yetim kalmış ve bu çocuklar için 1921 yılında Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuştur. İstanbul başta olmak üzere Anadolu ve Rumeli'ye doğru yaşanan göçler, beslenme ve sağlık başta olmak üzere çeşitli problemleri de beraberinde getirmiştir. Sorunların çözümü için hayırseverler ve vakıflar tarafından kurum ve kuruluşlar oluşturulmuş, ancak açılan kurumlar bazı alanlarda yetersiz kalınca, devletin himayesi altına alınmış ve devlete ait kurumlar açılmaya başlanmıştır. Bu kurumların başında Darüleytamlar gelmektedir. Darüleytamlar aracılığıyla yetim, kimsesiz ve yoksul kimselere barınma ve eğitim hizmeti verilmiştir. Darüleytamlar, yardıma muhtaç yetim çocuklara bakım, koruma, barınma ve eğitim alanında haklar vererek onların ileri yaşamlarında bir meslek sahibi olmalarını sağlamış ve bu kurum günümüzdeki sosyal hizmet kurumlarının da temelini oluşturmuştur. Kurumlar sistemli olarak çalışmış ve hiçbir dil, din, ırk ve mezhep ayrımı yapılmadan hizmet vermiştir. İnsanlar arasında fırsat eşitliği sağlanarak kimse diğerinden ayrılmamıştır. Devletin yürüttüğü bu faaliyetlere halk da

gerekli hassasiyeti göstermiştir. Yapılan yardımların art niyetli insanlar tarafından suistimal edilmemesi için gerekli önlemler alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren insanlar arasında var olan güven duygusu, ilerleyen zamanlarda da varlığını korumuş ve bu da sosyal hizmet kurumlarının sağlam bir şekilde günümüze kadar gelmesini sağlamıştır. Günümüzde ise sosyal yardım bilincini yerleştirmek amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından sayısız çalışma yapılmaktadır.

Örneğin, II. Abdülhamid döneminde kurulan Darülaceze, 1895 yılında açılmış ve hala İstanbul'da aktif olarak hizmet vermektedir. Kuruluş amacı, yoksul, düşkün ve kimsesiz insanlara barınma ve bakım sağlamaktır. Darüşşafaka ise 1863 yılında kurulmuş olup, yetim ve kimsesiz çocuklara eğitim imkânı sunmaktadır. Bu kurum, kuruluşundan itibaren birçok yetenekli öğrenciyi topluma kazandırmıştır. Şişli Hamidiye Etfal Hastanesi de II. Abdülhamid'in sosyal hizmet alanındaki önemli projelerindendir ve bugün modern tıbbın gereksinimlerine uygun şekilde hizmet vermeye devam etmektedir.

Bu kurumların faaliyetleri, sadece yardım ve eğitimle sınırlı kalmamış, aynı zamanda sağlık hizmetleri ve meslek edindirme kursları ile de desteklenmiştir. Böylece, toplumun çeşitli kesimlerine hitap eden kapsamlı bir sosyal hizmet ağı oluşturulmuştur. Bu hizmetler, Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine geçişte de önemini korumuş ve genişletilerek devam ettirilmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra, sosyal hizmet anlayışı daha da kurumsallaşmış ve devlet politikası haline gelmiştir.

II. Abdülhamid döneminde başlayan ve Cumhuriyet döneminde de devam eden bu sosyal hizmet anlayışı, günümüz Türkiye'sinde sosyal adaletin ve refahın sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, bu mirası devralarak, modern ihtiyaçlara cevap veren sosyal hizmet politikaları geliştirmektedir. Bugün, çocuklardan yaşlılara, engellilerden kadınlara kadar geniş bir yelpazede sosyal hizmetler sunulmakta ve toplumun her kesimine ulaşılmaya çalışılmaktadır.

KAYNAKÇA

BOA, İ. DH (İRÂDE DAHİLİYE) 94756, 16.CA. 1308.

BOA, Y.PRK.UM, 46/29.

BOA, İ.HUS, 69/1316, C. 87.

BOA, BEO, 1225/91872.

BOA, İ.MF, 6/1317, s.25.

BOA, MV, 95/78.

BOA, İ.HUS, 74/1316, 59.

BOA, İ.HUS, 99/1320, C. 32.

BOA, İ.HUS, 109/1321, C. 37.

BOA, İ.MF, 8/1320. C.1.

BOA, İ.MF, 6/1321, S.18.

BOA, MF.MKT, 768/24.

BOA, MF.MKT, 1090/6.

BOA, MF.MKT, 1306/21.

BOA, MF.MKT, 2729/48.

BOA, MF.HYR, 7/25.

BOA, MF.HYR, 10/37.

BOA, MF.HYR. 13/12.

BOA, MF.HYR, 24/4.

BOA, MF.HYR, 7/25.

BOA, DHMUİ, 101/46 1328 C.9, 1910.

BOA, Y.A.RES, 104/34.

BOA, BEO, 2117/158765.

- Acar, H., & Duyan, G. Ç. (2003). Dünyada Sosyal Hizmet Mesleğinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 14(1), 1-19.
- Akalın, Ş. “Kervansaraylar”, TDV İslam Ansiklopedisi, XXV, V, s. 299-302.
- Akbaş, H. Ve Bozkurt, S.- YAZICI, K. (2018). Osmanlı Devleti’nde Lonca Teşkilatı Yapısı ve Yönetim Düşüncesi ile Karşılaştırılması, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırma Dergisi*, İstanbul, 165-202.
- Akkaya, Z. (1966). Atatürk, Sosyal Hizmet ve Toplum Kalkınması, *Sosyal Hizmet Dergisi*,3(1).
- Akkuş, P. Ve Aktütün, Ö. B. (2014). *Planlı Bir Sosyal Değişim İçin Medya ile Birlikte Çalışmak: Teorik Perspektif, İmkân ve Sınırlılıklar. O. içinde Morva, Sosyal Hizmet ve Öteki*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Angel, B. “One Century of Pediatrics in Europe,” B.L. Nichols, A. Ballabriga ve N. Kretchmer(der), *History of Pediatrics 1850-1950 içinde*, 1-21. New York: Vevey/Raven Press,Ldt, 1991.
- Aslan, S. Ve Erdem, R. (2017). “Hastanelerin Tarihsel Gelişimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(27), 7-21.
- Arslan, M. (2012). *İş ve Meslek Ahlakı*, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Ayan, S. (2019). “Sosyal Hizmet Merkezlerinde Verilen Hizmetlerin Sosyal Hizmet Çalışanlarının Bakış Açısından Değerlendirilmesi, Ümraniye Sosyal Hizmet Merkez Örneği”, (Tez No, 589950) [Yüksek Lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Aycibin, S. (2018). “Anadolu Kervansaraylarının Tarihsel ve Mimari Gelişimi, Kervansaray Yapılarının İşlevlendirilerek Yeniden Kullanımı”, (Tez No, 528651) [Yüksek Lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Baş, E. (2013). *İslam kurumları Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Berkol, F. (1973). “Türk Vakıf Kervansarayları ve Bugün Turizm Hizmetinde Kullanılmaları”, *Vakıflar Dergisi*, S. 10.
- Birol, N. (2009). *Halil Rıfat Paşa Dönemi ve İcraatı (1827-1901)*, Cedit Neşriyat, Ankara.
- Birol, N. (2017). “Abdülhamid Dönemi Hayır Kurumlarında Darülaceze’nin Yapımı ve Halil Rıfat Paşa’nın Çalışmaları”, *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 5(13), 35-53.
- Bosnalı, Ö, (2004). “Ahiliğin Üretim ve Tüketim Mekanizmasındaki Yeri ve Günümüze Uyarlanması”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Bolu.

- Canlı, M. (2003). “Eytam İdaresi Sandıkları ve Osmanlı Devleti’nde Yetimlerin Ekonomik Haklarının Korunması”, *Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler Dergisi*, İstanbul, 59-86.
- Cebiray, M.A ve IŞIK, N. (2016) “Osmanlı Dönemine Ait Toplum Beslenme Sistemi Örneği: İmaretler”, Mayıs.
- Cezar, Y. (1986). *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi; XVII, Yüzyıldan Tanzimat’a Mali Tarih*, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Çoşkun, H. (2021). “II. Abdülhamid Döneminde Yapılan Sosyal Politika Uygulamaları”, (Tez No, 715595) [Yüksek Lisans Tezi Osmaniye Korkut Ana Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Osmaniye.
- CUNNINGHAM, H. “İntroduction”, Hung Cunningham ve Joanna Innes (der.) *Charity, Philanthropy and Reform, From the 1690s to 1850 içinde* (New York: St. Martins Press, 1998)
- Demirci Akyol, E. (2013). “Sultan II. Abdülhamid Dönemi’nde Sosyal Politika Uygulamaları”, *Sosyal Politika Çalışmaları*, S.13, Temmuz-Aralık.
- Dönüş, S. (2018). “Orta çağ Anadolu’sunda Bir Kadın Teşkilatı Bâcıyânı Rûm”, *Osmanlı Araştırmaları Vakfı*.
- Ergin, O. (1977). *Türk Maarif Tarihi*, C. 1, İstanbul.
- Erkan, G. (2005). *Tophane*, Toplum ve Sosyal Hizmet, 16 (3), Ankara.
- Ersoy, A.F. Ve Dikici, E. (2018). “Osmanlı Döneminde Sosyal Hizmet Faaliyetleri Yapan Bazı Kuruluşlar”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 53(2).
- Eryavuz, Ş. (2002). “Kervansaray”, *DİA*, XXV, Ankara, 299-302.
- Gölçek, A.G. Ve Köktaş, A.M. (2017). “Ekonomik ve Hukuki Yönleriyle Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine Esnaf Kavramı”, *IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, C. 4.
- Guran, T. (1989). *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi; Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Güngör, S. (2009). “Osmanlı’dan Cumhuriyete Bir Hayr Kurumu Olarak Darülaceze Müessesesi”, *Türk İdare Dergisi*, Ankara, 463-464.
- Gürata, M. (1975). *Unutulan Adetlerimiz ve loncalar*, Tisa Matbbacılık, Ankara, 85-88.
- Genç, Y. Ve BARIŞ, İ. (2015). *Sosyal Hizmetlerin Yeniden Yapılandırılmasında Yerinden Yönetimin İşlevselliği*, International Journal of Social Science, S. 32, 95-117.
- İnanç, V. (2002). “Eytam İdaresi Sandıkları ve Marmaris Örneği (1895-1911)”, (Tez No, 121854) [Yüksek Lisans tezi] Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, 28-118.

İĞİAD, Lonca Teşkilatı, 2013.

Kapıcı, H. Z. (2019). *Darülhayr-i Âli*, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Ankara.

Kapıcı, H.Z. (2012). “Yetimlere Yönelik Bir Eğitim Kurumu Darülhayr-i Ali”, (Tez No, 323410) [Doktora tezi Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Karataşer, B. (2020). “Darülaceze’nin Kuruluşu Gelir Giderleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(2), Eskişehir, 793-810.

Kesgin, B. (2012). “Sosyal Politikanın En Önemli Kurumu: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı”, *İnsan Hakları Yıllığı*, C.10, 41-54.

Kırpık, C. (2004). “Osmanlı Devletinin de İşçiler ve İşçi Hareketleri” (Tez No, 148517) [Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Koçer, H. A. (1970). *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul.

Koçu, E. R. (1974). “*Darülaceze*”, *Darülaceze’ye Yardım Derneği Yayınları*, İstanbul.

Kodaman, B. (1980). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Köroğlu, R. E. (2021). “*Batı Anadolu’da Kervansaraylar ve Bu Kervansarayların Anadolu Ticari Hayatındaki Yeri ve Önemi*”, (Tez No, 693122) [Yüksek Lisans tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Negiz, N., Akman, E., Ve Acar, H. (2013). *Sosyal Hizmet Etiği*. V. Duyan içinde, *Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet Temelleri ve Uygulama Alanları*. Maya Akademi Yayıncılık, Ankara.

Nuhoğlu, H. (1993). *Darülaceze*, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 8, 512-514.

Önel, T. (2008). *Zaman Tünelinde Darülaceze*, *Darülaceze Müessesesi Süreli Yayını*, S. 1.

Özbek, N. (2002). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşrutiyet (1876-1914)*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Özcan, T. (2006). “Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytam Sandıkları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 14, İstanbul, 103-121.

Özdemir, R. (1986). *Ankara Esnaf Teşkilatı*, II. Millî Türkoloji Kongresi, İstanbul, 156-181.

Özkan, S. (2006). “Türkiye’de Darüleytamların Gelişimi ve Niğde Darüleytam”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 16, 211-229.

- Ramazanoğlu, M. G. (2008). “XVI. Yüzyılda Osmanlı Külliyesi”, *Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 333-344.
- Reçber, B. (2019). “Sosyal Hizmetin Gelişiminde Türkiye’nin Konumu: Teorik Bir Analiz”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 715-758.
- Robert, M. Schwartz, (1988). *Policing the Poor in Eighteenth-Century France* (Chapel Hill: The University of North Caroline Press.
- Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, C. 33, İstanbul.
- Sarıkaya, M. (2011). *Sosyal Hizmet Kurumlarında Yönetim*, Nobel Yayınları, İstanbul.
- Sarpaşan, C. (2008). “Devletin Sivil Topluma Yaklaşımı Çerçevesinden Devlet- Sivil Toplum İlişkisi”, [Yeterlilik Tezi]. Ankara.
- Selçik, O. Ve Güzel, B. (2016). “Sosyal Hizmet Mesleğinin Çalışma Alanı ve Sosyal Hizmet Uygulamasının Türkiye Ölçeğinde Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46), 461-469.
- Semiz, Y. Ve Kuş, R. (2004). “Osmanlı’da Mesleki Teknik Eğitim İstanbul Sanayi Mektebi (1869-1930)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 10, 275-295.
- Sezer, C. Ve Metin, Ö. (2012). “Balkan Savaşlarından Millî Mücadeleye Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Yardım Faaliyetleri (1912-1922), Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Şeker, A. (2009). *Sosyal Çalışma Mesleği*, SABEV Yayınları, Ankara.
- Sönmez, S. (2007). “Orta çağ Türk ve İslam Dünyasında Kervansaraylar (Hanlar - Ribatlar)”, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.15, Erzurum.
- Şişman, A. (2008). “Osmanlı Devleti’nde Batılı Anlamda Mesleki ve Teknik Eğitimin Doğuşu”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), Uşak, 27-43.
- Taşgım, N.Ş. Ve Özel, H. (2011). “Türkiye’de Sosyal Hizmetlerin Dönüşümü”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22 (2), 175-190.
- Taşkıran, E. (2022). “Türk Yönetim Tarihinde İş Ahlakı ve Ahilik Geleneği: Lonca Teşkilatının Günümüz Esnaf Örgütlenmesine Etkisi”, (Tez No,711588) [Yüksek Lisans tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Toprak, Z. (1998). *Darüşşafaka Tarihi (1863-1998)*, Darüşşafaka Cemiyeti, İstanbul.
- Tufan, B. Ve Koşar, N. (1999). *Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Tarihçesine Bir Bakış*. B. Tufan, N. Koşar içinde, Prof. Dr. Sema Kut’a Armağan: *Yaşam Boyu Sosyal Hizmet*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Yüksekokulu Yayını, Ankara.

- Turan, K. (1996). *Ahilikten Günümüze Mesleki ve Teknik Eğitimin Tarihsel Gelişimi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1996.
- Yazıcı, N. (2007). “Osmanlılar ’da Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *AÜİFD*, C. XLVII, S. 1, 1-46.
- Yıldırım, M.A. (2012). “II.Meşrutiyet Devrinde Vilayet Sanayi Mekteplerini Yeniden Yapılandırma Girişimleri: Vilayet Sanayi Mektepleri Tertibatı”, *Selçuk Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31 (52) 133-170.
- Yıldırım, N. (1997). *İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi*, Darülaceze Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Yurdakul, İ. (2008). *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatında Reform (1826-1876)*, İletişim Yayınları, İstanbul.

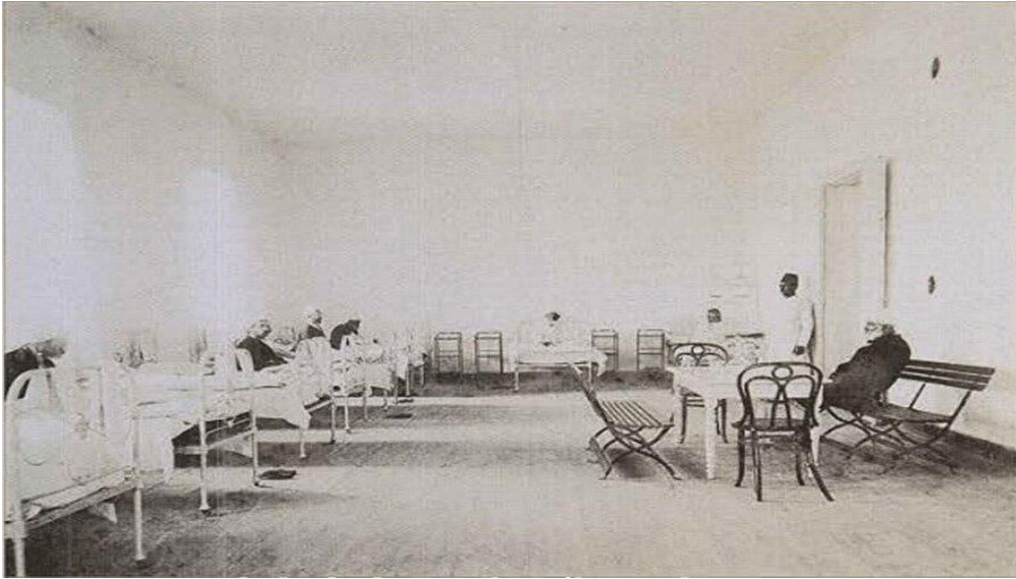
EKLER

EK 1: Darülaceze'nin isim kapısı

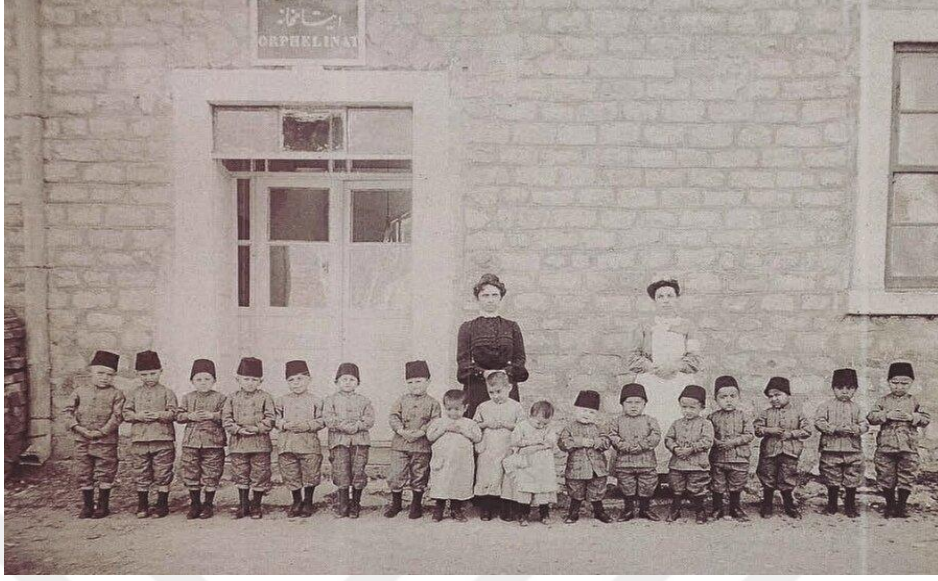
<https://www.fikriyat.com/kultur-sanat/2018/05/02/bir-duskunler-yurdu-darulaceze>. Erişim. 19.09.2024.

EK 2: Darülaceze'deki hastaneden bir koğuş.

<https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/duskunler-yurdu-darulacezenin-bilinmeyen-fotograflari>. Erişim 29.04.2024.

EK 3: Darülaceze Yetimhanesinden bir grup yetim çocuk.

<https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/duskunler-yurdu-darulacezenin-bilinmeyen-fotograflari>.
Erişim 29.04.2024.

EK 4: Darülacezenin bahçesinde acezeler.

<https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/duskunler-yurdu-darulacezenin-bilinmeyen-fotograflari>.
Erişim 29.04.2024

EK 5: Darülaceze içerisindeki hastaneden bir kare.

<https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/duskunler-yurdu-darulacezenin-bilinmeyen-fotografлари>.
Erişim 29.04.2024

EK 6: Darülaceze içerisindeki hastaneden bir başka kare.

<https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/duskunler-yurdu-darulacezenin-bilinmeyen-fotografлари>.
Erişim 29.04.2024

EK 7: Darülaceze'deki yetim çocukların kaldığı koğuş.

<https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/duskunler-yurdu-darulacezenin-bilinmeyen-fotograflari>.
Erişim 29.04.2024

EK 8: Yetim çocukların tennezzühü (gezintisi) ve oyunlarından bir kare.

<https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/duskunler-yurdu-darulacezenin-bilinmeyen-fotograflari>.
Erişim 29.04.2024

EK 9: Darülaceze'nin sanayihanesi.

<https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/duskunler-yurdu-darulacezenin-bilinmeyen-fotografлари>.
Erişim 29.04.2024

EK 10: Darülaceze'nin marangozhanesinden bir kare.

<https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/duskunler-yurdu-darulacezenin-bilinmeyen-fotografлари>.
Erişim 29.04.2024

EK 11: Darülaceze'nin bahçesinde bulunan Cami-i Şerif

<https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/duskunler-yurdu-darulacezenin-bilinmeyen-fotograflari>.
Erişim 29.04.2024

EK 12: Darülaceze'nin İdare Heyetinin toplantı salonu.

<https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/duskunler-yurdu-darulacezenin-bilinmeyen-fotograflari>.
Erişim 29.04.2024

EK 13: Darüşşafaka olarak ilk eğitime başlanılan Valide Mektebi

<https://www.darussafaka.org/hakkimizda/cemiyet/tarihce>. Erişim 29.04.2024

EK 14: 1868 yılında Abdülaziz Hanın bağışı ile satın alınan arsada İtalyan Mimar Barironi'nin yaptığı ilk Darüşşafaka binası.

<https://www.darussafaka.org/hakkimizda/cemiyet/tarihce>. Erişim 25.04.2024

EK 15: Darüşşafaka'nın ilk mezunları.

<https://www.darussafaka.org/hakkimizda/cemiyet/tarihce>. Erişim 25.04.2024

EK 16: Darüşşafaka mezunlar cemiyetinden bir kare. (Darüşşafaka Derneği)

<https://www.darussafaka.org/hakkimizda/cemiyet/tarihce>. Erişim 25.04.2024

EK 17: Birinci Dünya Savaşına katılan bir grup Darüşşafaka öğrencisi

<https://www.darussafaka.org/hakkimizda/cemiyet/tarihce>. Erişim 25.04.2024

EK 18: Hamidiye Etfal Hastanesi'nin açılış töreni. (5 Haziran 1899)

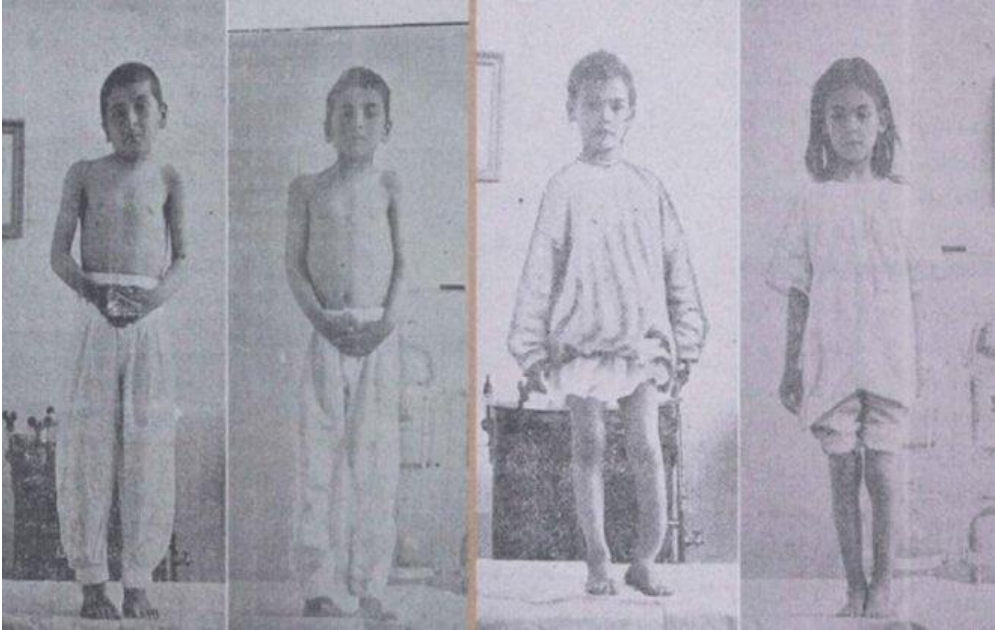
<https://www.fikriyat.com/tarih/2018/04/23/tarihimizin-ilk-cocuk-hastanesi-hamidiye-etfl>. Erişim 25.04.2024

EK 19: Hamidiye Etfal Hastanesine hem yurt içinden hem de yurt dışından birçok doktor ziyarete gelmiştir. Avusturya'dan gelen bir grup doktor ile hastanede çalışan Türk doktorlar ile bir fotoğraf karesi.

<https://www.fikriyat.com/tarih/2018/04/23/tarihimizin-ilk-cocuk-hastanesi-hamidiye-etfl>. Erişim 25.04.2024

EK 20: Eftal Hastanesi'nde ameliyat olan çocukların, ameliyat öncesi ve sonrasında bir kare.

<https://www.fikriyat.com/tarih/2018/04/23/tarihimizin-ilk-cocuk-hastanesi-hamidiye-etfl>. Erişim 25.04.2024

EK 21: Eftal Hastanesi'nin Eczanesi

<https://www.fikriyat.com/tarih/2018/04/23/tarihimizin-ilk-cocuk-hastanesi-hamidiye-etfl>. Erişim 25.04.2024

EK 22: Hastane ameliyathanesi.

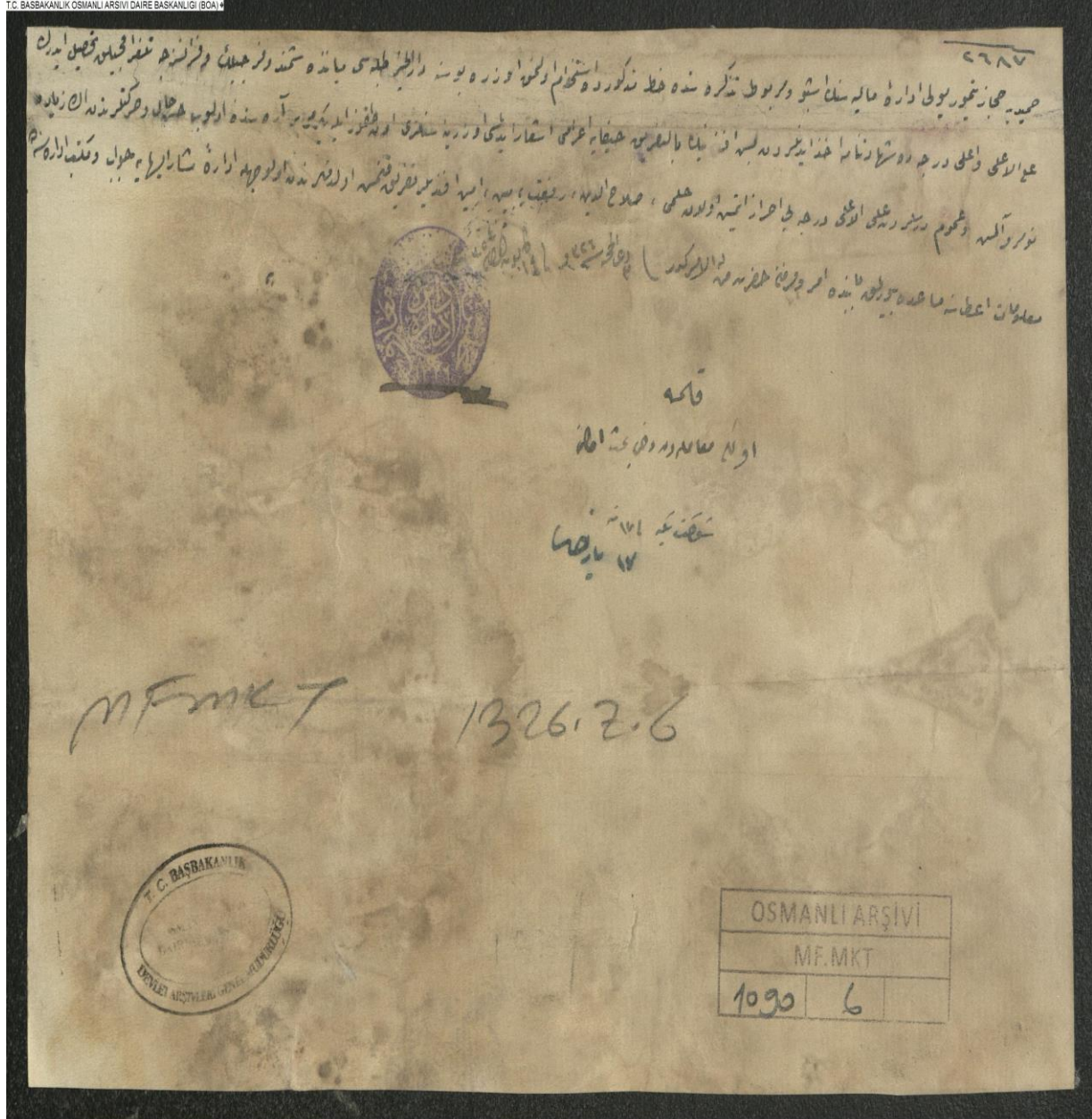

<https://www.fikriyat.com/tarih/2018/04/23/tarihimizin-ilk-cocuk-hastanesi-hamidiye-etfl>. Erişim 25.04.202

EK 23: BOA, MF.MKT, 1090/6.

Darülhayr mezunlarından Hilmi, Selahattin, Rıfat, Mübin ve Emin efendiler Hamidiye Hicaz Demiryolunda çalışmak üzere seçildiklerinden mektep idaresine malumat verilmesine.

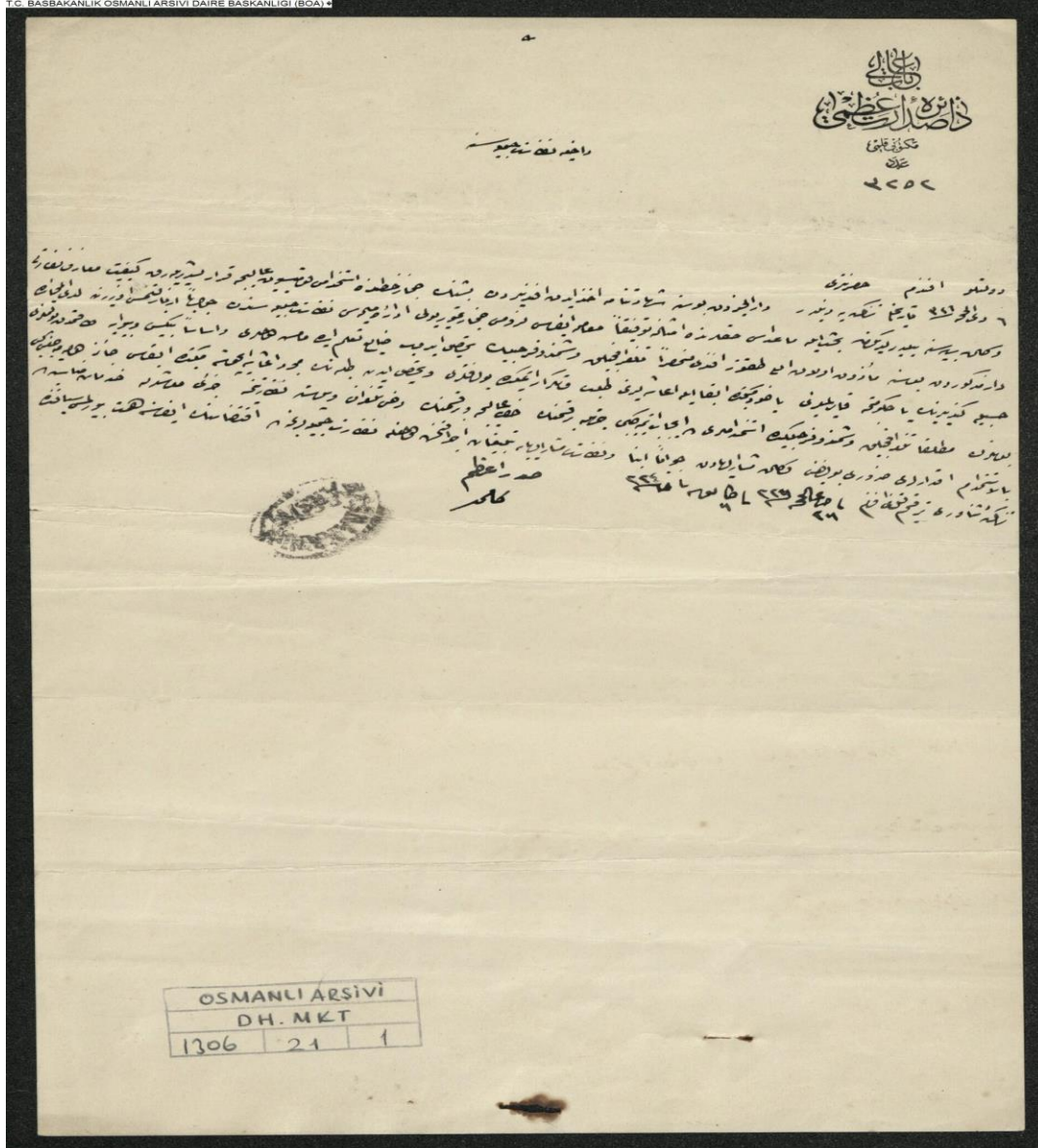
T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

MF.MKT.01090.00006.001

EK 24: BOA, DH.MKT, 1306/21.

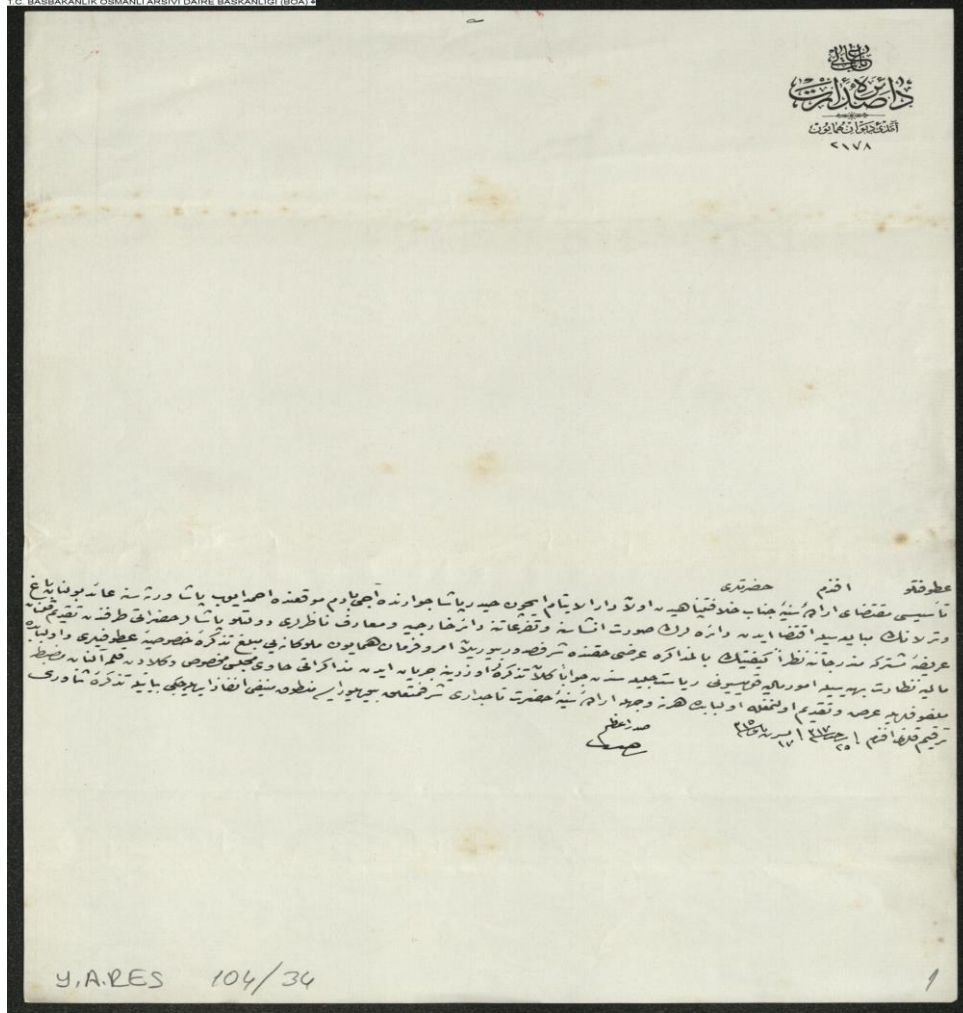
Darülhayr'dan mezun olan öğrencilerden beşini Hicaz Demiryollarından istihdam edileceği, kalan elli dokuz öğrencinin de Posta Telgraf Nezaretinde uygun işlerde istihdamı.

DH.MKT.01306.00021.001

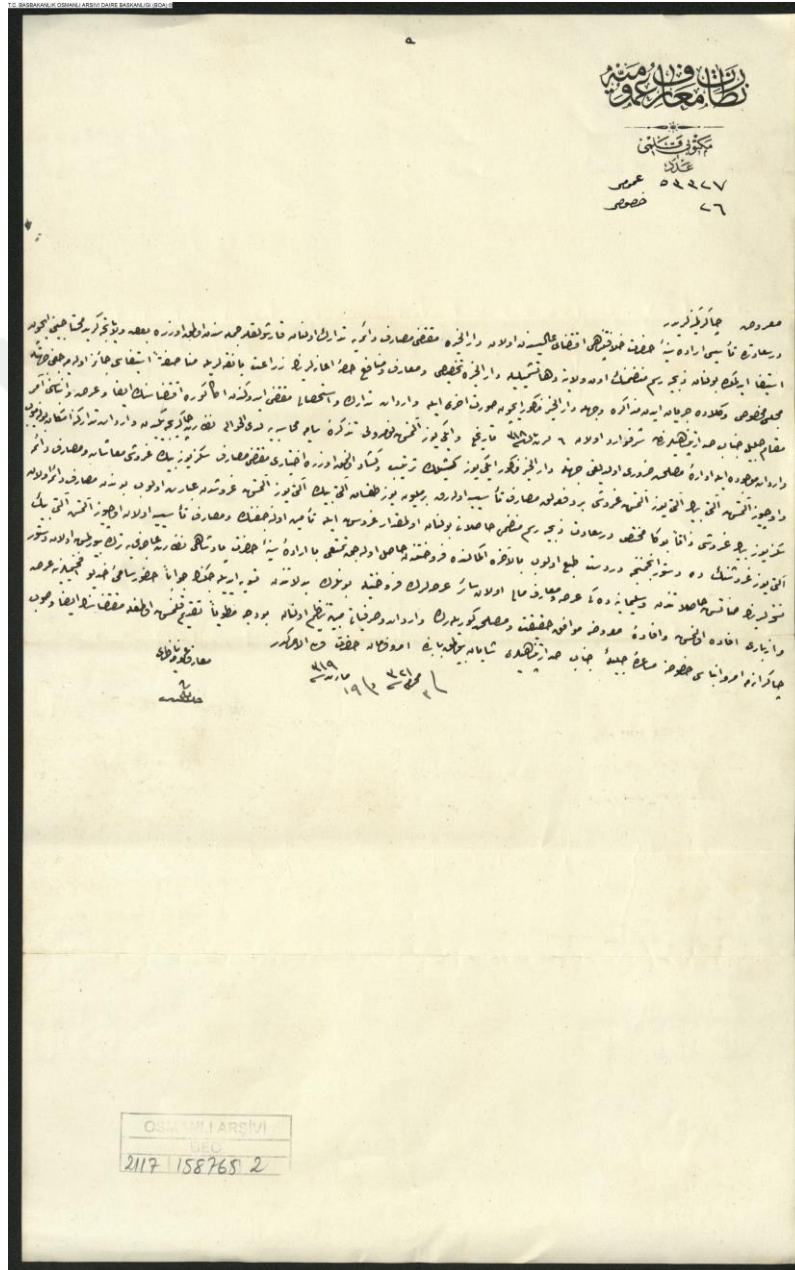
EK 26: BOA, Y.A.RES, 104/34.

Darüleytam için Haydarpaşa civarında Acıbadem mevkiinde Ahmet Eyüp Paşa veresesine ait bağ ve tarlanın mübayaasıyla iktiza eden dairelerin inşasına.

EK 27: BOA, BEO, 2117/158765.

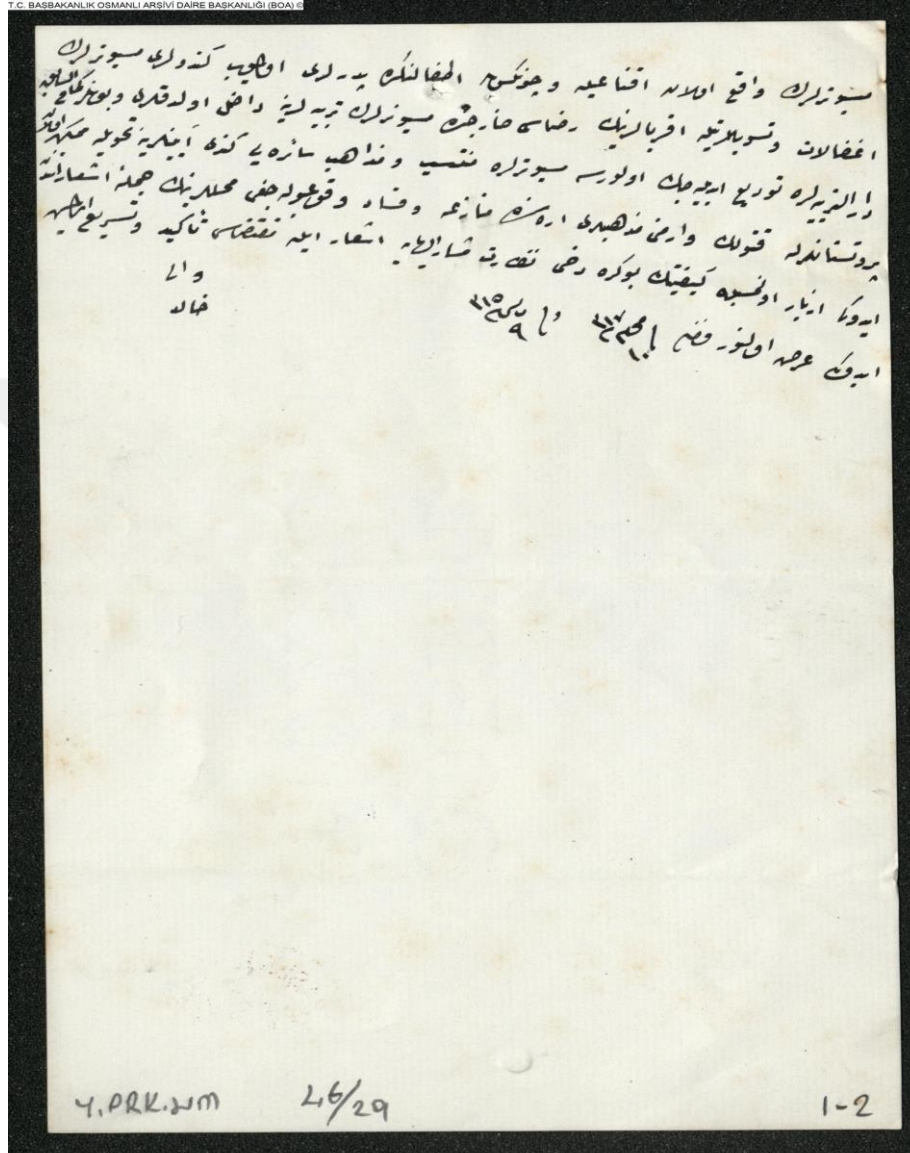
Dersaadet'te tesis edilecek Darülhayr'a ait nizamnamenin tashih ve tadil edilmek üzere gönderildiği.

BEO.002117.158765.002

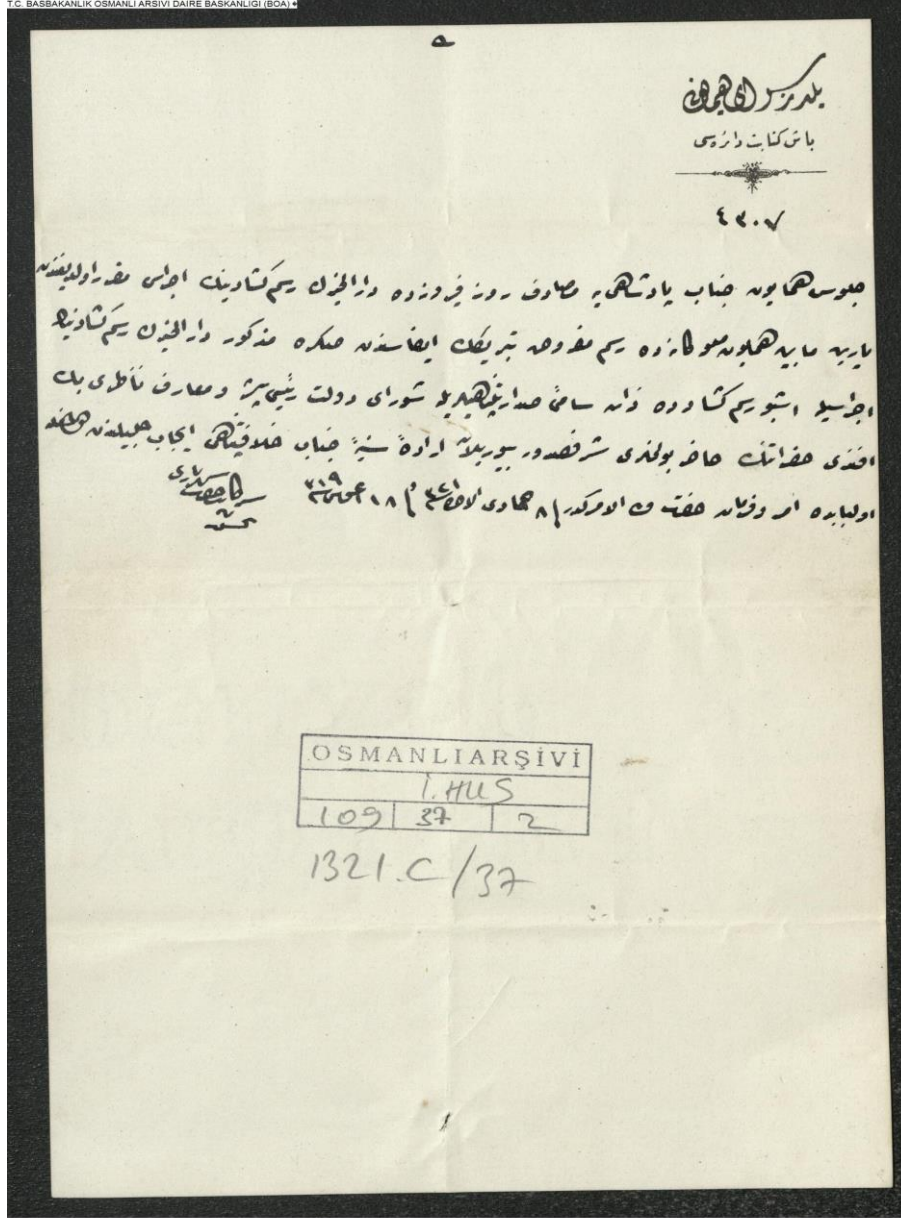
EK 28: BOA, Y.PRK.UM, 46/29.

Misyonerlerin gizlice çocuk topladıklarından faaliyetlerinin önlenmesi.

EK 29: BOA, İ.HUS, 109/ 37, 1321.

Cülus-i Hümayun 'da Darülhayrın resmi açılışının yapılması.

İ.HUS.00109.00037.002

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU		
Öğrencinin Adı Soyadı:		EVET
Kapak		
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynı mı?	
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	
7	Özet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler var mı?	
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	
16	Kaynak formatı kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	
Atıf Yöntemi APA 7 ☐ CMS ☐ İSNAD ☐		
Genel Değerlendirme		
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	
21	Sayfa kenar boşlukları ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	

Danışman Adı Soyadı: Prof. Dr. Taner ASLAN

İmza